

HASAN SAMSA

İKTİSAT
ANABİLİM DALI

EYLÜL 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU
OYNAKLIĞININ ENFLASYON VE
İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN
İNCELENMESİ

HASAN SAMSA

İKTİSAT
ANABİLİM DALI

EYLÜL 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ ENFLASYON
VE İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
HASAN SAMSA

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ NİGAR ALEV

VAN-2024

KABUL VE ONAY

Hasan SAMSA tarafından hazırlanan “Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Enflasyon ve İşsizlik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Muhyettin ERDEMLİ Siirt Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	27/09/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (27.09.2024)

(İmza)

(Hasan SAMSA)

İTHAF

*Tezimi eğitim hayatım boyunca, hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen annem
Yıldız SAMSA'ya, abim Sebahattin SAMSA'ya ve hasreti yüreğimde hiç eksilmeyen
merhum babam Hüseyin SAMSA'ya ithaf ediyorum.*

(Yüksek Lisans Tezi)

Hasan SAMSA

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
Eylül, 2024

**TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ ENFLASYON
VE İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

ÖZET

Döviz kuru oynaklığı, bir ekonominin istikrarını etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Enflasyon ve işsizlik oranları, ekonomik performansın temel göstergeleri arasında yer almakta ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların bu göstergeler üzerinde önemli etkiler yaratabileceği belirtilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru oynaklığının enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerinin daha belirgin olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyon ve işsizliğin döviz kuru oynaklığı ile ilişkisini incelemektir. Araştırma, literatür taraması ve ekonometrik analiz yöntemlerini kullanarak gerçekleştirilmiştir. Kullanılan veri setleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kaynaklı olup, 2014-2023 dönemine ait çeyreklik verileri kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki, zaman serisi analizi ve regresyon modelleri yardımıyla değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, döviz kuru oynaklığının enflasyon üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların enflasyonu artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. İşsizlik oranı ile döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişki ise daha karmaşık bir yapı göstermekte; belirli dönemlerde pozitif, diğer dönemlerde ise negatif etkiler gözlemlenmektedir. Bu durum, işsizliğin yalnızca döviz kuru oynaklığına değil, aynı zamanda diğer makroekonomik değişkenlere de bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini göstermektedir. Nedensellik analizinden elde edilen bulgular, para arzı, reel döviz kuru ve döviz kuru oynaklığının enflasyonun belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte döviz kuru ve döviz kuru oynaklığının işsizlikle olan ilişkisine dair anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler : Enflasyon, İşsizlik, Döviz Kuru Oynaklığı, ARDL.

Sayfa Sayısı : xiii + 98

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV

(M. Sc. Thesis)

Hasan SAMSA

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS
September, 2024

**INVESTIGATION OF THE IMPACT OF EXCHANGE RATE
VOLATILITY ON INFLATION AND UNEMPLOYMENT IN TURKEY**

ABSTRACT

Exchange rate volatility is considered an important factor affecting the stability of an economy. Inflation and unemployment rates are among the basic indicators of economic performance, and it is stated that fluctuations in exchange rates can have significant effects on these indicators. It is emphasized that the effects of exchange rate volatility on inflation and unemployment are more pronounced, especially in developing economies. In this context, the aim of this study is to examine the relationship between inflation, unemployment, and exchange rate volatility in Turkey. The research was carried out using literature review and econometric analysis methods. The data sets used are sourced from the Central Bank of the Republic of Turkey (TCMB) and cover quarterly data for the period 2014-2023. The relationship between the variables was evaluated with the help of time series analysis and regression models. The results indicate that exchange rate volatility has a positive impact on inflation, suggesting that fluctuations in exchange rates tend to increase inflation. The relationship between unemployment and exchange rate volatility presents a more complex structure, with positive effects observed during certain periods and negative effects in others. This indicates that unemployment may vary not only in response to exchange rate volatility but also in relation to other macroeconomic variables. The findings obtained from the causality analysis reveal that money supply, real exchange rate and exchange rate volatility are determinants of inflation. However, no significant finding has been reached regarding the relationship between exchange rate and exchange rate volatility and unemployment.

Keywords : Inflation, Unemployment, Exchange Rate Volatility, ARDL.
Page Number : xiii + 98
Thesis Advisor: : Assistant Prof. Nigar ALEV

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. DÖVİZ KURUNA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1. Döviz Kurunun Tanımı ve Kapsamı	3
1.2. Döviz ve Döviz Kuru Çeşitleri.....	5
1.2.1. Efektif Döviz Kuru	6
1.3. Döviz Kurunun Ekonomideki Rolü ve Önemi.....	8
1.4. Döviz Kuru Sistemleri.....	9
1.4.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi	9
1.4.1.1. Altın Para Standardı.....	9
1.4.1.2. Bretton Woods Para Sistemi	10
1.4.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi	10
1.4.3. Alternatif Döviz Kuru Sistemleri	11
1.4.3.1. Serbest Dalgalanma	11
1.4.3.2. Gözetimli Dalgalanma Sistemi	11
1.4.3.3. Aralık İçinde Dalgalanma	11
1.4.3.4. Kaygan Aralık Sistemi.....	12
1.4.3.5. Yönlendirilmiş Sabit Aralık.....	12
1.4.3.6. Yönlendirilmiş Sabit Parite.....	12
1.4.3.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi.....	12
1.4.3.8. Para Kurulu Sistemi	13
1.4.3.9. Dolarizasyon Sistemi	13
1.5. Döviz Kuru Oynaklığı Kavramsal Analiz.....	13
1.5.1. Döviz Kuru Oynaklığının Nedenleri	14
1.5.1.1. Beklentilerdeki Değişim	14
1.5.1.2. Enflasyon Oranı	15

1.5.1.3. Spekülatif Ataklar	15
1.5.1.4. Ödemeler Dengesi Bilançosu.....	16
1.5.2. Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler	17
1.5.2.1. Politik Faktörler	17
1.5.2.1.1. Seçimler	17
1.5.2.1.2. Terör Olayları	17
1.5.2.2. Ekonomik Faktörler	17
1.5.2.2.1. Enflasyon	18
1.5.2.2.2 Ödemeler Dengesi	18
1.5.2.2.3. Ekonomik Büyüme	18
1.5.2.2.4. Para Arzı ve Enflasyon	19
1.5.2.2.5. Sermaye Hareketleri	19
1.5.2.2.6. Faiz Oranları Değişim Beklentisi	20
1.5.2.2.7. Spekülasyon.....	20
1.5.2.2.8. Faiz Oranı Paritesi	20
1.5.2.2.9. Diğer Faktörler	20
1.5.3. Döviz Kuru Oynaklığı ve Makroekonomik Etkileri.....	21
1.5.4. Döviz Kuru Oynaklığının Sonuçları.....	21
1.5.4.1. Yatırımlara Etkisi.....	22
1.5.4.2. Dış Ticarete Etkisi	22
1.5.4.3. Büyümeye Etkisi.....	23
2. ENFLASYON KAVRAMINA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE VE DÖVİZ KURU İLE İLİŞKİSİ.....	24
2.1. Enflasyon Kavramı.....	24
2.2. Enflasyonu Ortaya Çıkaran Sebepler	25
2.2.1. Kamu Kesimi Açıklarının Enflasyona Etkisi	28
2.2.2. Faizlerin Enflasyona Etkisi.....	29
2.2.3. Döviz Kurları ve Devalüasyonların Enflasyona Etkisi.....	30
2.2.4. Para Arzının Enflasyona Etkisi.....	31
2.2.5. Belirsizlik ve Bekleyişlerin Enflasyona Etkileri	32
2.2.6. Yapısal Sorunlar	33
2.3. Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi.....	34
2.3.1. İktisadi Ekollerde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi.....	35
2.3.1.1. Klasik Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi	37

2.3.1.2. Keynesyen Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi.....	37
2.3.1.3. Parasalcı Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi	38
2.3.1.4. Rasyonel Beklentiler Hipotezinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi	38
2.3.2. Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Dinamik İlişki	39
2.3.2.1. Döviz Kuru Geçiş Etkisi	39
2.3.2.2. Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin Dinamiği.....	40
2.4. Literatür Çalışması: Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi	41
3. İŞSİZLİK KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE DÖVİZ KURUYLA İLİŞKİSİ	45
3.1. İşsizlik Kavramı	45
3.2. İşsizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri	46
3.3. Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki İlişki.....	47
3.3.1. Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisine Yönelik İktisadi Teoriler	50
3.3.1.1. Klasik ve Neo-Klasik Yaklaşım	50
3.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım	51
3.3.1.3. Monetarist Yaklaşım.....	52
3.3.1.4. Yeni Klasik Yaklaşım.....	52
3.3.1.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım.....	53
3.5. Literatür Çalışması: Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisi.....	54
4. DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İŞSİZLİK VE ENFLASYON İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ANALİZ	56
4.1. Araştırma Yöntemi.....	56
4.1.1. Birim Kök	56
4.1.1.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi	56
4.1.1.2. Philips-Peron (PP) Birim Kök Testi	57
4.1.2. ARDL Modeli.....	58
4.1.3. Bounds Testi	59
4.1.4. Toda Yamamoto Nedensellik Testi	59
4.2. Veri Seti ve Model	60
4.3. Tanımlayıcı İstatistikler	62
4.4. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri	62
4.5. Ekonometrik Analizlerden Elde Edilen Bulgular	66
4.5.1. Korelasyon Analizi Sonuçları.....	66
4.5.2. Birim Kök Testi Sonuçları.....	67

4.5.3. ARDL Eş-bütünleşme Sonuçları	69
4.5.3.1. CUSUM ve CUSUMQ Testi Sonuçları	72
4.5.4. ARDL Modeli Sonuçları	74
4.5.4.1. ARDL Modeli için Hata Düzeltme Katsayısı	74
4.5.4.2. ARDL Modeli için Uzun Dönem Tahminleri.....	77
4.5.4.3. ARDL Modeline Ait Kısa Dönem Tahminleri	80
4.5.4.4. Diognastik Testler.....	81
4.5.4.4.1. Serial Korelasyon	81
4.5.4.4.2. Heteroskedasticity Test.....	82
4.5.4.4.3. Normallik Testi.....	82
4.6. Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	83
5. SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	89
ÖZ GEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Bileşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi
AIC	Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	Sınır Testi veya Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
CUSUM	Birikmeli Toplam
CUSUMQ	Toplu Kareler Toplamı
EC	Hata Düzeltme Terimi
ECM	Hata Düzeltme Modeli
EMS	Avrupa Para Sistemi
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INFL	Enflasyon
ISZLK	İşsizlik
M2	Para Arzı
PP	Phillips-Perron Birim Kök Testi
PT	Döviz Kuru Geçiş Etkisi
RKUR	Reel Efektif Döviz Kuru
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
VAR	Vektör Oto Regresyon
VOL	Döviz Kuru Oynaklık Değeri

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Değişkenlerin Tanımlanması	61
Tablo 4.2. Değişkenlerin Betimsel Analizleri.....	62
Tablo 4.3. Korelasyon Analizi Bulguları	66
Tablo 4.4. ADF Birim Kök Testi Bulguları	67
Tablo 4.5. PP Birim Kök Testi Bulguları.....	68
Tablo 4.6. Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Birinci Model)	69
Tablo 4.7. Eşbütünleşme Testi Sonuçları (İkinci Model)	71
Tablo 4.8. Koşullu Hata Düzeltme (Birinci Model)	75
Tablo 4.9. Koşullu Hata Düzeltme (İkinci Model)	76
Tablo 4.10. Uzun Dönem Katsayılar (Birinci Model)	77
Tablo 4.11. Uzun Dönem Katsayılar (İkinci Model)	78
Tablo 4.12. ARDL Sınır Testi Sonuçları (Birinci Model)	79
Tablo 4.13. ARDL Sınır Testi Sonuçları (İkinci Model)	79
Tablo 4.14. Kısa Dönem Katsayıları (Birinci Model).....	80
Tablo 4.15. Kısa Dönem Katsayıları (İkinci Model)	81
Tablo 4.16. Serial Korelasyon Testi Sonuçları	81
Tablo 4.17. Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi Sonuçları	82
Tablo 4.18. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	84

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1.	Döviz Kuru- Enflasyon Mekanizması 35
Şekil 4.1.	İşsizlik..... 63
Şekil 4.2.	Reel Kur 63
Şekil 4.3.	Enflasyon 63
Şekil 4.4.	Para Arzı 64
Şekil 4.5.	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 64
Şekil 4.6.	Faiz..... 65
Şekil 4.7.	Volatilité 65
Şekil 4.8.	ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4) Modeli için CUSUM Testi Sonucu (Birinci Model)..... 72
Şekil 4.9.	ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4) Modeli için CUSUMSQ Testi Sonucu (Birinci Model) 73
Şekil 4.10.	ARDL (4, 4, 3, 4, 3, 4) Modeli için CUSUM Testi Sonucu (İkinci Model)..... 74
Şekil 4.11.	ARDL (4, 4, 3, 4, 3, 4) Modeli için CUSUMSQ Testi Sonucu (İkinci Model) 74
Şekil 4.12.	Normallik Histogram Dağılım (Birinci Model)..... 82
Şekil 4.13.	Normallik Histogram Dağılım (İkinci Model)..... 83

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin gelişmekte olan bir ekonomi olarak döviz kurunda geçmişten günümüze meydana gelen değişimlerin enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerini inceleyerek, bu değişimlerin ekonomik büyüme ve ülkenin refah seviyesi üzerindeki sonuçlarını ortaya koymayı amaçladım. Bu bağlamda, çalışmamın konusunu geliştirerek literatüre katkı sağlamayı hedefledim.

Tez konumun belirlenmesi, hazırlanması ve tamamlanması aşamalarında bilgi, öneri ve desteğini esirgemeyerek bana yol gösteren, insani ve ahlaki değerleriyle örnek aldığım danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV'e, değerli katkılarından dolayı jüri üyelerim Sayın Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ'a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Muhyettin ERDEMLİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, yüksek lisans öğrenimim boyunca bana destek olan sevgili eşime ve çok kıymetli aile üyelerime minnettarım.

GİRİŞ

Enflasyon, işsizlik ve döviz kuru oynaklığı, bir ülkenin ekonomik yapısında temel belirleyiciler arasında yer alan üç önemli makroekonomik göstergedir. Bu değişkenler, makroekonomik istikrarın korunması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında büyük bir rol oynar. Ekonomik teori ve uygulamada, bu göstergelerin birbiriyle olan ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar hem akademik dünyada hem de politika yapıcılar arasında yoğun ilgi görmektedir. Enflasyon, bir ekonomide genel fiyat seviyesinin sürekli artışını ifade ederken, işsizlik çalışmak isteyen ancak iş bulamayan işgücünün oranını ifade eder. Döviz kuru oynaklığı ise, bir ülkenin para biriminin yabancı para birimleri karşısındaki değerinde yaşanan dalgalanmaları temsil eder. Bu göstergelerin birbirleriyle olan etkileşimleri, ekonomik belirsizlik dönemlerinde daha da kritik hale gelir ve makroekonomik dengeler üzerinde belirgin etkiler yaratır.

Bu çalışmanın amacı, döviz kuru oynaklığının Türkiye ekonomisi üzerindeki işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik istikrar göstergeleriyle olan ilişkisini incelemektir. Döviz kuru oynaklığı, ekonomik belirsizliklerin artmasına neden olarak, işsizlik ve enflasyon üzerinde doğrudan olumsuz etkiler yaratabilir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, döviz kurundaki ani dalgalanmalar, makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini daha belirgin bir şekilde göstermektedir. Döviz kurundaki oynaklıklar, ithalat ve ihracat fiyatlarını, dış ticaret dengelerini, yatırım kararlarını ve genel ekonomik büyümeyi etkileyerek ekonomide istikrarsızlıklara yol açabilir. Bu bağlamda, döviz kuru oynaklığının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini anlamak, politika yapıcılar için önemli bir sorundur.

Enflasyon ve işsizlik, ekonomi literatüründe uzun yıllardır tartışılan iki temel makroekonomik gösterge olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Phillips eğrisi gibi teorik yaklaşımlar, enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu savunmuştur. Ancak bu ilişki, döviz kuru oynaklığı gibi dışsal şoklarla birleştiğinde daha karmaşık bir hale gelmektedir. Döviz kurlarındaki ani değişiklikler, mal ve hizmet fiyatlarını, özellikle ithalat mallarının fiyatlarını doğrudan etkileyerek enflasyonist baskılara neden olabilir. Döviz kurundaki yükselişler, ithalatın maliyetini artırarak fiyatlar genel seviyesinde artışa (enflasyona) yol açarken, ihracatın rekabet gücünü zayıflatabilir.

Benzer şekilde, döviz kuru oynaklığı, yatırım kararlarını ve üretim maliyetlerini etkileyerek işsizlik oranlarında artışa sebep olabilir. Yatırımların azalması, ekonomik büyümeyi yavaşlatırken işsizliğin artmasına yol açar ve bu da makroekonomik dengesizliklerin daha da derinleşmesine neden olabilir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, döviz kuru oynaklığının ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Döviz kuru oynaklığı, özellikle dış ticaret bağımlılığı yüksek ekonomilerde ithalat ve ihracat dengelerini, fiyatlar genel seviyesini ve işgücü piyasasını doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, döviz kuru dalgalanmalarının ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, doğru ekonomik politikaların geliştirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Böylece çalışmada, Türkiye ekonomisi bağlamında, enflasyon ve işsizlik ile döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişkileri inceleyerek bu konudaki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, literatürdeki teorik ve ampirik çalışmalar gözden geçirilmiş, ardından Türkiye ekonomisine yönelik belirli bir zaman diliminde yapılan analizlerle bu ilişkiler test edilmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, döviz kuru ile ilgili kuramsal çerçeve ele alınmıştır. Döviz kuru oynaklığının ekonomik büyüme ve fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde tartışılmış ve literatür taraması yapılmıştır.

İkinci bölümde enflasyon kavramı ve döviz kuru arasındaki ilişki incelenmiş, enflasyonun ülke ekonomisinde meydana getirdiği etkiler üzerinde durulmuştur. Enflasyonist süreçlerin döviz kuru oynaklığı ile nasıl etkileşimde bulunduğu, yönelik analizlerle ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, işsizlik kavramı ve döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Döviz kurundaki dalgalanmaların işsizlik oranları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Türkiye ekonomisi özelinde işsizliğin döviz kuru dalgalanmalarına verdiği tepkiler, teorik ve ampirik çalışmalar ışığında değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti, modelleme süreci ve analiz yöntemleri tanıtılmıştır. Bu bölümde, kullanılan verilerin kaynakları, analiz yöntemi ve model kurulumu detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

1. DÖVİZ KURUNA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle döviz kuru ve döviz piyasasına ilişkin temel kavramlar incelenecektir.

1.1. Döviz Kurunun Tanımı ve Kapsamı

Döviz kuru, uluslararası para birimlerinin ulusal para birimi veya ulusal para biriminin uluslararası para birimi cinsinden değeridir (Schiller, 2010: 428). Döviz kuru, ulusal paranın değerini yabancı paralar karşısında gösteren bir göstergedir. Döviz kurundaki düşüş, ulusal paranın değer kazandığını, artış ise değer kaybettiğini ifade eder. Reel ve nominal döviz kuru olmak üzere iki temel türü bulunmaktadır. Reel döviz kuru, fiyat düzeyi değişimini dikkate alarak hesaplanırken, nominal döviz kuru ise doğrudan para birimlerinin değişim oranını yansıtmaktadır (Yaman, 2012: 3; Dinler, 2005: 522).

Nominal döviz kuru, bir ulusal para biriminin diğerine dönüşüm oranını ifade eder. Örneğin, 1 dolar (\$) = 4 Türk Lirası (TL) ifadesi, bankanın 1 Dolar karşılığında 4 Türk Lirası vereceğini gösterir. Döviz kuru, bu oranın değişimine bağlı olarak doların değer kazanıp veya kaybettiğini ifade etmektedir. Örneğin, 1\$=4TL'den 1\$=5TL'ye yükselirse, dolar değer kazanmış ve Türk lirası değer kaybetmiş olur (İncekara ve Mutlugün, 2015: 451; Ertek, 2008: 364). Nominal döviz kuru, ulusal paraların birbirine olan oranını ifade ederken, reel döviz kuru mal ve hizmetlerin farklı ülkeler arasındaki değerini gösterir. Örneğin, Türkiye'de bir ekmek Hollanda'da satılan bir ekmekten iki kat daha pahalı ise, reel döviz kuruyla ifade edildiğinde 1 Türk ekmeği, 2 Hollanda ekmeğine eşdeğerdir. Reel döviz kuru, mal ve hizmetlerin gerçek değerini yansıtarak ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri açıklar. Formülasyonu İncekara ve Mutlugün (2015: 451-452) tarafından verilen reel döviz kuru Denklem 1.1'deki gibi hesaplanır:

$$R = Ex \frac{P_d}{P_i} \text{ ile ifade edilir} \quad (1.1)$$

R=Reel döviz kuru

E=Nominal Döviz kuru

P_i =İç fiyat

P_d =Dış fiyat

Serbest kur sistemi, ülkelerde yerel paranın piyasadaki arz ve talebe bağlı olarak değer kazanmasına veya kaybetmesine olanak tanır. Ancak, serbest kur uygulanan ülkelerde ulusal para, yabancı para karşısında değer kaybedebilir veya kazanabilir. Bu durumda, ulusal paranın dış değerini belirlemek için efektif döviz kuru hesaplanır. Efektif döviz kuru, bir ülkenin yerel parasının, başlıca ticaret ortaklarının paraları ile olan kurlarının ağırlıklı ortalamasıdır. Ticaret yapılan ülkeler ve para birimleri, ulusal paranın dış ticaretteki payına göre ağırlıklarla belirlenir ve reel efektif kur hesaplanır. Örneğin, Türkiye'nin daha çok Dolar ve Euro cinsinden dış ticaret yapması nedeniyle, efektif kur, bu iki para biriminin ağırlıklı ortalaması alınarak belirlenir (Ertem, 2013: 60; Tunca, 2011: 326).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, reel efektif döviz kuru hesaplamaları Denklem 1.2'deki gibi hesaplanır. Bu denklem, ülkenin döviz kuru performansını değerlendirmek ve ekonomik durumu analiz etmek amacıyla kullanılmaktadır (Saygılı vd., 2010: 17):

$$REDK = \prod_{i=1}^N \left[\frac{P_{TUR}}{P_i \times e_{i,TUR}} \right]^{W_i} \quad (1.2)$$

Burada;

W_i = i ülkesinin Türkiye'nin reel efektif döviz kuru endeksindeki ağırlığını,

P_{TUR} = Türkiye'nin fiyat endeksini,

P_i = i ülkesinin fiyat endeksini,

$e_{i,TUR}$ = TL cinsinden i ülkesi parasının kurunu,

N = analiz edilen ülke sayısını ifade etmektedir

TCMB'nin reel efektif döviz kuru hesaplamaları, Türkiye'nin ticaret ortaklarının dış ticaret ağırlıklarını dolar cinsinden değerlendirir. Yayınlanan endekslerdeki düşüşler, Türk lirasının değer kaybını, artışlar ise değer kazanmasını işaret etmektedir (Tunca, 2011: 326). Döviz kuru belirlendikten sonra duyurulma sürecine "kotasyon" denir. Döviz kurları, dolaylı ve doğrudan kotasyon olmak üzere iki farklı şekilde gösterilir. Dolaylı kotasyon, yerli paranın değerini yabancı para birimi cinsinden ifade eder. Örneğin, 1 TL=1/6 \$ şeklinde hesaplanarak dolar cinsinden TL değerini gösterir. Bu yöntem genellikle ABD, Kanada gibi ülkelerde kullanılır ve "Amerikan Yöntemi" veya "Serten Kotasyon" olarak adlandırılır.

Diğer bir yöntem ise doğrudan kotasyondur. Bu yöntemde, bir birim yabancı para esas alınarak yerli para cinsinden değeri gösterilir. Türkiye'de genellikle

doğrudan kotasyon yöntemi kullanılır ve bu yöntem “Avrupa Yöntemi” veya “Enserten Kotasyon” olarak da bilinir.

Doğrudan veya dolaylı kotasyon uygulamasının döviz piyasası veya ülke ekonomileri üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı akademik literatürde belirtilmiştir (Yaman, 2012: 4-5). Bu uygulamalar genellikle para birimlerinin değeri ile ilgilidir; yüksek değere sahip ülkelerde dolaylı kotasyon, düşük değer ve yüksek enflasyona sahip ülkelerde ise doğrudan kotasyon tercih edilmektedir.

Döviz kurları, alış ve satış olmak üzere iki farklı şekilde belirlenir. Alış kuru, döviz ve efektif alışlarında kullanılırken, satış kuru döviz ve efektif satışlarında uygulanır. Bankaların işlem maliyetleri nedeniyle, döviz alış kuru genellikle döviz satış kurundan daha düşüktür. Bu farka “kur marjı” veya “spread” denir ve yıllık olarak yüzde oranlarıyla ifade edilir ve Denklem 1.3’teki gibi hesaplanır (Yalçınar, 2012: 204; Ertem, 2013: 58-59).

$$\text{Kur marjı (yıllık yüzde)} = \frac{P_s - P_a}{P_s} \times 100 \quad (1.3)$$

Bu denklemde; P_s satış kurunu, P_a alış kurunu ifade etmektedir. Alış kurunu temsil eder. Ancak, kur marjı ödemelerinin kısa sürelerde gerçekleşmesi nedeniyle, yıllık yüzdelere dönüştürüldüğünde yüksek oranlara ulaşmak mümkündür (Seyidoğlu, 2003: 87; Ziraat Bankası, 2018).

1.2. Döviz ve Döviz Kuru Çeşitleri

Döviz, uluslararası ticarete kullanılan yabancı paraların genel adıdır (Seyidoğlu, 2003: 123). Döviz terimi, efektif ve kaydi olmak üzere iki ana kategoride ele alınır. Efektif döviz, nakit olarak bulunan yabancı paraları ifade ederken; kaydi döviz ise nakit olmayan, ancak para yerine geçen senet, ödeme emri gibi ödeme araçlarını kapsar (Oksay, 2001: 3). Döviz kurları, uluslararası ticaretin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türkiye gibi uluslararası ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği ülkelerde, döviz kurları büyük bir öneme sahiptir. Türkiye’nin ABD ile ticaret yapabilmesi için doların kullanılması, ulusal para birimi olan Türk lirasının döviz niteliğinde olduğunu gösterir.

İki ülke arasındaki ticarete, ulusal paralar arasındaki dönüşüm oranı olan döviz kuru, ticaretin gerçekleşmesinde kritik bir rol oynar. Bu kuru belirleme süreci, ulusal

para biriminin diğerine dönüştürülmesi için ödenmesi gereken miktarı belirlemek adına kullanılır. Bu noktada, döviz kuru, ekonomik göstergeler, arz-talep dengesi ve diğer faktörlerle şekillenmektedir (Teker, 1999: 53).

Döviz kuru hesaplamalarında kullanılan iki temel yöntem bulunmaktadır: doğrudan kotasyon ve dolaylı kotasyon. Türkiye’de yaygın olarak kullanılan doğrudan kotasyon, ulusal paranın döviz cinsinden ifadesini içerir. Diğer bir deyişle, 1 Türk Lirası’nın karşılığı olan ABD Doları gibi bir doğrudan oranla ifade edilir, örneğin 1 Türk Lirası = 0,4698 ABD Doları. Dolaylı kotasyon ise milli paranın döviz cinsinden ifade edilmesini içerir. Bu durumda, yabancı para birimi esas alınarak fiyatlandırılır. Örneğin, 1 ABD Doları’nın karşılığı olan Türk Lirası gibi bir dolaylı oran kullanılır, örneğin 1 ABD Doları = 2,1284 Türk Lirası. Döviz kuru belirlemede kullanılan bu iki yöntem, dolaylı ve dolaysız fiyatlandırma olarak da adlandırılır. Ülkeler arasında döviz fiyatlarının değişmesinde etkili olan faktörler arasında enflasyon oranları, faiz oranları, ticaret politikaları ve genel fiyat düzeyleri bulunmaktadır. Bu faktörler, uluslararası döviz piyasalarında belirleyici rol oynayarak döviz kurlarının sürekli bir değişim içinde olmasına neden olur. Çapraz kur, örneğin 1\$’ın kaç Türk Lirası ve İsviçre Frank’ına denk geldiğini gösterir. Verilen örnek üzerinden, 1\$’ın 1,3740 Türk Lirası ve 1,2064 İsviçre Frangı olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda, bir birim İsviçre Frangının Türk Lirası karşılığını hesaplamak için $1,3740/1,2064$ oranı kullanılır ve sonuç 1,1389 olarak bulunur. Yani, 1 İsviçre Frank’ı, 1,1389 Türk Lirasına eşdeğerdir (Erdoğan, 1995: 19).

1.2.1. Efektif Döviz Kuru

Efektif, hemen kullanılacak olan para, nakit anlamına gelmektedir. Döviz kurları piyasanın işleyişine bırakıldığında ulusal para kimi zaman değer kazanır iken kimi zaman değer kaybedebilmektedir. Böyle bir durumda ulusal paranın dış değerinin korunabilmesi ve hesaplanabilmesi için efektif döviz kurunun hesaplanması önem arz etmektedir. Ulusal paranın ülkenin en çok ticaret yaptığı başlıca ticaret ortaklarının paralarıyla olan kurlarının ağırlıklı ortalamasını ifade etmektedir (Demir ve Değer, 2015).

Efektif döviz kuru nominal efektif döviz kuru ve reel efektif döviz kuru olarak ikiye ayrılmaktadır. Nominal efektif döviz kuru, piyasada kullanılan kur olarak

adlandırılmaktadır (Seyidoğlu, 2003). Türkiye’de reel efektif döviz kuru TCMB tarafından hesaplanmaktadır. Bu hesaplama yapılırken dış ticarete önemli olan ülkelerin para birimlerinden bir sepet oluşturulmaktadır. Nominal efektif döviz kurunda yer alan enflasyon etkisinin arındırılmasıyla (TÜFE endeksine göre) elde edilmektedir (Baş ve Kara, 2020).

Nominal döviz kuru; yabancı paranın ulusal para cinsinden ifade edilmesi nominal kur olarak adlandırılmaktadır. Örneğin; 1\$ = 1,3740 Türk Lirası. Türkiye’de nominal döviz kuru, dış ticarete önemli paya sahip ülkelerin para birimlerinden oluşan sepete göre Türk lirasının ağırlıklı ortalama değeri olarak hesaplanmaktadır (Uğur, 2021). Diğer bir deyişle nominal kur piyasada günlük dilde kullandığımız, kurumlar tarafından ilan edilen kuru (E) ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle gazetelerde, döviz bürolarında görülen kur nominal kurdur (Yalta, 2020: 187).

Reel döviz kuru (R); iki ülkedeki malların nispi fiyatıdır. Her ülkenin ürününün diğer bir ülke ürünüyle ticaretinin yapıldığı oranı göstermektedir (Parasız, 1999: 316). Bir ülkenin dış ticaret gücünü reel döviz kuru belirlemektedir. Reel döviz kuru hesaplamasında, maliyet düzeyleri, verimlilik farkları ve yurtiçi yurtdışı fiyatlar baz alınmaktadır. İç ve dış enflasyon oranları arasındaki fark, ulusal para cinsinden reel döviz kurunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle özellikle sabit kur sisteminde ülkeler resmi döviz kurlarını belirli bir düzeyde belirleyip ilan ettikten sonra yeni kur ayarlamalarında geçen süreç içerisinde değişiklik gösteren iç ve dış fiyatları dikkate almamaktadırlar. Bu nedenle ortaya reel döviz kuru çıkmaktadır. Yani nominal kurların belirli bir süreç içerisinde yurt içi enflasyon oranına (p) ve yurt dışı enflasyon oranına (pf)’ye göre düzeltilmesinden elde edilen kura dönüşmesini ifade etmektedir. Kısacası nominal döviz kurundan farklı olarak reel döviz kuru ülkelerarası fiyat düzeylerinin de hesaba katıldığı kur olarak kabul edilmesidir. Merkez Bankası hesaplamalarını 1.4’teki denkleme göre hesaplamaktadır;

$$R = E \times \frac{p}{pf} \quad (1.4)$$

Ekonominin iç ve dış dengesinin belirlenmesinde önemi büyük olan döviz kurlarında gerçekleşen değişimleri belirleyen sistemlere döviz kuru sistemi denilmektedir. Bu sistem ulusal paranın döviz karşısındaki değerinin hangi otorite ile

ne oranda ve nasıl bağdaştırılacağına yönelik kuralları koymaktadır (Cengiz, 2018: 2-3).

1.3. Döviz Kurunun Ekonomideki Rolü ve Önemi

Döviz kuru, uluslararası ekonomilerde denge ve uyumun sağlanmasında kritik bir role sahip olan makroekonomik bir değişkendir. Ayrıca, faiz ve ücretle birlikte ulusal ekonomiyi etkileyen üç büyük fiyat faktöründen biridir. Bu faktörler arasında faiz ve ücret piyasalarla doğrudan ilişkilidir, ancak döviz kuru, mal piyasalarıyla bağlantılı olarak daha farklı bir dinamik sergiler. Döviz kuru, ülkelerin fiyat yapıları arasındaki farklılıklardan kaynaklanan ve ulusal ekonomileri dünya ekonomileriyle birleştiren bir bağlam sunar (Duygulu, 1998: 108).

Finansal küreselleşme, günümüz dünyasında krizlerin artmasına ve küresel etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu krizler sadece işletmeler ve ekonomi politikası oluşturucularını değil, aynı zamanda sokaktaki vatandaşları da etkilemektedir. Döviz, bireylerin günlük yaşamında önemli bir role sahiptir. Açık ekonomi modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, tüm ekonomiler küresel pazarın bir parçası haline gelmiştir (Himmelsa ve Kirsanova, 2018: 53).

Ülkeler arasındaki uzmanlaşma, dış ticaret kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavramla birlikte, ülkelerin ticaret yaparken hangi para birimlerini kullanacakları önem kazanmıştır. Genellikle, ülkeler ticaretlerini yurt içinde gerçekleştiriyorsa yerli para, yurt dışında gerçekleştiriyorsa ise ithalatçı ülkenin parasını tercih etmektedirler (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 158).

Döviz kurları, ekonomik faaliyetleri etkileyen önemli bir gösterge olup, istikrarlı bir seyir izlediğinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Berdiev vd., 2012: 39). Bu nedenle, ekonomik istikrar açısından önemli bir faktör olan döviz kuru dikkate alınmalıdır. Döviz kurundan etkilenen çeşitli ekonomik değişkenlerin ve bu değişkenlerin döviz kuru üzerindeki etkilerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gereklidir (Deniz, 2004: 30).

Döviz kurlarının ulusal ekonominin uluslararası ekonomideki durumunu yansıtamadığı durumlar, çeşitli çalışmalarla belirlenmiştir. Bu durumda, birçok mal ve hizmetin iç ve dış fiyatları ile belirli ölçüde iç fiyatlar arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörleri ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, uygun olmayan bir döviz kuru, ülke

koşullarına göre ekonomiyi ciddi şekilde etkileyebilir ve ekonomik istikrarsızlığa yol açabilir. Bu bağlamda, döviz kuru istikrarı ve ekonomik istikrar arasındaki ilişki incelenerek, döviz kurunun diğer fiyatlar gibi bir değer olduğu ve ekonomik istikrarın sağlanmasının temel koşullarından biri olduğu sonucuna varılabilir (Duygulu, 1998: 108-109).

1.4. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri sabit döviz kuru sistemi, esnek döviz kuru sistemi ve alternatif döviz kuru sistemleri ana başlıklarıyla ele alınmıştır.

1.4.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi

Sistemi açıklarken iki durumdan bahsedilebilir, ilk durumda paranın bir başka para birimine bağlanmasında sürekli bir istikrarlılık olmadığından, kurlarda değişimler mevcuttur veya ikinci durum da sepete bağlanmasında ise ilk duruma göre istikrarlılık mevcuttur (Ertürk, 2018: 11). Sistemdeki paraların birbirleriyle değişim değerleri üst otoritelerce belirlenmekte ve piyasadaki döviz kuru hareketliliği bu değerde bir değişim meydana getirmemektedir (Kurt, 2018: 18). Sabit döviz kuru sisteminin iki döneminden bahsedilmiştir.

1.4.1.1. Altın Para Standardı

Altın Standardı 1880'den 1914 yılına süren sistemdir ve ilk uygulaması İngiltere'de gerçekleşmiştir. Altının dolaşımında veya satın alınmasının önünde bir engel bulunmamaktadır ve ülkelerin para birimleri altına bağlandığından birbirlerine oranı da sabittir (Karluk, 2002: 361). Bir ülkenin para değeri bir miktar ağırlıktaki altına karşılık gelir ve bu duruma altın paritesi denir. Bir para biriminin değeri altın değerinden daha yüksek bir değere çıkarsa bu döviz tercih edilmez, eğer bu para birimiyle borçlanılmışsa ödemesi o para birimiyle değil de altın karşılığıyla yapılır. Bu sistemde altın ihracatı ve ithalatı serbesttir (Seyidoğlu, 2003: 362-363). I. Dünya Savaşı'yla birçok ülke altın para sistemini uygulamaktan vazgeçmiştir, savaş kaynaklı enflasyondan ve ülkeler arasındaki enflasyon oranı değişimlerinden dolayı bu sisteme geri dönüş sağlanamamıştır (Bulut, 2005: 72).

1.4.1.2. Bretton Woods Para Sistemi

Altın döviz standardı olarak da adlandırılan bu sistem II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods'da ki konferansta kurulmuştur ve altının yanı sıra diğer para birimlerine dönüşebilen paraların da rezerv para olarak kullanılması söz konusudur (Ertem, 2013: 22). Sabit döviz kuruna dayalı sistemdir. Alınan kararlarda ABD'nin görüşleri yönlendirici olmuştur, nedeni dünyadaki altın rezervlerinin büyük kısmına sahip olması parasını altına endekslemesini kolaylaştırmış, bu açıdan tek ülke olmasına yol açmıştır. Özelliği, sermaye hareketlerini daraltması ve ayarlanabilir sabit kura sahip olmasıdır (Yalçiner, 2012: 22). Konferansta Uluslararası Para Fonu (IMF), görevi üyesi olan ülkelere dış ödeme zorluğu yaşadıklarında kredi desteği vermek genel olarak ülkelerin mali ilişkilerini ayarlamak olan kurumun ve Dünya Bankası, görevi ihtiyacı olan ülkelere mali destekte bulunmak olan kurumun kurulması kararı alınmıştır (Seyidoğlu, 2016: 25). Bretton Woods Sistemi 1958 yılına kadar uygulanamamıştır, sebebi ise vatandaşa döviz alım satımı için yeterince serbestlik göstermemesidir (Ertürk, 2018: 43). Dolar altına endekslidir ve diğer para birimleri de dolara endekslenmiştir. Ayarlanabilir sabit kur sistemi olması, kura ülkelerin merkez bankalarının dar bir bant çerçevesinde müdahalesiyle dalgalanma söz konusudur (Gür, 2016: 167). Sistemin sürdürülememesinin başlıca sebepleri; sabit kur sistemi olmasından kaynaklı kurlara müdahalenin sürekliliğinin olmaması, ABD'nin likidite ihtiyacını para basarak gideriyor olmasına rağmen ABD dışındaki ülkelerin ihracat yapma zorunluluğunun bulunması, az gelişmiş ülkelere yeterince destek sağlayamamasıdır. Bahsi geçen nedenlerden dolar negatif yönlü bir seyir izlemiştir ve ülkeler bu sistemden vazgeçmeye başlamışlardır (Bursalı, 2020: 18-19).

1.4.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

Serbest Kur Sistemi olarak da adlandırılan bu sistemde döviz kuruna müdahale yoktur ve piyasadaki koşullara göre günlük olarak serbest bir şekilde seyreder, piyasadaki dengede bu serbestlikle sağlanır. Dış denge koşulları paranın değeriyle doğru orantılıdır; yani döviz kurunun düşmesi ithal ürünlerin değerini düşürür, yerli para değer kazanır, dolaylı olarak ihracatta bu durumdan etkilenir ve azalır. Döviz kuru arttığında ise tam tersi gerçekleşir ve ihracat artar (Karluk, 2002: 371-372). Bu sisteme inananlar ödemeler dengesinde oluşan açıkların kendiliğinden çözülüp kapanacağını

iddia etmektedir. Sebebi ise sabit döviz kuru sisteminde olmayan istikrara yol açan spekülasyonlardır (Parasız ve Yıldırım, 1994: 309).

Sistem lehindeki görüşlerin birkaçından bahsederseniz; ülkenin para değeri olması gereken seviyededir, nedeni ise döviz müdahale yoktur bu da döviz kuru arz ve talep dengesinin sağlandığı noktada değer alır. Bu sistemdeki ülkeler iç ve dış dengeyi birbirinden bağımsız olarak sağlıklı bir şekilde yürütme avantajına sahiptir çünkü iç ve dış denge birbirine bağımlı değildir. Son olarak da ülkeyi sabit kur sisteminden farklı olarak dışarıdan gelebilecek herhangi bir ekonomik tehdide karşı korur (Seyidoğlu, 2003: 370).

1.4.3. Alternatif Döviz Kuru Sistemleri

Sabit kur ile esnek kur arasında esnekliklerine göre alternatif kur sistemleri bulunmaktadır (Gök, 2006: 134). Bu döviz kuru sistemleri:

1.4.3.1. Serbest Dalgalanma

Ülke parasının değeri piyasadaki arz ve talebe göre belirlenir. Döviz piyasasına müdahale önemsiz dalgalanmaların önünü kesmek amacıyla yapılır. Para politikasının etkin olduğu bu sistemde döviz kuru nominal çıpa etkisini yitirerek enflasyon sonucuna neden olabilir. Dış piyasa olumsuzlukları nominal kurlarca emilir ve istikrar sağlanır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 2).

1.4.3.2. Gözetimli Dalgalanma Sistemi

Esnek Kur sistemine gerektiğinde müdahalenin olduğu, Merkez Bankasının kurda meydana gelen aşırı değişimlerin etkilerini azaltmak açısından döviz al-sat işlemiyle etki ettiği sistemdir. Diğer adı kirli dalgalanma veya kontrollü dalgalanmadır (Parasız, 2010: 565).

1.4.3.3. Aralık İçinde Dalgalanma

Kurun belirli bir aralık içerisinde hareket etmesine müsaade verilmiş olan bu sistem, sabit kur sistemine daha yakındır. Bu sistemde önemli nokta müsaade edilen aralığın mesafesi ve aralığın ortalama değeridir. Belirlenen aralığın dar olması ise istikrarsızlıktır (Alptekin, 2016: 138).

1.4.3.4. Kaygan Aralık Sistemi

Kur aralığının ortalama değerinin sınırlandırılmadığı ve bu değerin ayarlanmasına belirli süre tayin edilmediği sistemdir. Yüksek enflasyonlu ülkelerin tercih ettiği sistemdir. Kura müdahaleler sayesinde çok fazla değerlenme gerçekleşmemekle birlikte bu sebepten ekonomisi dengesiz olan ülkelerde piyasa dengesizliklerine yol açmıştır (Gök, 2006: 137).

1.4.3.5. Yönlendirilmiş Sabit Aralık

Önceden belirlenmiş sabit bir değer etrafında dalgalanan ülke parasının değeri belirli sınırlar çerçevesinde değişim göstermektedir ve ödemeler dengesindeki koşullara göre belirlenmiş sabit değer gerektiğinde, hemen değil belirli bir süreçte ve sıklıkla değiştirilir. Bu sebepten spekülasyon engellenmiş olur (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 4).

1.4.3.6. Yönlendirilmiş Sabit Parite

Ülke parasının değeri sabittir ve ekonominin mevcut durumuna göre değer alabilmektedir. Yönlendirilmiş sabit aralık sistemine göre daha az esnek olsa bile, sabit kur sistemine göre belirsizlikte kendiliğinden çıkış noktası bulabilmektedir (Yılmaz, 2019: 40).

1.4.3.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde, sanayileşmiş ülkeler paralarının değerinin belirlenmesini serbest piyasaya bırakmak istemezler, bu nedenle uzun dönem içerisinde para değerlerinin değişimi belirli otoritelerce belirlenen oranlar üzerinden yapılır. Bu ülkeler para değerlerine bir eşit değer belirler ve bu değer de bir sepet üzerinden altına veya dövize göre belirlenebilir. Bazı ülkeler kendi para değerlerini bir başka ülkenin parasına bağlarlar, bunun sakıncası bağladıkları ülkenin para biriminde bir dalgalanma söz konusu olduğunda kendi para birimleri de bundan etkilenir. Bu sistemde ödemeler dengesindeki açık ve fazlaya sebep veren sürekli istikrarsızlıklar; devalüasyon ve revalüasyon ihtiyacı doğurur. Devalüasyonda ülkenin para değeri düşürülür, ithalat azalır ihracat artar. Revalüasyon para değeri yükseltilir ihracat azalır ithalat artar (İyibozkurt, 2001: 354-357).

1.4.3.8. Para Kurulu Sistemi

Sabit döviz kurundan alınabilecek yabancı paraların ülke yönetimi tarafından belirlenmiş kurumlar aracılığıyla değişimi gerçekleştirilen sistemdir. Basılan her paranın yabancı karşılığının olduğu bu sistemde, döviz kuru rezervlerinin sağlam olması gerekir. Genelde enflasyon sorunu yaşayan ve ekonomik açıdan sıkıntılı olan küçük ülkelerde görülmektedir (Kaykusuz, 2012: 86).

1.4.3.9. Dolarizasyon Sistemi

Bu sistemde ülke kendi para birimi yerine başka bir ülkenin parasını kullanmayı tercih eder. Ülke ekonomisinin dışarıdan gelecek belirsizliklere karşı direnç gösterebilecek sağlamlıkta olması gerekmektedir. Döviz kuru dalgalanmalarının önüne geçilmiş olsa da para basma kaynaklı gelirden vazgeçilmiştir (Alptekin, 2016: 140).

1.5. Döviz Kuru Oynaklığı Kavramsal Analiz

Oynaklık, finansal piyasalardaki anlık fiyat hareketlerini ifade eden bir terimdir (Sekmen ve Ravanoğlu, 2020: 835). Döviz, tahvil ve sermaye piyasalarındaki fiyat değişimlerini ölçen bir gösterge olarak kullanılır. Basit bir ifadeyle, oynaklık, belirli bir zamanda belirli bir değişkenin ortalama değerine göre hızlı bir şekilde artış veya azalış göstermesi olarak tanımlanabilir (Albayrak, 2012: 58). Dış ticarete ulusal para birimlerinin kullanılması, ülkeler arasındaki ticari faaliyetleri etkileyen önemli bir konudur. Ticaretin gelişmesi için, ülkeler kendi para birimlerini kullanmalıdırlar. Ancak, uluslararası ticarete ödemeler ulusal para birimleriyle gerçekleştirilemez. Bu noktada döviz devreye girer; döviz, bir ülkenin yabancı parasını temsil eder ve bu para birimi de alınıp satılabilir bir değere sahiptir. Ulusal paranın başka bir ulusal para birimi karşısındaki değeri ise döviz kuru tarafından belirlenir. Döviz kuru, bir para biriminin diğerine olan değerini ifade eder ve bu değer, ulusal paranın uluslararası ticaretteki rolünü belirler. Para biriminin değeri, döviz kurunun belirlediği bir ölçü birimidir (Seyidoğlu, 1998: 317). Bu nedenle, uluslararası ekonomik ilişkilerde döviz kurları önemli bir rol oynamaktadır.

1.5.1. Döviz Kuru Oynaklığının Nedenleri

Oynaklık (volatilite), finansal piyasalarda döviz kuru veya menkul kıymet fiyatlarının belirli bir zaman dilimindeki değişimini ifade eder. Statik açıdan bakıldığında, oynaklık belli bir veri setindeki gözlemlerin aritmetik ortalama etrafındaki değişimleri ölçer (Ayhan, 2008: 164). Basit bir ifadeyle, volatilite, bir değişkenin ortalamasına göre anlık sıçramalar ve düşüşler yaşamasını ifade eder (Albayrak, 2012: 58).

Döviz kurlarındaki ani dalgalanmalar, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ciddi olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, maliye ve para politikalarının etkili bir şekilde yönetimi büyük bir gereklilik arz etmektedir. Döviz kuru dalgalanmalarını etkileyen unsurların belirlenmesi ve bu konuda alınacak tedbirler, ekonomik istikrarın sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde, döviz kuru oynaklığının genellikle gelişmiş ülkelere göre daha düşük seviyede olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin anlaşılması, ekonomi politikaların daha etkili bir şekilde uygulanmasına olanak tanımaktadır. Döviz kuru, dövizin fiyatını belirleyen bir faktördür ve piyasada gerçekleşen olumlu veya olumsuz gelişmelere hızla tepki gösterme eğilimindedir. Bu nedenle, döviz kuru yüksek oynaklığa sahiptir. Döviz kuru dalgalanması, kısa vadede meydana gelen hızlı değişimleri ifade eder ve aynı zamanda beklenmeyen hareketler sonucunda kurda ortaya çıkan bir risk unsuru olarak tanımlanabilir. Uluslararası ticarete rol oynayan döviz kuru, mal fiyatlarını yansıtan bir gösterge olarak önemli bir faktördür. Ancak, bu kurda meydana gelen beklenmedik ve ani dalgalanmalar, özellikle küçük ve gelişmekte olan dışa açık ekonomileri olumsuz etkileyebilir. Bu durum, döviz kuru oynaklığının belirlenmesi ve bu oynaklığa sebep olan faktörlerin anlaşılması gerekliliğini ortaya koyar. Özellikle, döviz kuru ve oynaklığını etkileyen unsurlar arasında beklentilerdeki değişim, enflasyon, faiz oranları ve spekülasyon atakları öne çıkar. Bu faktörlerin belirlenmesi, ekonomik şoklara karşı etkili önlemler alınması ve uygun para ile mali politikaların izlenmesi açısından büyük öneme sahiptir (Obstfeld vd., 1985: 429).

1.5.1.1. Beklentilerdeki Değişim

Döviz kurlarındaki dalgalanmaların büyük bir kısmı, piyasa beklentileri tarafından belirlenmektedir. Yatırımcıların beklentileri, piyasalara ilişkin yeni

haberlerle sürekli olarak değişmekte ve bu durum döviz arz ve talebinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Gelecekteki piyasa durumu, merkez bankalarının parasal genişleme hedefini açıklaması, hükümetlerin vergi veya harcama programlarındaki değişiklikler gibi faktörlere bağlı olarak döviz kurlarında değişikliklere yol açmaktadır. Bu bağlamda, politika değişiklikleri, beklentilere dayalı olarak döviz kurlarında oynaklığa neden olmaktadır (Engel ve Hakkio, 1993: 49).

1.5.1.2. Enflasyon Oranı

Uygulanan ekonomik politikaların enflasyon oranındaki sürekli değişimlere etkisi, döviz kurlarındaki dalgalanmayı artırarak ekonomik istikrara zarar vermektedir (Ayhan, 2008: 133). Enflasyon ile döviz kuru arasındaki karşılıklı etkileşim, literatürde sıklıkla üzerinde durulan bir konudur. Döviz kurunun enflasyonu takip ettiği, ayrıca ulusal paranın değer kaybının maliyet ve talep yönlü etkilerini beraberinde getirebileceği vurgulanmaktadır. Enflasyonun artması, ithal ürünlere olan talebi artırarak döviz talebini yükseltebilir ve bu da döviz kurlarında artışlara yol açar. Böyle bir durum, Merkez Bankası'nın para politikalarını dikkatle yönetmesini zorunlu kılar. Enflasyonun sürekli dalgalanması ve döviz kurlarındaki belirsizlik, ekonomik istikrarı tehdit edebilir.

1.5.1.3. Spekülatif Ataklar

Finansal derinliği düşük olan ülkelerin, finansal liberalizasyona hızla geçmeleri, spekülatif amaçlı sıcak paranın piyasadan çekilmesine ve ülke döviz rezervlerinin tükenmesine neden olarak kur şoklarına yol açabilmektedir. Bu olumsuzluklar, borçlar, ödemeler dengesi ve kur düzeyinde ciddi sorunlara yol açabilir (Ayhan, 2016: 18). Finansal piyasalarda, yatırımcıların döviz kuru ile ilgili beklentileri bazen mevcut bilgilerde değişiklik olmasa bile değişebilir. Bu değişen beklentiler, cari döviz kuru üzerinde etkili olabilir ve spekülatif kabarcıklara yol açabilir. Bu tür kabarcıklar, genellikle piyasa beklentileri veya spekülasyon amaçlı hareket eden yatırımcıların etkisiyle oluşur. Kabarcıkların oluşumunun temel nedeni, beklenen ve gerçekleşen döviz kuru arasındaki farklılıktır. Bu fark, önce genişleme aşamasını yaşadıktan sonra kaybolduğunda spekülatif kabarcık olarak adlandırılır. Spekülatif kabarcık olgusu, piyasa temelleriyle ilgisi olmayan yatırımcıların, kurda gelecekte bir artış öngörmeleri durumunda ortaya çıkan bir fenomendir. Bu durumda, ekonomik göstergelerden bağımsız olarak döviz fiyatları, gerçek değerlerinden saparak belirli bir

seviyenin üzerine çıkabilir. Yatırımcılar, artan fiyat beklentileri nedeniyle daha fazla döviz talep ederler, bu da kurun yükselmesine ve bu beklentilerin karşılanmasına yol açar. Ancak, ilerleyen süreçte yatırımcılar, artışın piyasa temellere dayanmadığını fark ettiklerinde ellerindeki döviz satmaya başlarlar ve bu durumda döviz kuru düşüş yaşar. Bu süreç, döviz kuru oynaklığının artmasına neden olmaktadır (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 184). Bu durum, yatırımcı davranışlarının ekonomik göstergelerle uyumsuz bir şekilde piyasa fiyatlarını etkileyebileceği ve spekülasyon kabarcıklarının döviz kurlarında oynaklık yaratma potansiyeli olduğunu vurgulamaktadır.

1.5.1.4. Ödemeler Dengesi Bilançosu

Ödemeler dengesi, belirli bir dönemde bir ekonomideki yerleşik kişiler ile başka bir ekonomideki yerleşik kişiler arasındaki ekonomik işlemlerin kayıtlarını içeren raporlara verilen ismi ifade eder. Bu raporlar, ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkilerin analizi için önemli bir araçtır. Ödemeler dengesi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından tanımlandığı üzere, bir ekonominin yerleşik kişilerinin diğer ekonomilerdeki yerleşik kişilerle gerçekleştirdikleri ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek amacıyla hazırlanan istatistiksel bir rapordur. Bu rapor, merkezi hükümet, bankalar, gerçek ve tüzel kişilerin, belirli bir dönem içinde yurtdışında yerleşik kişilerle yaptıkları finansal ve ekonomik etkileşimleri içerir. Ödemeler dengesi, ekonominin uluslararası ticaret ve finans ilişkilerini anlamak, izlemek ve değerlendirmek adına önemli bir araçtır. Türkiye'deki cari açığın ana sebebi, yüksek büyüme hızlarıdır. Ülkedeki sanayinin sürekli olarak ithal ara ürünlere olan ihtiyacı, cari açığın artmasına yol açmaktadır (Ersundur vd., 2017: 460).

Bir ülkenin ödemeler dengesi bilançosunda fazla veya açık vermesi, bir ülkenin ithalat ve ihracat arasındaki dengesizlikleri yansıtarak kurda hareketliliklere neden olabilir. Eğer bir ülke, ithal ettiğinden daha fazla mal ve hizmet ihraç ediyorsa, bu durumda ödemeler dengesi bilançosu fazla veriliyor demektir. Fazla verilen bu bilanço, ulusal para biriminin değer kazanmasına neden olacaktır, çünkü artan döviz arzı ile ulusal para talebi artacaktır. Bu durum, ihracat mallarına olan talebin azalmasına ve ithalat mallarına olan talebin artmasına yol açacaktır. Bu dengesizlikler ise ödemeler dengesi bilançosundaki oynaklıkları artırarak, kurda dalgalanmalara sebep olacaktır (Albayrak, 2012: 17).

1.5.2. Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler

Ekonomik birimlerin gelecekteki ekonomik politikalara dair beklentileri de döviz kurlarını etkileyebilir. Bu bağlamda, politik ve ekonomik faktörler, döviz kurlarındaki hareketliliği belirleyen önemli etmenlerdir (Özçiçek, 2007: 97). Bu durum, ülkede beklenmeyen ekonomik sapmaların ortaya çıkmasına ve genel ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilir.

1.5.2.1. Politik Faktörler

Politik faktörler, bir ülkenin hükümetinin benimsediği ekonomi politikaları, düzenleyici kurumların uyguladığı düzenleme politikaları ve merkez bankasının döviz ve altın fiyatlarına müdahaleleri aracılığıyla döviz kurlarını etkileyebilir. Bu faktörler, döviz kurlarının yukarı yönlü hareketine neden olabilir. Bu bağlamda, döviz kurlarını etkileyen politik ve siyasi faktörler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

1.5.2.1.1. Seçimler

Seçimler ve beraberinde getirdiği politik belirsizlikler, global ekonomik sistemde önemli bir faktördür. Özellikle Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri, yabancı yatırımcılar arasında endişe ve panik yaratma potansiyeline sahiptir. Yatırımcılar, bu tür seçim dönemlerinde ülkede siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik artışı beklentisiyle hareket ederler. Bu beklenti, yatırımcıları kendi ülkelerinin para biriminden çıkarak daha güvenli varlıklara yönlendirebilir.

1.5.2.1.2. Terör Olayları

Terörün ekonomide yarattığı belirsizlik, özellikle terör saldırılarının sermaye piyasalarını etkilemesi açısından önemli bir faktördür. Bu saldırılar, finansal piyasalarda belirsizlik ve volatilité artışına neden olarak ekonomik maliyetleri beraberinde getirir. Saldırıları, döviz kurlarında dalgalanmalara yol açarak ekonomik istikrarı olumsuz etkiler. Bu nedenle, terörün ekonomik boyutu, finansal piyasalardaki etkisi ve oluşturduğu belirsizlikle ilgili daha fazla araştırma yapılması gereken önemli bir konudur.

1.5.2.2. Ekonomik Faktörler

Döviz kuru, bir ülkenin ekonomik durumunu yansıtan önemli bir göstergedir. Döviz kurlarını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır, ancak özellikle ekonomik gelişmeler bu etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır. Ödemeler dengesi, ekonomik

büyüme, para arzı, enflasyon gibi ekonomik faktörler, döviz kurlarını belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu faktörlerin incelenmesi, ülkenin döviz kuru üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olur.

1.5.2.2.1. Enflasyon

Ekonomideki sürekli fiyat artışları, aynı miktar parayla daha az mal ve hizmet alınmasına neden olur, bu da ulusal paranın değerinin azalmasına yol açar. Dar gelirli için bu durum olumsuz bir etki yaratır, çünkü gelir düzeyleri sabit kaldığından alım güçleri azalır. Bu durum, yaşam standartları ve refahlarının kötüleşmesine yol açar. Fiyatların sürekli artışı, uzun vadeli fiyat artışlarına dair tahmin yapmayı zorlaştırır ve fiyatların rehberlik etme yeteneğini olumsuz yönde etkiler (Orhan ve Erdoğan, 2008: 330).

1.5.2.2.2 Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinde önemli bir göstergedir. Eğer bir ülkenin ödemeler dengesi pozitif yönde ilerliyorsa, uluslararası rezervler artmakta ve dış borçlar azalmaktadır. Bu durum, ülke parasının değerini olumlu yönde etkiler. Ancak ödemeler dengesi negatif bir seyir izlerse ve cari açık ortaya çıkarsa, uluslararası rezervler azalır veya dış borçlar artar, bu da ülke parasının değer kaybetmeye başladığını gösterir. Ülke ekonomisinin istikrarını sürdürebilmesi için cari açığın sürdürülebilir bir düzeyde devam etmesi gerekmektedir. Bu sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme, yatırımlar, kamu harcamaları, döviz kuru, ticaret hadleri, ticari açıklık, finansal açıklık, finansal gelişme, dış borç stoku, kamu bütçe dengesi, dünya ve yurtiçi faiz oranları, petrol fiyatları ve kredi hacmindeki büyüme gibi bir dizi faktöre bağlıdır (Polat vd., 2016: 165).

1.5.2.2.3. Ekonomik Büyüme

Ekonomik performansın döviz kuru ile ilişkisi, temel olarak uluslararası ticaretin dinamiklerine bağlıdır. Net ihracatın artışıyla ilişkilendirilen ekonomik büyüme, döviz kurunun uluslararası ticaretin ve ödemelerin temel dengeleyici faktörü olduğunu gösterir. Ancak, literatürde bu ilişki üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmalar, rekabetçi bir döviz kuru ile ekonomik performans arasında güçlü bir bağ olduğunu savunurken, diğerleri arasında böyle bir ilişki olmadığını iddia etmektedir.

Ekonomik büyüme ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi anlamak için dikkate alınması gereken bir diğer faktör de döviz kuru sistemi. Esnek döviz kuru sistemine sahip ülkelerin, uzun vadeli perspektifte sabit döviz kuru sistemine sahip ülkelere göre daha hızlı bir büyüme eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir. Levy-Yeyati & Sturzenegger (2003) tarafından yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkelerin daha katı döviz kuru rejimine sahipken, esnek döviz kuru rejimine sahip ülkelere göre nispeten yavaş bir büyüme sergilediklerini ortaya koymuştur.

1.5.2.2.4. Para Arzı ve Enflasyon

19. yüzyıl ortalarında başlayan ve günümüzde hala devam eden enflasyonun, sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de ciddi bir sorunu olduğu vurgulanmaktadır (Çatalbaş, 2007: 198). Enflasyon, bir ülkede para arzının reel gereksinimlerin üzerinde artması durumunda enflasyonist baskılara yol açabilir. Yüksek enflasyon, döviz kuru üzerinde baskı yaratabilir çünkü enflasyon, yerel üretim maliyetlerini artırarak ürünleri yabancı ürünlere göre daha pahalı hale getirir. Bu durum, ithal mallara ve döviz talebinin artmasına neden olabilir, bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine yol açar. Ancak, merkez bankasının enflasyon riskine karşı faiz oranlarını artırması durumunda ulusal para değer kazanabilir. Burada, merkez bankasının enflasyonla mücadelede faiz politikasını kullanarak ekonomik istikrarı sağlamaya çalıştığı durumu ifade etmektedir.

1.5.2.2.5. Sermaye Hareketleri

Döviz kurlarındaki kısa vadeli değişikliklerin temel sebebi olarak, birçok iktisatçının üzerinde birleştiği nokta sermaye akımlarıdır. Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, son zamanlarda portföy hareketlerinin döviz kurlarını etkileyen önemli bir faktör haline gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, sermaye hareketlerinin artış göstermesi, ekonomilerde dış ticaretin ötesinde etkili bir faktör haline gelmiştir. Sermaye hareketleri kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Kısa vadeli sermaye hareketleri, geri ödeme süresi bir yılın altında olanları içerirken, uzun vadeli sermaye hareketleri bir yıldan fazla geri ödeme süresine sahiptir. Ödemeler bilançosunda, cari işlemler bilançosu kısmında uzun vadeli sermaye hareketleri ayrı bir başlık altında ele alınırken, kısa vadeli sermaye hareketlerinden yalnızca dengeleyici olanlar bu kategoriye eklenmektedir.

1.5.2.2.6. Faiz Oranları Değişim Beklentisi

Faiz oranlarındaki değişikliklerin yanı sıra, faiz oranı beklentilerindeki değişimler de sermaye akımlarını etkileyerek belirli bir döviz kurunun değerini artırıp azaltabilir. Bu durum, ekonomik faktörlerin ve politika beklentilerinin uluslararası finansal piyasalarda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

1.5.2.2.7. Spekülasyon

Spekülasyon, ekonomik varlıkların gelecekteki değerine dair yüksek getiri beklentileriyle yapılan tahminlere dayalı olarak gerçekleştirilen yatırım veya kısa vadeli finansal alım-satım işlemleridir. Spekülatörler, döviz kurlarını öngörmek için ülkenin dış ticaretinde ve ödemeler bilançosundaki gelişmeleri, dış borçları, dış borç servislerini ve enflasyon oranındaki değişimleri göz önünde bulundururlar. Bu şekilde, spekülasyon, finansal piyasalarda belirsizliklerle başa çıkmaya çalışan yatırımcılar için bir strateji olarak kullanılmaktadır.

1.5.2.2.8. Faiz Oranı Paritesi

Döviz kuru belirlemede etkili olan ülkeler arasındaki aktif ticareti, kısa vadeli finansal araçlar arasında yer alan hazine bonoları, banka mevduat hesapları, finansman bonoları ve mevduat sertifikaları gibi yurtiçi ve yurtdışı aktiflerin getirisini belirleme sürecini ifade eder. Bu tür varlıkların kullanımı, ticaretin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar ve sadece tek bir para biriminin kullanılmasına olanak tanır. Ancak, bu finansal araçlar arasında risk açısından farklılıklar bulunabilir, bu da yatırımcıların dikkat etmeleri gereken önemli bir faktördür.

1.5.2.2.9. Diğer Faktörler

Döviz kurlarını etkileyen faktörler makroekonomik göstergelerin ötesinde çeşitlilik gösterir. Bu faktörler arasında siyasi istikrar ve gelecek beklentileri öne çıkmaktadır. Siyasi istikrar, özellikle yabancı yatırımcılar için kritik bir öneme sahiptir, çünkü bu tür yatırımcılar siyasi belirsizlik içeren ülkelere yatırım yapmaktan kaçınırlar. İhracat sektörü de iç istikrarsızlık nedeniyle olumsuz etkilenebilir; anlaşmazlıkların ihracat taahhütlerini yerine getirme süreçlerini aksatması, ihracat ortaklarının iş birliğinden çekilmesine ve dolayısıyla döviz arzının azalmasına yol açabilir. Buna ek olarak, döviz kuru üzerindeki etkisi önemli olan bir diğer faktör de gelecek beklentileridir. Örneğin, insanlar gelecekte döviz kuru artışını bekliyorsa, bu durum döviz talebinde bir artışa neden olabilir. Bu talep artışı, döviz arzının sınırlı

olduğu durumlarda döviz kurlarının yükselmesine yol açabilir. Sonuç olarak, döviz kuru üzerindeki değişiklikler sadece ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda siyasi istikrar ve gelecek beklentiler gibi faktörlerle de yakından ilişkilidir.

1.5.3. Döviz Kuru Oynaklığı ve Makroekonomik Etkileri

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, enflasyon, dış ticaret ve sermaye hareketleri gibi makroekonomik faktörler üzerinde önemli etkilere yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle döviz kuru değişimlerinin enflasyon üzerindeki etkisi büyük bir öneme sahiptir. Bu ülkelerde döviz kuru dalgalanmaları, fiyatları belirgin bir şekilde etkilemektedir. Gelişmekte olan ekonomileri, üretimlerinin ithalata bağımlı olduğu için, ithal edilen ara ve sermaye mallarının maliyetini ve enflasyon beklentilerini etkilemektedir. Bu durum, ekonomik karar alıcılar için önemli bir konu olarak ele alınmalıdır (Gül ve Ekinci, 2006: 92; Özçiçek, 2010: 314). Döviz kuru, bir ülkenin dış ticaret performansını belirleyen kritik bir faktördür. Kurun yükselmesi, ihracatı teşvik ederken ithalatı azaltabilir. Yerel paranın değer kaybı, ihraç ürünlerinin rekabet gücünü artırabilir. Ayrıca, sermaye akımları da döviz kurlarını önemli ölçüde etkileyerek finansal gelişme üzerinde belirleyici bir rol oynar. Finansal gelişmenin ölçümü, derinlik, erişim, verimlilik ve istikrar gibi faktörleri içermelidir. Bu nedenle, döviz kurları ve sermaye akımları, bir ülkenin ekonomik sağlığını ve finansal gelişimini değerlendirmek için önemli göstergelerdir (Kılıçarslan, 2016: 37-39).

1.5.4. Döviz Kuru Oynaklığının Sonuçları

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, ekonomik göstergeler üzerinde çeşitli etkilere yol açmaktadır. Özellikle döviz kuru oynaklığında meydana gelen artış, belirsizlik ve riskleri beraberinde getirerek genellikle olumsuz etkiler yaratmaktadır (Hançer, 2019: 25). Döviz kurlarındaki oynaklık, çeşitli ekonomik göstergeler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum, bireylerin döviz kuru volatilitésinin tüketim ve boş zamanlarını etkileyeceği endişesiyle mutsuz olmalarına yol açabilir. Gelecekte olası döviz risklerinden kaçınmak amacıyla risk primlerinin artması, fiyatların yüksek oluşması ise dolaysız bir etki yaratmaktadır. Döviz kuru dalgalanmasının refah üzerinde önemli etkileri olabilir. Bu bağlamda, döviz kuru oynaklığının ekonomik dinamikler üzerindeki karmaşık etkileşimleri daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmalı ve bu konuda daha fazla araştırma yapılmalıdır.

1.5.4.1. Yatırımlara Etkisi

Yatırımcılar, finansal piyasalardaki belirsizlik ve riskleri değerlendirerek yatırım kararları alır. Döviz kurlarındaki oynaklık, yatırımcıları mevcut risklerin potansiyel maliyetleri konusunda endişelendirir ve bu nedenle yatırım yapmaktan kaçınırlar. Özellikle kırılgan finansal sistemlere sahip ülkelerde, döviz kurlarındaki dalgalanmalar olumsuz etkiler yaratabilir. İthal girdilere bağımlı olan ülkelerde, döviz kurları maliyetler açısından kritik bir rol oynar. Maliyetlerin artması, talebin azalmasına yol açabilir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerde kur dalgalanmasının kontrollü serbestliği, yatırımları azaltıcı etkiler doğurabilir (Özçiçek, 2007: 74-81). Döviz kuru dalgalanması ile yatırımlar arasındaki güçlü ve olumsuz ilişki, akademik alanda sıklıkla incelenmiştir. Yatırımcıların karar alma süreçlerinde piyasalardaki belirsizlikler ve risk faktörleri büyük bir rol oynamaktadır. Döviz kuru dalgalanması, ani değişimlerin neden olduğu belirsizlik nedeniyle yatırımcıları risk maliyetini göz önünde bulundurarak yatırımlardan kaçınmaya yönlendirmektedir. Özellikle yabancı tasarruflara ihtiyaç duyan ve finansal sistemi kırılgan olan ülkelerde, döviz kuru belirsizliğinin yatırımlar üzerindeki olumsuz etkileri sıklıkla ifade edilmektedir. Ekonomilerde ithal girdi mallarına bağımlılık söz konusu olduğunda, döviz kuru maliyet açısından kritik bir faktör haline gelir. Bu nedenle, döviz kuru dalgalanması ile yatırımlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, ekonomik karar alma süreçlerini etkileyen önemli bir unsurdur.

Kurda yaşanan dalgalanmalar, maliyetlerin artışına sebep olabilir. Bu artan maliyetler, yüksek satış fiyatlarına ve azalan talebe yol açabilir. Bu durum özellikle ithal girdilere ihtiyaç duyan ve tüketim politikalarıyla ekonomik gelişme hedefleyen gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Genellikle, kurun kontrollü bir şekilde olsa bile serbest bırakılması, bu ülkelerde yatırımları azaltıcı bir etki yaratabilir (Özçiçek, 2007: 74-81).

1.5.4.2. Dış Ticarete Etkisi

Döviz kuru dalgalanmasının artması, belirsizlik yaratmakta ve riskin yükselmesine sebep olarak uluslararası ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Uluslararası ticaretle uğraşan ekonomik birimler, gelecekteki döviz kuru seviyelerini öngöremedikleri için maliyetlerini ve gelirlerini belirlemede zorluk yaşamaktadır. Bu durum, dış ticaretin azalmasına neden olmaktadır. Özellikle ithal

girdi mallarına yüksek derecede ihtiyaç duyan ülkelerde döviz kuru belirsizliği büyük bir risk oluşturmaktadır. Üreticiler, girdi mallarını ithal ederken döviz kuru getirilerini öngöremedikleri için riskten kaçınma eğilimindedirler, bu da ihracatı kısıabilir. Ayrıca, yabancı tasarrufların belirsizlikten kaçınması, sermaye girişini azaltarak ülkedeki yatırımları olumsuz yönde etkileyebilir.

1.5.4.3. Büyümeye Etkisi

Ekonomik büyüme, karmaşık bir aę içinde bulunan çeşitli makro ve mikro ekonomik parametrelerle ilişkilidir. Bu bağlamda, döviz kuru oynaklığındaki artışın, sermaye hareketleri, üretim, yatırım, faiz oranları, enflasyon ve dış ticaret gibi önemli ekonomik faktörler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Bu olumsuz etkiler, ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal sistemi güçlü olan ülkelerde döviz kuru oynaklığı, büyüme üzerinde göz ardı edilemeyecek etkilere sahipken, finansal sistemi zayıf olan ülkelerde ise döviz kuru oynaklığı, büyümeyi engelleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Aghion vd., 2009: 511).

2. ENFLASYON KAVRAMINA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE VE DÖVİZ KURU İLE İLİŞKİSİ

2.1. Enflasyon Kavramı

Enflasyon, Latince kökenli bir sözcük olup “şişme, şişirme” anlamına gelir. Bu terim, cari fiyatlar seviyesinde toplam talebin toplam arzdan yüksek olması durumunu ifade eder. Enflasyonun etkisiyle fiyatlar genel düzeyi artar. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde sürekli bir artış olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama içerisinde dikkate alınması gereken unsurlar bulunmaktadır. İlk olarak, bu tanımlamada fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen hareketlilik, tek bir fiyat hareketliliğini içermez. İkinci olarak, yalnızca mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişim dikkate alınır. Son olarak, fiyatlar genel düzeyindeki artış yapısal olup, bir gün, bir hafta veya bir aydan fazla bir süre boyunca devam etmelidir. (Ergin ve Berkman, 2016: 95). Tarihsel süreç boyunca, enflasyon farklı şekillerde tanımlanmıştır. Enflasyon, üretimdeki yetersizlik durumunda ortaya çıkan ve satın alma gücündeki değişimi ifade eder. Diğer bir tanımlamaya göre, toplam arz ve talep dengesizliği sonucunda fiyatların sürekli olarak artmasıyla ortaya çıkar. Monetaristler ise enflasyonu parasal bir olgu olarak tanımlayarak, para arzının üretimden fazla olduğu durumlarda ortaya çıktığını belirtirler (Ergin ve Berkman, 2016: 95). Enflasyon, makroekonomik bir gösterge olarak paranın değer kaybını ifade eder ve her ülkede sürekli bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak, enflasyonun nedenleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genelde, yüksek enflasyonun nedenleri arasında yüksek faiz oranları, talebin arzdan fazla olması, bilinçsiz devalüasyonlar, gereksiz para arzı artışları, yüksek taban fiyatı politikaları ve kamu kuruluşlarının zarara uğraması gibi unsurlar sayılabilir.

Enflasyon, bir ekonomideki fiyat düzeyindeki değişiklikleri ölçen bir gösterge olup, genellikle fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu endeksler arasında Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) deflatörü öne çıkmaktadır. TÜFE, tüketicilerin satın alma gücündeki değişimleri ölçerken, ÜFE üretim sektöründeki fiyat değişimlerini yansıtır; GSYİH deflatörü ise genel ekonomik performansı gösterir. Enflasyonun tüm mal ve

hizmetlerdeki fiyat değişimlerini tam olarak ölçmek zor olduğundan, belirli mal ve hizmet fiyatları dikkate alınarak hesaplamalar yapılmaktadır.

Laspeyres Endeksi, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) hesaplamalarında kullanılan bir yöntemdir. Bu endeks, baz döneme dayalı bir endeks türüdür ve hesaplamalarda baz yıldaki miktarların cari yılda sabit kaldığını varsaydığı için statiktir. Laspeyres Endeksi, ayrıca reel büyümeyi yansıtmadığı için ekonomik büyüme analizlerinde dikkate alınması gereken bir unsurdur. Alman iktisatçı Laspeyres'in adıyla anılan bu endeks, temel yıl mal ve hizmet sepetinin cari fiyatlarla değeri ile temel yıl mal ve hizmet sepetinin temel yıl fiyatlarıyla değeri arasındaki oranı kullanarak hesaplanmaktadır.

GSYİH deflatörü hesaplamalarında ise Paasche Endeksi kullanılmaktadır, bu endeks cari dönem ağırlıklı olarak cari yıldaki üretim değişikliğini yansıtmaktadır ve Paasche Endeksi reel büyümeyi ifade etmektedir (Mucuk, 2015: 24). Endeks, cari yıl mal ve hizmet sepetinin cari yıl fiyatları ile değerin, cari yıl mal ve hizmet sepetinin baz yıl fiyatları ile değeri arasındaki oranı temelinde hesaplanmaktadır (Çepni, 2008: 65). Enflasyon, bir ekonomide genel fiyat düzeyindeki sürekli artışı ifade eder (Dornbusch ve Fischer, 1998: 542-543). Ancak, tek seferlik fiyat artışları enflasyon değil, fiyat şokları olarak adlandırılır. Bu bağlamda, mal ve hizmetlerin genelinde meydana gelen sürekli artışlar öne çıkar. Yalnızca belirli ürünlerde, arz veya talep şoklarına bağlı olarak ortaya çıkan fiyat artışları ise enflasyon kapsamına dahil edilmez.

Ancak, enflasyon terimi genellikle fiyatların sürekli olarak artışını ifade ederken, aslında bu durum paranın satın alma gücünün azalması anlamına gelmektedir (Dinler, 2013: 475). Fiyat, bir bireyin belirli bir mal veya hizmet için ödemeye razı olduğu standart ve karşılıklı olarak kabul edilen bir ölçüdür. Günümüzde fiyatlar genellikle para cinsinden standartlaştırılmıştır.

2.2. Enflasyonu Ortaya Çıkaran Sebepler

Klasik miktar teorisine göre, enflasyonun temel nedeni, talebin arzı aşması ve bu durumun para miktarındaki değişmelere bağlı olmasıdır (Uluatam, 1981: 1). Klasik modele göre, toplam arzın sabit olduğu bir ortamda, talepteki düşüş düşük enflasyona yol açmaktadır. Böyle bir durumda, merkez bankası hızlı bir şekilde genişletici para

politikası uygular, reel faiz oranlarını düşürerek özel sektör talebini artırır ve toplam talebi değişmeyen bir potansiyel üretim seviyesine ulaştırır. Keynesyen iktisat modeline göre ise enflasyon, tam istihdam düzeyine ulaşan bir ekonomide meydana gelen talep artışlarından kaynaklanmaktadır. Tüketim harcamalarının enflasyona etkisi olmazken, yatırım harcamalarının enflasyona sebep olabileceği belirtilmektedir. Keynesyen modele göre enflasyon, genişleyen talep ve reel kaynaklara bağlı olarak ortaya çıkar. Friedman’a (1970) göre ise enflasyon her zaman parasal bir olgudur ve reel üretimi aşan bir para arzı artışının sonucudur.

Enflasyon, tüm ekonomiler için önemli bir sorun teşkil etmekte olup, çeşitli belirleyici faktörlere sahiptir. Bu faktörler genellikle “talep kaynaklı faktörler”, “arz yönlü faktörler”, “parasal faktörler” ve “dışsal faktörler” gibi dört ana grupta toplanmaktadır. Ekonomide genel fiyat düzeyinin sürekli yükselmesi olarak tanımlanan enflasyonun nedenleri, talep enflasyonu ve arz enflasyonu olmak üzere temelde iki türden kaynaklanmaktadır. Talep enflasyonu, ekonomide açık finansman politikası uygulanması, merkez bankasının karşılıksız para basması, kredi hacminin büyümesi, önceki tasarrufların dolaşıma sokulması, ödemeler dengesinin fazla vermesinden kaynaklanan gelir artışları ve tüketim harcamalarının artması gibi sebeplerle toplam talebin, toplam arzı aşarak fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışlara işaret eder. Diğer yandan, arz enflasyonu, emek piyasasındaki iş gücü ücretlerinin yükselmesi, genel olarak üretim faktörlerinin fiyatlarının ani artışı (maliyet enflasyonu), ithal girdi fiyatlarının yükselmesi (ithal enflasyon) ve rekabetin azalması nedeniyle firmaların satış fiyatlarını artırması (kar enflasyonu) gibi etmenlerle ortaya çıkar, bu da toplam arzın toplam talebin altında kalmasına yol açar (Bocutoğlu, 2021: 95-96).

Teorik açıdan incelendiğinde, enflasyonun nedenleri, farklı iktisadi düşünce okullarında çeşitli bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Klasik iktisadi düşünceye göre, enflasyon, Fisher’ın miktar teoremi tarafından açıklanmaktadır. Bu teori, ekonomideki fiyatlar genel seviyesindeki değişimin, para arzının miktarına bağlı olduğunu savunmaktadır. Para arzının artırılması, fiyatları yükselterek enflasyonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Para arzı sadece dolaşımdaki fiziksel para miktarını değil, aynı zamanda bankalardaki mevduatları da içermekte olup, bu da enflasyonun oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Para arzındaki artış, faiz oranlarının

düşmesine ve bankalardaki mevduatın harcamaya dönüşmesine yol açarak enflasyonu tetiklemektedir (Taban ve Şengür, 2016: 49).

Keynesyenlerin enflasyon modeli ise “enflasyon açığı modeli” olarak adlandırılır. Beklenmedik bir talep artışı, tam istihdam seviyesinde fiyat artışına neden olur, firmalara beklenmedik kâr imkânları sağlar. Bu durum, firmaların emek taleplerini ve dolayısıyla ücret seviyelerini arttırır. Reel ücretlerin yükselmesi, harcamaların artmasına ve mal piyasasında fiyatların tekrar yükselmesine yol açar. Bu süreç, ücret-fiyat sarmalını oluşturur. Bu sarmal, toplam talebi kısıcıcı politikalar ya da ücret katılıklarının azaltılmasıyla kırılabilir.

Monetaristlere göre, enflasyonun temel kaynağı para arzının aşırı artışıdır. Milton Friedman’a göre, reel ekonomik büyümeyi aşan bir para arzı genişlemesi enflasyona yol açar. Monetaristlere göre, enflasyon beklentileri arttıkça harcamalar artar ve elde tutulan para miktarı azalır, bu da para dolaşım hızının artmasına neden olur. Friedman’ın miktar teorisine göre, para arzındaki artış fiyatları genel düzeyinde yüksek oranda bir artışa neden olur. Yapısalcı iktisadi yaklaşım ise enflasyonu maliyet açısından değerlendirir ve özel sektörün birim maliyeti ve kâr unsurlarındaki değişikliklerle ilişkilendirir. Enflasyonu kontrol etmek isteyen ülkeler, para arzı artış hızını düşürmek zorundadır (Şahinoğlu vd., 2010: 31).

Lucas’a göre, rasyonel beklentiler hipotezi, adaptif beklentilere kıyasla daha tatmin edici bir açıklama sunmaktadır. Yeni klasik iktisatçılara göre, politika tedbirleri ancak beklentilerle uyumlu olduğunda kısa vadeli etki gösterir; aksi takdirde reel ekonomi üzerinde belirgin bir etkisi olmaz. İdeal olarak, politikaların uygulanmasıyla beklentilerde hata oluşmamalı ve ekonomi uzun dönemde dengeye geri dönmelidir. Bu noktada, ekonomik politikaların etkinliği, rasyonel beklentilere dayanan bir perspektifle değerlendirilmelidir (İslatince, 2007: 208). Bu perspektife göre, uzun vadeli sözleşmeler ve mal piyasasındaki rekabetin eksikliği, kısa vadeli fiyatların esnek olmamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, para arzındaki değişikliklerin enflasyonu artırmadığı savunulmaktadır. Ancak, nominal ücretlerde ve fiyatlarda görülen bu esneklik, uzun vadede devam etmeyecek ve yeni koşullara uygun olarak düzenlenecektir. Yeniden müzakere edilen sözleşmeler, süresi dolanları yeni duruma uyarlayacak şekilde yenilenecektir. Sonuç olarak, para arzının artırılması ve ardından

gelen talep artışı, uzun vadede nominal ücretler ve fiyatlar üzerinde benzer bir artışa yol açacaktır (Taban ve Şengür, 2016: 50).

Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyonun temel nedenleri, yapısal ve konjonktürel faktörlerin bir kombinasyonudur. Bu sorunların ana unsurları arasında toplam talebin arzdan yüksek oluşu, yüksek faiz oranları, gereksiz devalüasyonlar, düşük seviyede gerçekleşen yatırımlar ve buna bağlı olarak dolaşımdaki para miktarının sürekli azalması ile yüksek tabanlı fiyat politikaları bulunmaktadır. Bu sorunları daha anlaşılır bir şekilde ele alabilmek için kamu kesimi açıkları, faiz ve döviz oranları, para arzı, belirsizlikler ve yapısal sorunların enflasyon üzerindeki etkileri ayrı başlıklar altında incelenmelidir. Bu analiz, ekonominin enflasyonla mücadelede daha etkili bir strateji oluşturmaya yardımcı olabilir.

2.2.1. Kamu Kesimi Açıklarının Enflasyona Etkisi

Kamu harcamalarının ekonomik sistemdeki rolü, sürekli tartışılan bir meseledir. Artan kamu harcamalarının enflasyonu tetikleyebileceği bilinmekle birlikte, ekonomik durgunluk dönemlerinde bu harcamaların piyasaları canlandırma potansiyeli bulunmaktadır. Uygun bir şekilde yönetildiğinde, uzun vadede enflasyonun kontrol altına alınabileceği de ifade edilmektedir. Ancak, devletin en büyük müşteri olduğu durumlarda, harcamaların kalkınma yerine sürdürülebilirliğe odaklanması gerektiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, kamu harcamalarının serbest piyasa ilkeleri doğrultusunda sınırlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Hükümetlerin ekonomik daralmayı aşmak amacıyla sürekli olarak para arzını artırmaları durumunda enflasyonla mücadelede zorluklar yaşanabileceği de belirtilmektedir.

Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları, gelişmekte olan bir ülke konumunda olduğu için zaman içinde sürekli artmaktadır. Bu nedenle, kamu harcamalarının, Keynesyen görüşün öne sürdüğü şekilde ekonomik büyümeye katkı sağladığı belirtilmektedir (Aydoğan, 2004: 91).

Finansman açığı, enflasyonun temel nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Henüz bütçe ile enflasyon arasındaki tam ilişki kanıtlanamamış olsa da mali politikaların başarısız olması durumunda enflasyonun yüksek seviyelere ulaştığı gözlemlenmektedir (Girginer ve Yenilmez, 2005: 101). Karabulut'un (2019) ifadesine

göre, toplumun enflasyon kaynaklı refah kaybı algısının artması, hükümet değişiklikleri gibi davranışlara yol açmaktadır. Bu durum, kamu finansmanının genellikle alımlar yoluyla sürdürülmesi ve vergi cezalarının affedilmesi veya ertelenmesi gibi uygulamaların sıkça kullanılmasına neden olmaktadır. Alacak tahsilatındaki gecikmeler, bütçe hedeflerinin zorlaşmasına sebep olduğundan, hükümetler genellikle ek kaynaklar elde etmek için özelleştirmelere yönelmektedir. Kamunun bütçe açıklarını kapatmaya çalışırken, kamu malları ve hizmetlerinin kullanımına ek maliyetler getirilmesi de fiyatlama davranışlarını tamamen değiştirmektedir. Ricardo'nun denkleminde hareketle, kamu harcamalarının borçlanma yoluyla gerçekleştirilmesinin vergi artışlarına neden olabileceği ve rasyonel bir devletin finansal öngörülerinin enflasyon üzerinde düşürücü etkileri olabileceği belirtilmektedir (Oktayer, 2010).

Kamu açıklarının iç borçlanma ile kapatılamadığı durumlarda artan faiz oranları, maliyetlere olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Türkiye ekonomisinin kamu harcamalarındaki obez yapısı, dış ticaret ve tasarruf açıklarının arttığı durumlarda borçlanma maliyetlerini yükselterek faizi artırabilir ve bu da yatırımları azaltarak toplam arzı düşürebilir. Bu durum, ekonominin genel sağlığını olumsuz etkileyebilir. Bu olumsuz etkiyi azaltmak için kamunun, borçlanma ve vergilendirme konularında rasyonel politikalar izlemesi gerekmektedir (Doğan vd., 2016: 405). Bu politikaların bir an önce uygulanması, ekonominin istikrarını sağlamak adına önemlidir.

2.2.2. Faizlerin Enflasyona Etkisi

Faiz, tasarruf sahiplerinin paralarını bankalara yatırarak elde ettikleri bedeli ifade eder. Bu durum, tasarruf sahiplerinin paralarını dolaşımda tutmak yerine bankalara vererek kullanımda kalmasını sağlar. Tasarruf sahipleri, bu bedeli bankada tutma veya çekme gibi seçeneklere sahiptir. Ancak, kamu para arzı ile tasarrufların değeri düşerse, bu durum piyasadaki faiz oranlarını etkiler. Faiz oranlarının yatırımları engellemesi sonucu ortaya çıkan enflasyon, faizle arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu gösterir. Bu nedenle, faizin enflasyona etkilerini anlamak için bu faktörlerin etkileşimini değerlendirmek önemlidir (Atgür ve Altay, 2015: 521).

Düşük faiz politikasının reel getiri sağlamadığı durumda, tasarruf açığını artırarak dış borçlanma eğilimini körüklediği akademik literatürde sıkça

vurgulanmaktadır. Tasarruf sahipleri, enflasyonun üzerinde bir gelir elde edemedikleri zaman, yatırımlarını daha riskli varlıklara yönlendirme eğilimine girebilirler. Bu durum, ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz kurları, kıymetli metaller veya ekonomi için düşük katma değeri olan gayrimenkullere yönelik talebi artırabilir. Sonuç olarak, düşük faiz ve sabit kur politikalarının ekonomilere fayda sağlamadığı ve talep artışına bağlı olarak enflasyonu tetikleyebileceği öngörülmektedir (Karaçor vd., 2011: 29).

Tasarruf sahiplerinin, reel gelir elde edemedikleri durumlarda faiz oranları aracılığıyla ekonomik sistem içindeki parasal dolaşımı teşvik ettikleri vurgulanmaktadır. Bu noktada, faizin, tasarruf sahiplerini döviz veya kıymetli madenlerden uzaklaştırarak finansal kurumlara yönlendiren önemli bir araç olduğu ifade edilmiştir. Yüksek faiz oranlarının, tasarruf sahiplerine finansal kurumlarda daha etkin bir yatırım yapma olanağı sunarak enflasyonu engelleyebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla, faiz oranlarının ekonomik istikrar ve tasarruf yönetimi açısından kritik bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

2.2.3. Döviz Kurları ve Devalüasyonların Enflasyona Etkisi

Bretton Woods Konferansı'nın ardından Amerikan Doları'nın dünya ticaretinde egemen hale gelmesi, ülkelerin ihracattan elde ettikleri reel getirileri yerel paranın değeri üzerinden belirlemesine neden olmuştur. ABD merkez bankasının aldığı kararlar, küresel ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Türkiye ekonomisinde ise özellikle 1989'dan sonra gerçekleşen liberalleşme çabalarıyla döviz ve sermaye piyasaları serbestleştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreç, dövizin yerli paranın yerine geçmesine ve muamele işlevini üstlenmesine yol açmıştır. Ancak, hızla dolarize olan piyasalar, dış şoklara daha duyarlı hale gelmiş ve bu durum özellikle enflasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Girginer ve Yenilmez, 2005: 101).

Bireysel düzeyde incelendiğinde, tasarruf sahipleri bankalardan beklenen reel getiriye elde edemediklerinde dövizle yönelme eğiliminde olmaktadır. Bu durum, bankaların yüksek enflasyon dönemlerinde tahvil ve bono miktarlarıyla sıkıştıklarında müşteri taleplerini karşılamak amacıyla dövizle yönelmeleriyle ilişkilidir. Böylece, borsa ve faiz gibi varlıkların da dövizle kayması aşırı dolarizasyonu tetikleyebilmektedir. Yerel para değeri kaybettğinde alışveriş fiyatları artmakta ve yükselen enflasyon döviz talebini artırarak bir döngü oluşturmaktadır. Günümüzde

dövizle dönüştürülen paraların, bankalar aracılığıyla döviz tevdiat hesapları üzerinden getiri elde etmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu duruma çözüm olarak, faiz oranlarının enflasyonun üzerinde reel getiri sağlayacak şekilde artırılması önerilmektedir.

Enflasyonla mücadelede güçlü yerel para biriminin avantajı göz önüne alındığında, toplumun dolarizasyon eğilimi merkez bankasının müdahalelerini zorlaştırmaktadır. Merkez bankalarının ucuz sattığı dövizin tekrar piyasaya sürülmemesi, dolaylı olarak talepteki %1’lik artışın enflasyona yalnızca %0,57 olarak yansımaya neden olmaktadır (Çiçek, 2005: 107). Bu bağlamda, Türkiye’de uygulanan döviz politikalarının hem kurda hem de iç fiyatlarda istikrarsızlık yaratmasıyla birlikte, faiz oranlarındaki artışların değil, talepteki artışın enflasyon üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Döviz kurlarındaki uzun vadeli artışların enflasyonu etkileyebileceği düşünüldüğünde, ekonominin sağlıklı bir büyüme için mal ve hizmet fiyatlarının finansal piyasalarla uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Piyasalardaki daralma anlarında döviz rezervlerinin artırılması, bolluk dönemlerinde ise faiz oranlarının düşürülerek dövizin dengeli bir şekilde dağılmasının sağlanması, ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesine katkıda bulunabilir (Sever ve Mızrak, 2007: 264). Döviz kuru ile faiz oranının iç piyasalarda enflasyonu engellemek adına dengeli bir şekilde ayarlanması önemlidir.

2.2.4. Para Arzının Enflasyona Etkisi

Ekonomik büyüme ve döviz değeri ilişkisi, bir ülkenin sürdürülebilir kalkınması için önemlidir. Dengeli bir büyüme sağlanması, yurtdışından elde edilen dış ticaret fazlasının miktarına uygun para arzının gerçekleştirilmesini gerektirir. Bu, yerel para biriminin aşırı değer kazanmasını önleyerek ihracat gelirlerinin azalmasını engeller. Bu durum, yüksek iş potansiyeline sahip ülkelerin sığınmacı akınına uğramasını engeller. Ancak, bu durum dış ticaret açığı olmayan ülkeler için geçerlidir. Dış ticaret açığı bulunan ülkelerde ise para arzı, her seferinde döviz açığını kapatmak amacıyla gerçekleştirilir, bu da yerel paranın değer kaybetmesine neden olur (Çatalbaş, 2007: 197). Para politikası belirlenirken enflasyonun sürekli olarak gözetilmesi gereklidir. Yerel kurun değer kaybetmesi durumunda enflasyon artabilir, bu nedenle devalüasyonlarla yeniden değerlendirilmesi önemlidir. Para arzının artması,

kaynaklara daha kolay erişim sağlayabilir, ancak bu durum enflasyonun normal bir artışına yol açabilir (Atgür ve Altay, 2015: 521). Para politikasının belirlenmesinde enflasyonun sürekli olarak gözetilmesi gereklidir. Yerel para biriminin değer kaybı durumunda enflasyon artışı kaçınılmaz olabilir. Bu nedenle, devalüasyonlarla yeniden değerlendirmenin önemi ortaya çıkar. Para arzındaki artış, kaynaklara daha kolay erişim sağlasa da aynı zamanda enflasyonun normal bir artışına yol açabilmektedir. Bu nedenle, para politikası oluşturulurken enflasyonun dikkate alınması, ekonomik istikrarın sağlanması açısından kritik bir faktördür.

Klasik, neo-klasik ve monetarist iktisat okulları, enflasyonun temel nedenini paranın arzında bulmaktadır. Bu görüşe göre, para arzındaki artış enflasyonu tetikleyen ana faktördür (Berument, 2002: 1). Aynı şekilde, Keynesyen perspektiften de para arzının enflasyon üzerinde etkisi olduğu vurgulanmaktadır, bu görüşe göre para arzındaki değişiklikler ekonomik istikrarı etkileyebilir (Çatalbaş, 2007: 197).

Makroekonomik açıdan, Doğan vd., (2016: 405) enflasyondaki artışın temel nedeninin paranın arzındaki artış olduğunu belirtmektedir. Girginer ve Yenilmez (2005: 101) ise serbest faiz politikalarının uygulanmasının sürekli büyüyen bütçe açıklarına yol açtığını ve bu durumun para arzını artırdığını savunarak enflasyonun yükselmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde, Gül ve Ekinci (2006: 92) de döviz kurlarındaki oynaklığın bütçe açıklarını artırdığını ve bu duruma karşı uygulanan para arzının da enflasyonu tetiklediğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, para politikalarının ve bütçe yönetiminin enflasyon üzerindeki etkileri önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.5. Belirsizlik ve Bekleyişlerin Enflasyona Etkileri

Ekonomik sistemlerin temelinde, bir dizi kararın alınması ve bu kararların uygulanması süreci bulunmaktadır. Bu kararlar, genellikle çeşitli seçenekler arasından birinin ya da birkaçının tercih edilmesiyle belirlenir. İktisadi öğretilerde, bu önemli bir ilkedir ve genellikle öğrencilere, bütün yumurtaları aynı sepete koymamak ve bir nehrin derinliğini sadece iki ayakla ölçmemek gerektiği öğretilir (Atgür ve Altay, 2015: 521). Belirsizlik ve bekleme süreçlerinin enflasyon üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla, ekonomide öngörülerin büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Karar destek sistemleri için piyasadaki göstergelerin doğru

yorumlanması, enflasyon dahil birçok konuda öngörude bulunmayı mümkün kılmaktadır. Ancak belirsizlik, fiyatlandırma davranışlarında üst düzey kararlar almayı gerektirebilir ve bu da enflasyonun artmasına neden olabilir. Dolayısıyla, uzun vadeli ekonomi programlarının yalnızca hükümet politikası olarak değil, aynı zamanda bir devlet politikası olarak uygulanması gereklidir.

Doğan vd., (2016), enflasyon belirsizliğinin azalmasının yurtdışından doğrudan sermaye yatırımlarını artıracak ve firmaların ekonomik öngörülebilirliğini yükselteceğini savunmaktadır. Bu durum, döviz bolluğunun ortaya çıkmasına ve firmaların düşük maliyetlerle borçlanmasına olanak tanıyarak maliyet enflasyonu yaşamamalarını ve fiyatları artırmama eğiliminde olmalarını beraberinde getirecektir. Kaygısız ve İşcan (2019: 577) benzer bir şekilde, belirsizliklerin ortadan kaldırılmasının borçlanma maliyetlerini düşürerek enflasyon üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğine dikkat çekmektedir.

Bekleyişlerin analizi, potansiyel yatırımların zamanında gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkabilecek etkileri göstermektedir. Bu durum, istihdam ve toplam arz üzerinde gecikmeli bir etki yaratır ve bu da daha yüksek enflasyona neden olabilir. Ayrıca, paranın zaman değeri açısından yapılan değerlendirmeler, firmaların belirsizlik ve bekleyişlerden kaçınmasının enflasyonun kontrol altında tutulmasına önemli katkı sağladığını göstermektedir. Bu bağlamda, beklentilerin oluşturulmasında gerçekçi öngörülerin kullanılmasının, daha rasyonel sonuçlara ulaşmada etkili olabileceği önerilmektedir (Karabulut, 2019: 171).

2.2.6. Yapısal Sorunlar

İlk olarak dikkate alınması gereken en önemli husus, verimlilik odaklı yapısal bir dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Ancak bu bağlamda, genellikle makroekonomik hedeflere odaklanmanın daha yaygın olduğu görülmektedir. Ekonomik sistemin genel değerlendirilmesinde, yüksek tüketim potansiyeli olmasına rağmen tasarrufların yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, üretimden çok tüketime odaklanmış bir ekonomik yapının hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, ekonomik yapıdaki bu eğilimi tersine çevirmek ve verimliliği artırmak adına yapısal reformlara odaklanmak önemli bir adım olacaktır.

Yapısal problemler küresel çapta ortaya çıkan dalgalanmaların ülke ekonomisinde beklenenden daha fazla etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle petrol krizi gibi faktörlerin aniden maliyet enflasyonu olarak ortaya çıkması, ekonominin hassasiyetini ve bu tür olayların halk üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. İthalata bağımlı olan diğer sektörlerin de etkilendiği göz önüne alındığında, enflasyon, döviz ve faiz sarmalındaki değişimlerin genellikle enflasyonun yükselmesine yol açtığı belirtilmektedir (Kaygısız ve İşcan, 2019: 577). Bu durum, tarımsal ürünlerin arz açısından yetersiz olmasını, dış ticaret dengesindeki açıkları ve ekonomik kurumların piyasalara müdahale edebilecek kaynak eksikliğini içermektedir. Bu nedenle, reformların gerçekleştirilmesini zorlaştıran faktörler ortaya çıkmaktadır (Çatalbaş, 2007: 197).

2.3. Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi

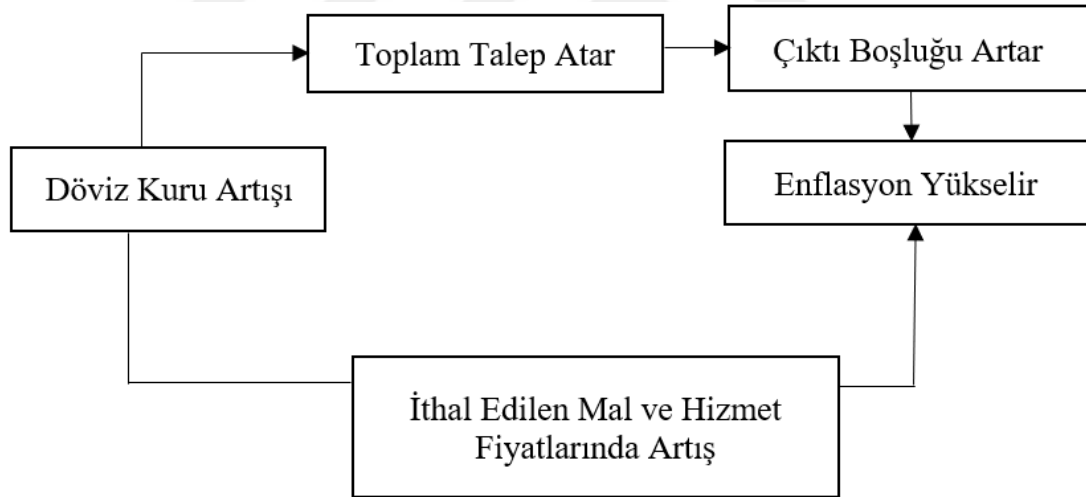
Enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişki genellikle döviz kurundan fiyatlara geçiş mekanizması üzerinden incelenmektedir. Bu bağlamda, döviz kurunun fiyatlar üzerindeki etkisi, merkez bankasının enflasyon hedeflerini tutturma başarısıyla yakından ilişkilidir. Geçiş etkisi, dış ticaret yapan iki ülkenin döviz kurlarındaki yüzdelik değişikliklerin, ithal malların yerli para cinsinden fiyatlarındaki yüzdelik değişime yol açtığı durumda ortaya çıkar. Eğer döviz kurlarındaki değişiklikler iç fiyatlarda bir etki yaratmıyorsa geçiş etkisinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak kurlardaki dalgalanmanın iç fiyatlara tam olarak yansımaları durumunda tam geçiş etkisi, kısmi yansıma durumunda ise kısmi geçiş etkisinden söz edilebilir.

Bu durum, teorik açıdan tek fiyat kanunuyla açıklanmaktadır. Geçiş etkisinin gerçekleşebilmesi için, farklı ülkelerde üretilen malların homojen olmaları ve taşıma maliyetleri gibi ek maliyetlerin bulunmaması gerekmektedir (Kaygısız, 2018: 120).

Enflasyon hedeflemesiyle yönetilen bir ekonomide, istikrarlı bir enflasyon düzeyine ulaşmak önemlidir. Ancak, döviz kuru dalgalanmalarının aşırı olması durumunda, enflasyon hedeflerine ulaşma süreci zorlaşabilir. Araştırmalara göre, döviz kuru dalgalanmalarının enflasyon hedeflemesi üzerindeki geçiş etkisi, enflasyon hedeflerini gerçekleştirmeyi engelleyebilir (Arı, 2010: 2834). Enflasyonu kontrol altında tutmak ve uluslararası rekabeti sürdürebilmek için kur politikalarında

enflasyonun dikkate alınması gereklidir. Bu bağlamda, para otoriteleri tarafından bu ilişkinin büyüklüğünün doğru bir şekilde tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Döviz kuru değişimleri, ekonomik açıdan önemli bir faktördür ve piyasada oluşan fiyatlar ile enflasyon üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin başında ithal mallar gelmektedir. Döviz kurlarındaki değişimler, ithal mal fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Aynı zamanda, dövizle gerçekleştirilen tüm işlemler de bu dalgalanmalardan etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki yukarı yönlü artışlar, ithal ürün fiyatlarını yükseltmektedir. Bu durum, yurt içi malların ihracat açısından daha cazip hale gelmesine neden olmaktadır (Kendirli ve Çankaya, 2016: 216). İthalatın azalması ve ihracatın artması, ekonominin dengesini olumlu yönde etkileyerek bilançoda olumlu bir etki yaratmaktadır. Bu durum, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki Şekil 2.1’de basit bir gösterimle açıklanmıştır. Döviz kuru üzerindeki herhangi bir değişiklik, çeşitli kanallar aracılığıyla yurt içindeki fiyatları etkileyerek ekonomik dengeyi etkilemektedir.

Şekil 2.1. Döviz Kuru- Enflasyon Mekanizması (Ergin, 2015: 15).

2.3.1. İktisadi Ekollerde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi, ekonomi literatüründe çeşitli teorilerle açıklanmaktadır.

Klasik yaklaşıma göre, döviz kuru istikrarlı olduğunda ulusal paranın değeri korunur ve dış ticaret riski azalır. Bu yaklaşıma göre, döviz kuru arttığında döviz talebi azalırken, döviz arzı artar. Bu durum, ülke ihracatını teşvik eder ve artan ihracat altın girişine neden olur. Altın girişi, para arzını artırır. Ancak, Klasiklerin tam istihdam

varsayımı altında, para arzındaki artış fiyatlar genel seviyesini yükseltir. Yükselen fiyatlar, ihracatı azaltır ve döviz talebini artırarak döviz kuru seviyesini başlangıç düzeyine çeker. Bu yaklaşım, döviz kuru ve enflasyon arasındaki kompleks ilişkiyi ele alırken, ekonominin temel unsurlarını göz önünde bulundurarak açıklamalar sunmaktadır (Dilbaz Alacahan, 2011: 141). Döviz kuru, bir ülkenin para biriminin altın miktarına dayalı olarak belirlenen oranları ifade eder ve altın giriş çıkışlarına bağlı olarak değişmez. Bir ülke ticaret açığı verdiğinde döviz kuru yükselirken, fazla verdiğinde düşer. Ödemeler dengesi fazla veren bir ülke, altın kazanarak para arzını artırır. Bu durumda ihracatçı ülkede enflasyon görülürken, ithalatçı ülkede deflasyon meydana gelir. Bu da fiyat düzeyinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Genel olarak fiyatlar artarsa ihracat azalır, azalırsa ithalat düşer. Bu otomatik mekanizma sayesinde ödemeler bilançosu dengeye gelir.

Keynesyen ekonomi yaklaşımı, klasik ekonomi teorisinden farklı olarak, ekonominin eksik istihdam durumunda da dengeye ulaşabileceğini savunur. Bir ekonomide istihdam ve üretim düzeyi, toplam talep tarafından belirlenir. Toplam talepte meydana gelen bir artış, istihdam seviyesi ulaşana kadar üretim ve istihdamda artışa neden olur. Bu durumda, üretim ve istihdamın toplam talebe bağlı olduğu kabul edilir. Eksik istihdamda dengeye ulaşan bir ekonomide, üretimin esnekliği sonsuz kabul edilir ve mevcut atıl kapasitelerle birlikte kısa vadede talep artışıyla üretim artar (Yılmaz, 2016: 30-31). Eksik istihdamda dengeye ulaşan ekonomide, kur artışı ve yerli paranın değer kaybı, ihracatı artırır. Bu durum, ithalatın azalmasına ve yerli mal üretimine yönelik talebin artmasına yol açar (Dilbaz Alacahan, 2011: 144).

Parasalcı yaklaşım, ekonomideki para miktarı ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi anlamaya odaklanan bir perspektiftir. Bu yaklaşıma göre, bu ilişkiyi etkileyen temel faktörlerden biri, piyasa aktörlerinin beklentileridir. Politika yapıcılar, enflasyonu kontrol altına almak için genellikle para arzını kısıtlarlar. Bu süreçte, piyasa aktörleri önceki deneyimlerinden yola çıkarak gelecekteki fiyatlar konusunda beklentiler oluştururlar. Bu beklentiler, ekonomik kararlar ve fiyat oluşumunu etkileyerek parasal genişleme ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi belirler (Bozdağlıoğlu ve Yılmaz, 2017: 2).

Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne göre, piyasa aktörleri kararlarını tüm bilgileri değerlendirerek almaktadır. Bu hipoteze göre, geçmiş deneyimler yeterli olmasa da

güncel verilere dayalı rasyonel beklentilerle karar alabilmektedirler. Rasyonel beklentilerin hakim olduğu durumlarda, bireyler döviz kurlarının denge noktasını tam olarak anlamaktadır ve bu bilgi doğrultusunda davranışlarını şekillendirmektedirler. Döviz kuru ve enflasyon ilişkisi, bireylerin tercih ve beklentilerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Dilbaz Alacahan, 2011: 144-145).

2.3.1.1. Klasik Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Adam Smith'in 1776'da kaleme aldığı "Ulusların Zenginliği" adlı eseri, Klasik İktisat akımını başlatarak ekonomi düşüncesinde önemli bir dönemi başlattı. Smith'in etkisiyle, David Ricardo, William N. Senior gibi düşünürlerin katkılarıyla gelişen Klasik İktisat süreci, Sanayi Devrimi sırasında ortaya çıktı. Bu süreç, bireysel üretim anlayışından toplu üretim anlayışına geçişin temellerini attı. 1930'dan sonra ise Neo-klasik adı verilen ikinci klasik dönem başladı (Rüzgar, 2017: 25). Bu evrim, ekonomik düşüncenin evrimini anlamak adına önemli bir dönemeçtir. Klasik İktisadın temel prensibi, "her arz kendi talebini yaratır" ilkesine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, serbest piyasa koşulları geçerli olup, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekmektedir. Klasik iktisatçıların benimsediği miktar teorisi ve tam istihdam varsayımına göre, para arzındaki artışlar genel fiyat seviyesini yükseltir. Fiyatların artması, ihracatın azalmasına ve döviz talebinin artmasına neden olur. Döviz talebindeki artış, arzı azaltarak döviz kuru seviyesini başlangıç noktasına geri döndürür (Dilbaz Alacahan, 2011: 141). Döviz kuru, ülkelerin para birimlerinin içerisindeki altın miktarlarının karşılıklı oranlarına bağlı olarak belirlenir. Bir ülkenin ödemeler dengesi açık verirse, döviz kuru yükselir ve ülke altın kaybeder. Aksine, fazla verdiği durumda döviz kuru düşer ve ülke altın kazanır. Bu durumda, ihracatçı ülkede enflasyonist etkiler ortaya çıkar. Fiyatlar genel seviyesinin artması, ihracatı azaltırken, düşmesi ithalatı azaltır. Bu süreç, ödemeler bilançosunu otomatik olarak dengelemektedir (Yılmaz, 2016: 30).

2.3.1.2. Keynesyen Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

1929 Büyük Buhran'ın ardından ekonomide yeni arayışlar başlamıştır. M. J. Keynes'in 1936 tarihli eseri "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi," ekonomide yeni bir perspektifin temellerini atmıştır (Rüzgar, 2017: 28). Keynesyen ekonomi teorisine göre, tam ücret ve fiyat esnekliği kabul edilmemekte ve devletin ekonomik süreçlere müdahalesi gerektiği vurgulanmaktadır (Zabun, 2020: 39). Bu yaklaşıma göre,

devletin etkin bir rol üstlenmesi, enflasyonun kontrol altında tutulabilmesini sağlamaktadır. Keynesyen perspektife göre, ekonomide eksik istihdam durumu olduğunda, piyasa mekanizması bu dengesizliği düzeltebilir. Bu durumda, döviz kuru artışıyla birlikte yerli para birimi değer kaybeder, bu da ihracatın artmasına ve ithalatın azalmasına yol açarak ödemeler dengesinde bir fazla ortaya çıkmasına neden olur. Ancak, bu süreçte ithal edilen mal fiyatlarındaki artışlar, ithal ikame ürünlerin fiyatlarını da yükseltecektir. Bu durumda, fiyatların katı olması, toplam arzın daha esnek olmasını sağlar ve fiyatlar genel seviyesinde önemli bir değişikliğe neden olmaz (Hakses, 2018: 25).

2.3.1.3. Parasalcı Yaklaşımda Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

1970’li yıllarda ekonomik durgunluk ve enflasyon sorunları, Keynesyen yaklaşımın yetersiz kalmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu zorluklar karşısında, Milton Friedman ve Monetarist ekonomistler, ekonominin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Klasik iktisadi yaklaşımın miktar teorisini eleştiren Monetaristler, bu teoriyi yenileyerek Modern Miktar Teorisi’ni ortaya atmıştır. Monetaristlere göre, ekonomideki dengesizlikler beklentilerden kaynaklanmakta ve para ile maliye politikalarının uzun vadede denge noktasına ulaşamayacağını savunmaktadırlar. Bu nedenle, para politikalarında ekonomik büyümeyi desteklemek ve para arzını sabit bir şekilde artırmak önerilmektedir. Ayrıca, Monetaristler serbest kur sisteminin de öncüleridir (Rüzgar, 2017: 3). Parasalcı yaklaşım, enflasyonun temel nedenini toplam talepteki artışlar ve maliyetlerin yükselmesi olarak açıklar. Bu perspektife göre, enflasyonun temel sebebi, para miktarının üretilen mal miktarından daha hızlı artmasıdır. Ulusal paranın değer kaybetmesi, yerel fiyatların yükselmesine neden olur. Ancak, parasalcı yaklaşıma göre, bu durumun uzun vadede reel ekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etkisi olmaz (Tosunbaş, 2004: 68).

2.3.1.4. Rasyonel Beklentiler Hipotezinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Beklentilerin rasyonelliği değerlendirildikten sonra, bölümün son kısmında döviz kuru ile cari işlemler dengesinin beklentileri arasındaki teorik ilişki incelenmiş ve bir nedensellik ilişkisinin varlığı analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçları, döviz kuru beklentilerinde kısa ve uzun dönem beklentileri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Cari işlemler dengesi beklentilerinde ise, uzun dönemden kısa döneme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya

konmuştur. Döviz kuru beklentilerinin rasyonel olup olmadığını direk ölçen çalışmalardan biri Dominguez'in (1986) çalışmasıdır. Dominguez, çalışmasında dolar karşısında dört farklı döviz kuru (Pound, Mark, İsviçre Frank'ı, Yen) için rasyonaliteyi test etmiştir. 1 ve 2 hafta sonrası beklentiler ile 1 ve 3 ay sonrası beklentilerin analiz edildiği çalışmada genel sonuç olarak rasyonel beklentiler hipotezi reddedilmiştir.

2.3.2. Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Dinamik İlişki

Döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki, döviz kuru dalgalanmalarının genel fiyat düzeyini nasıl etkilediği konusunda önemli bir bağlam sunmaktadır. Döviz kuru değişimlerinin, genel olarak fiyatlar üzerindeki etkilerini değerlendirirken, döviz kuru artışı veya azalışının, genel fiyat düzeyini hangi yönde ve ne kadar etkilediğini belirleme sürecine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, döviz kuru ve enflasyon arasındaki dinamik ilişkinin anlaşılması, ekonomik analiz ve politika yapım süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

2.3.2.1. Döviz Kuru Geçiş Etkisi

Döviz kuru geçiş etkisi (Exchange Rate Pass-Through- PT), nominal döviz kurundaki bir birimlik değişimin, ulusal para birimi üzerinden yapılan ithalat ve döviz cinsinden yapılan ihracat fiyatlarında meydana getirdiği değişimi ifade eder. Bu kavram, genel olarak döviz kuru değişimlerinin ulusal para birimi cinsinden ithalat fiyatlarına olan etkisini ölçmekte kullanılır. Örneğin, %1'lik bir döviz kuru değişimi, yerel fiyatlar üzerinde ne kadar etki yaratmaktadır sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu anlamda, döviz kuru değişimleri ile yerel fiyatlar arasındaki ilişkiyi anlamak ve değerlendirmek amacıyla Döviz kuru geçiş etkisi "PT" kavramı kullanılmaktadır. Döviz kuru değişimlerinin firmaların satış fiyatlarına olan etkileri, "tam PT" ve "kısmi ya da tamamlanmamış PT" kavramlarıyla açıklanmaktadır. Tam PT durumunda, firmalar döviz kuru değişimlerini satış fiyatlarına tam olarak yansıtmaktadır. Ancak kısmi ya da tamamlanmamış PT durumunda, bu etkileşim kısmen veya birebir oranından daha az gerçekleşmektedir (Menon, 1996: 435; Korhonen ve Wachtel, 2006: 216). Nominal döviz kuru değişimlerinin ithalat fiyatlarına olan geçişi, yurt içi fiyatlar genel düzeyinin döviz kuru değişimlerine olan duyarlılığını ortaya koymaktadır.

Döviz kuru değişimlerinin yurt içi fiyatlara etkisi, özellikle enflasyon hedeflemesi yapılan ülkelerde büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek para talebi, ithalat fiyatlarındaki artışın ulusal fiyatlara daha fazla yansımaya neden olabilir. Bu durum, enflasyon hedeflerine ulaşmayı güçleştirebilir. Bu bağlamda, döviz kuru değişimlerinin yurt içi fiyatlara geçiş hızı ve derecesi, ekonomik politikaların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için dikkate alınması gereken önemli bir faktördür (Dolores, 2009: 44; Akdamar ve Özçelik, 2018: 38). Yurt dışından gelen enflasyon baskısının, özellikle düşük Döviz kuru geçiş etkisiyle ilişkilendirildiği konu, literatürde ele alınmıştır. Bazı iktisatçılar, Döviz kuru geçiş etkisinin düşük olmasının, enflasyon baskısını zayıflatarak olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır (Amstad ve Fischer, 2009: 1203). Bu perspektif, uluslararası ekonomik ilişkilerdeki enflasyon dinamiklerini anlama ve yönetme açısından önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

2.3.2.2. Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin Dinamiği

Döviz kuru dalgalanmalarının ekonomik etkileri, “doğrudan geçiş etkisi” ve “dolaylı geçiş etkisi” olmak üzere iki temel kanal üzerinden incelenebilir. Her iki etki de açık bir ekonomi için eşit öneme sahiptir. Doğrudan geçiş etkisi, genellikle Tek Fiyat Kanunu ve Satın Alma Gücü Paritesi kavramlarıyla açıklanabilir. Bu bağlamda, döviz kuru değerinin gelecekteki seyri, iki ülkenin fiyat düzeylerindeki göreceli değişikliklere bağlı olarak belirlenir. Bu doğrudan etki nedeniyle, ithalat fiyatlarındaki döviz kuru değişimleri doğrudan iç fiyatlara yansımaktadır.

Döviz kuru değişimlerinin fiyatlar üzerindeki etkisi, 2.1’deki denklem ile hesaplanmaktadır. Bu denklem, döviz kurundaki değişikliklerin fiyatları nasıl etkilediğini analiz etmekte ve ekonomik açıdan önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

$$P=E.P^* \quad (2.1)$$

E=Döviz Kuru

P=İthal edilen malın yurt içi birimi cinsinden fiyatı

P*= İthal edilen malın yabancı para cinsinden fiyatı

Araştırma, döviz kuru değişimlerinin ekonomik dinamikler üzerindeki etkilerini anlamak ve bu değişimlerin fiyatlar üzerindeki yansımalarını değerlendirmek amacıyla önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma, döviz kuru ve

fiyatlar arasındaki ilişkinin anlaşılmasına katkıda bulunarak, ekonomik karar alıcılarına ve araştırmacılara bu konuda daha derin bir perspektif sunma potansiyeline sahiptir.

$$P = a \cdot E \cdot P^* \quad (2.2)$$

E =Döviz Kuru

P =İthal Edilen Malın Yurt İçi Birimi Cinsinden Fiyatı

P^* = İthal Edilen Malın Yabancı Para Cinsinden Fiyatı

a = Tek Fiyat Kanunu'ndan Sapma Düzeyi

Döviz kurlarındaki değişimlerin ekonomik etkilerini inceleyen akademik literatür, dolaylı geçiş etkisi veya dolaylı kanal kavramını ortaya koymaktadır. Bu etki, döviz kurlarındaki artışların yerel ürünlerin ihracatını teşvik etmesi ve bu süreçte ithalatın azalması yoluyla ülke içinde talep kanalının toplamını ifade etmektedir. Bu durum, iç piyasadaki mal arzının sınırlı olduğu bir ortamda fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Firmaların kâr marjlarını koruma veya fedakârlıkta bulunma eğilimleri, genellikle piyasanın rekabetçi yapısı ve ürünlerin ikame edilebilirliği ile ilişkilidir (Günlük Şenesen ve Şenesen, 2001: 418; Arbatlı, 2003: 88). Bu davranışlar, şirketlerin rekabet ortamındaki konumlarını güçlendirmek veya müşteri tercihlerine daha iyi uyum sağlamak amacıyla şekillenebilir.

2.4. Literatür Çalışması: Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Bu konuda yapılan literatür taraması, döviz kuru ve enflasyon arasındaki dinamik ilişkinin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmalar, ülkeler arasında ticareti yapılan malların ve ara mallarının fiyatlarının, girdi maliyetlerinin, döviz kuru aşağı ve yukarı yönlü değişimlerinin bu ilişki üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, döviz kuru hareketlerine yönelik beklentilerin de bu dinamik ilişkiyi şekillendirmede önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkilerin incelenmesi, uluslararası ticaretin dinamiklerini anlamak açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

Berument (2002), 1983-2001 arası dönemde reel döviz kuru, TÜFE ve TEFE verilerini kullanarak VAR modeli ile etki-tepki fonksiyonunu incelemiş ve reel döviz kurunun TEFE üzerindeki etkisinin TÜFE'ye göre daha büyük olduğunu ve sanayi

sektörünü tarım sektörüne göre daha çok etkilediğini belirtmiştir. Leigh ve Rossi (2002), döviz kuru hareketliliğinin Türkiye’deki fiyatlar üzerindeki etkisini VAR analizi kullanarak inceledikleri bir çalışmada, döviz kurunun tüketici fiyatlarına geçişinin toptan eşya fiyatlarına geçişinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Türkiye’de döviz kurunun enflasyona geçiş etkisinin diğer gelişmekte olan ülkelerden daha fazla olduğunu vurgulamışlardır. Berument ve Pasaoğulları (2003), çeyreklik verileri kullanarak reel amortismanın Türkiye’nin ekonomik performansı üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, reel döviz kurundaki değer kaybının enflasyonist etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır.

Işık vd. (2004), Türkiye’de 1982-2003 dönemi arasında enflasyon ve döviz kuru verilerini kullanarak Johansen çoklu eş bütünleşme analizi ile ilişkiyi test etmişlerdir. Sonuç olarak, döviz kuru ve enflasyon serileri arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu ve döviz kuru artışının enflasyonda artışa neden olduğunu belirtmişlerdir. Gül ve Ekinci (2006), 1984-2003 dönemine ait aylık verilerle yaptıkları analizde, döviz kurları ile enflasyon arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Bu sonuca göre, döviz kurlarının Türkiye ekonomisinde enflasyonun temel sebeplerinden biri olduğunu vurgulamışlardır. Edwards (2006), enflasyon hedeflemesi rejimi ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulayan ülkelerde serbest döviz kuru rejimi sebebiyle döviz kuru oynaklığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. 1988-2005 dönemini kapsayan çalışmasında genelleştirilmiş otoregresif koşullu heteroskedastik (GARCH) modelini kullanarak elde ettiği sonuçlarla bu bağlamda önemli bir katkı sağlamıştır. İto ve Sato (2006), Doğu Asya ülkelerini baz alarak yaptıkları çalışmada, 1993-2003 yılları arasında döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi VAR analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Endonezya kurlarındaki değişimlerin en fazla etkilediği ülke olduğunu ve 1998 kriziyle beraber krizi yaşayan ülkelerde döviz kurunun ithalat fiyatlarına etkisinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Özçiçek (2007), 1982-2002 yılları arasında gerçekleştirdiği VAR analizi ile Türkiye’de döviz kuru ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında, 1994 ve 2001 krizlerinin etkilerini dışarıda bırakarak, bu dönemlerde geçirgenlik seviyesinin diğer çalışmalara kıyasla düşük olduğunu belirtmiştir. Bu durumu, kriz

dönemlerinde uygulanan devalüasyonların enflasyon üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasına ve bu nedenle geçirgenlik düzeyinin yüksek çıkmasına bağlamıştır. Kara ve Ögünç (2008), Vektör Oto Regresyon (VAR) modelini kullanarak Türkiye’de enflasyon hedeflemesinin kabul edilmesinin ardından ithal enflasyondan yurt içi enflasyona geçişin zayıfladığını ve yavaşladığını belirtmiştir. Başarılı bir enflasyon hedefleme rejiminin uygulanmasıyla birlikte merkez bankasının artan kredibilitesi, döviz kurunun değişen davranışı ve beklenti oluşumunda değişiklik gibi çeşitli faktörlerin bu durumu etkilediğini savunmuşlardır. Bu gözlemler, enflasyon hedeflemesi rejiminin döviz kuru geçirgenliğini azaltmada etkili olduğunu vurgulamıştır.

Büyükakın vd. (2009), Vektör Oto Regresyon (VAR) modelini kullanarak 1990-2007 dönemlerindeki döviz kuru kanalını incelemiştir. Döviz kuru değişimlerinin, gelir ve fiyat üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak, Türkiye’de uygulanan para politikası şoklarının fiyatlar üzerinde ciddi etkileri olduğunu ve döviz kurunun parasal aktarım mekanizmasında önemli bir rol oynadığını göstermişlerdir. Dolores (2009), Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’deki döviz kuru ile fiyatlar arasındaki geçiş etkisini inceleyen çalışmada, döviz kuru geçirgenliği ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve enflasyon hedeflemesi yapan ülkelerin daha az ve uzun vadeli döviz geçirgenliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Türkiye örneğinde, enflasyon hedeflemesi sonrasında döviz geçirgenliğinin nasıl değiştiğini görmek için daha uzun bir süreç gerektiğini vurgulamıştır. Damar (2010), döviz kurundan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve çekirdek enflasyona geçiş etkisini Vektör Hata Düzeltme Modeli ile incelemiştir. Geçiş etkisinin, dalgalı kur rejimi sonrasında azaldığını belirtmiştir. Bu durumu, enflasyon hedeflemesine geçiş ve ekonomide yapılan yapısal dönüşümlerle açıklamaktadır. İthal girdi bağımlılığının yüksek olmasının, döviz kurundan fiyatlara geçişin yapısal bir sorun olarak devam etmesine neden olduğunu ifade etmiştir.

Alacahan’ın (2011) koentegrasyon analizi sonuçlarına göre, enflasyon hedeflemesi öncesi ve sonrasında döviz kuru ile fiyat endeksleri arasında güçlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Güven ve Uysal’ın (2013) zaman serisi analizi, TÜFE ile reel efektif döviz kuru arasında çift yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bozdağlıoğlu ve Yılmaz (2017), VAR yöntemi kullanarak döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişkiyi

incelemiş ve nominal döviz kuru artışlarının enflasyonu etkilediğini, ancak enflasyon şoklarının döviz kuru üzerinde önemli bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Korkmaz ve Bayır'ın (2015) çalışması, döviz kuru ile üretici ve tüketici fiyat endeksleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Öner'in (2018) analizi ise 2007-2017 dönemini kapsayarak, nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyonları arasındaki nedensellik ilişkisini değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Jasova, Moessner ve Takats (2016), 2008 krizinden sonraki döviz kuru-TÜFE enflasyon geçişkenliğini Bechmark modeli kullanarak incelemişlerdir. Sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru geçişkenliğinin azaldığını, ancak gelişmiş ekonomilerde sabit kaldığını belirtmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki bu azalmanın enflasyonla ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Şahin (2018) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma, Türkiye' de reel efektif döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 2003:01-2018:06 dönemini kapsayan aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, enflasyon ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapısal kırılmasız birim kök testleri (ADF, PP) ve yapısal kırılmaya izin veren birim kök testi (Zivot-Andrews) kullanılmıştır. Daha sonra Gregory-Hansen eş bütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, enflasyon ile döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Erdoğan (2020) ise Türkiye'de 2005:01–2018:12 dönemleri arasındaki dolar ve Euro döviz kurlarının enflasyonla olan ilişkisini VAR yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada Etki-Tepki Fonksiyonu, Varyans Ayrıştırması ve Granger Nedensellik analizleri de yer almıştır. Bulgulara göre, her iki döviz kurunun da enflasyonu kısa ve uzun dönemde pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, enflasyonun döviz kurlarını kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif yönde etkilediği ve bu etkinin sıfıra yakın olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, dolar değişkeninin en güçlü açıklayıcı olduğunu ortaya koymuş ve dolar döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu vurgulamıştır.

3. İŞSİZLİK KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE DÖVİZ KURUYLA İLİŞKİSİ

3.1. İşsizlik Kavramı

İnsanlık tarihinde varoluşlarından itibaren, bireyler hayatta kalmak için tüketim ve üretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu süreç, işsizlik ve istihdam gibi kavramları ortaya çıkarmıştır, ki bu da hayatta kalma mücadelesiyle doğrudan ilişkilidir. Emek faktörü, tüm zorluklara rağmen ekonomik piyasalarda önemli bir rol oynamakta ve sosyal ile kişisel düzeyde sorunlar yaratmaya devam etmektedir (Yıldırım, 2020: 3). İşsizlik, makroekonomik sorunlar arasında öne çıkan bir konu olup, ülkelerde ciddi bir problem haline gelmiştir. Kısa ve uzun vadeli perspektifte işsizlik, toplumlar için istenmeyen bir durumu temsil etmektedir. İşsizlik sorunu, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdürmüş ancak ülkeler arasında çeşitli şekillerde farklılık göstermiştir. Bu temel makroekonomik sorunu azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, tüm devletler ve bireyler için önemli bir mesele olarak kendini göstermektedir (Yalçın, 2014: 3). Makroekonomik düzeyde yaşanan işsizlik sorunu, toplumları etkileyen temel bir sorundur ve bu sorunun çözümü için uzun yıllar boyunca çeşitli mücadeleler verilmiştir. Sanayi inkılabının başlangıcında ortaya çıkan işsizlik, zamanla gelişmiş ülkelerde de artarak küresel bir sorun haline gelmiştir (Uğurlu Yazıcı, 2018: 30). İşsizlik, sadece ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olarak da değerlendirilmelidir. Bu sorunların çözülmemesi durumunda devletlerin toplumsal sorumlulukları artacak ve ulusal gelirden kayıplar yaşanacaktır. Bu nedenle işsizlik sorunlarının detaylı bir şekilde araştırılması ve çözüm yollarının bulunması hem ekonomik hem de toplumsal refahın artması için önemlidir (Güneş, 2019: 5).

İşsizlik, makroekonomik problemler arasında öne çıkan önemli bir konudur. Bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar ve literatürdeki görüşler, işsizlik probleminin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. İşsizlikle mücadelede kullanılan politikaların çeşitliliği, bu sorunun çözümü için sürekli bir çabanın olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca varlığını sürdüren işsizlik sorunu, dünya genelinde farklı şiddetlerde hissedilmektedir. Devletlerde yaşayan bireyler arasında ekonomik faaliyetlere katılanlar, işgücü olarak adlandırılmaktadır. İşgücü, 15-64 yaş aralığındaki ücret karşılığı çalışanlar, işsizler ve işverenlerden oluşmaktadır. Ancak, işgücüne dahil

olmayanlar, çalışma yeteneği olmayanlar ve iş arzusu olmayanlar bu tanıma dahil edilmemektedir. İktisadi piyasalarda, çalışma isteği ve gücüne sahip olan bireylerin her zaman iş bulamaması, küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik, genellikle işgücü arzının işgücü talebinden yüksek olduğu durumları ifade etmektedir (Ülgen, 2010: 168).

3.2. İşsizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

İşsizlik, bir ülkenin ekonomisi açısından önemli bir iktisadi kavramdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, 20. yüzyıldan sonra işsizlik oranlarında artış gözlemlenmiştir. İşsizliğin nedenleri çeşitli olup, Öztürk ve Erbay'a (2018: 135) göre izafi bir önem sırası bulunmaktadır. İşsizlik, genel olarak ekonomik ve sosyal nedenlerle açıklanmaktadır. Her ülkenin sosyoekonomik düzeyine bağlı olarak işsizlik farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde konjonktürel işsizlik, talep yetersizliği veya üretim fazlalığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ekonomideki dalgalanma ve istikrarsızlıkların yanı sıra kısa ve uzun vadeli dengesizliklere bağlı olarak gerçekleşmektedir (Bulut, 2011: 9).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genellikle tarım sektörüne dayanmaktadır. Ancak, bu ülkelerin tarım sektöründen uzaklaşıp sanayi ve hizmet sektörlerine yönelmeleri, bu değişimin bir sonucu olarak kırsal kesimlerde yaşayan bireylerin şehirlere göç etmesine neden olmaktadır. Bu göç süreci ise işsizlik sorununu beraberinde getirmektedir (Güney, 2009: 151). Gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik çeşidi genellikle gizli işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyin göçü, yeterli istihdam alanlarının oluşturulamaması ve nitelikli insan kaynağına değer verilememesi gibi nedenlerle birçok ülkede karşılaşılan bir sorundur. Bu durum, bireylerin daha iyi şartlara sahip olan gelişmiş ülkelere yönelmelerine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, işgücüne duydukları ihtiyacı karşılamak için çaba sarf etmekte ancak beyin göçü bu çabaları boşa çıkarmaktadır. Bu durum, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmemesine, işsizliğin ise kalıcı ve yapısal bir sorun haline gelmesine sebep olmaktadır (Ayhan, 2008: 12).

Beşerî sermaye, işgücü piyasalarındaki işsizliğin önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmekte ve bireylere bilgi ve beceri kazandırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, yalnızca işgücüyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bir

ülkenin kalkınmışlık seviyesini ve insanların refahını da yansıtır. İçerisinde barındırdığı bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm unsurları sayesinde beşerî sermaye, üretimde diğer faktörlerin daha verimli kullanılmasını sağlar. Bu özellikler, yeni teknolojilerin geliştirilmesine ve ekonomik faaliyetlerin daha rasyonel hale gelmesine katkıda bulunarak, ülke ekonomisinin refah seviyesini hızla yükseltir. İşgücü açısından bakıldığında, verimliliği artıran unsurlar arasında bilgi zenginliği, nitelikli işgücü, iş deneyimi, zorunlu eğitim, mesleki eğitim ve kişisel gelişim çabaları önemli bir birikimi temsil eder.

Bilgi sürekli evrim geçirmekte olup, belirgin bir sınırlama olmaksızın ilerlemektedir. Bu durum, bireyleri ekonomik ve sosyal bağlamda işgücü rekabetine ve istihdam fırsatlarına daha geniş bir perspektiften bakmaya teşvik etmektedir. Ekonomik yapıya adaptasyon sağlamak ve rekabet avantajı elde etmek amacıyla, bireylerin sürekli gelişim göstermesi ve eğitim almaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle, ekonomik teori, bireylerin eğitim düzeyinin artmasıyla işsizliğin azalacağını vurgulamaktadır (Sakal, 2016: 21).

Ülke ekonomisindeki krizler de işsizliği tetikleyen bir başka faktördür. Ekonomik durgunluk yaşanan ülkelerde işverenler, geleceği belirsiz gördükleri için üretimlerine ara vererek işçilerin işine son vermektedirler (Demirhan, 2015: 31). Göç, eğitim, kayıt dışı istihdam, ekonomik krizler, kamu politikaları, istihdam politikalarının yetersizliği, ücret ve verimlilik, demografik unsurlar gibi ekonomik ve sosyal faktörler, işsizliğin artmasına neden olan etkenlerdir.

3.3. Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki İlişki

Döviz kuru, bir ülkenin ulusal para biriminin yabancı para birimleri cinsinden değerini ifade etmektedir. Bu bağlamda, döviz fiyatlarının, yani döviz kurlarının belirlenmesine yönelik olarak kullanılan sistemlere de döviz kuru sistemleri denilmektedir. Döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimlerini ifade eden döviz kuru sistemleri, döviz kurlarının nasıl ve hangi güçler tarafından belirleneceği, kurlarda serbestçe ya da resmi kararlarla değişme olup olmayacağı veya hangi ölçülerde olabileceği gibi konularla ilgili kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Döviz kurunda meydana gelen değişimler, ülkelerin ulusal paralarının göreceli değerini değiştirerek, yurtiçi/yurtdışı göreceli fiyat yapısının da değişmesine yol açmaktadır (Bilgin ve

Karabulut, 2003: 3). Döviz kurunun; ihracat, üretim ve istihdam üzerinde de önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Aslında, döviz kuru ve enflasyonla işsizlik arasında merkezi bir ilişkinin var olduğu, uzun yıllardan beri literatürde tartışılmaktadır. Özellikle esnek döviz kurunun, para piyasası yoluyla emek piyasasını etkilediği literatürde geniş bir kabul görmektedir. Döviz kuru, ayrıca ithalat ve ihracat yoluyla da emek piyasasını etkileyebilmektedir (Gordon, 1981). Teorik olarak, doğal işsizlik oranı ve denge reel döviz kuru, çeşitli ekonomik ve kurumsal faktörler tarafından şekillendirilir. Ancak, literatürdeki tartışmalar ve yapılan uygulamalı çalışmalar, reel döviz kurunun işsizlik üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle dışa açık ekonomilerde, diğer faktörlerin yanı sıra reel döviz kurunun da işsizliği belirleyen temel unsurlardan biri olduğu vurgulanabilir. Bunun nedeni, dışa açık ekonomilerde tüketicilerin hem yurtiçinde hem de yurtdışında üretilen malları tercih edebilme imkânına sahip olmasıdır.

Reel döviz kuru düştüğünde (ulusal para değer kaybettiğinde), ithal ürünler daha pahalı hale gelir ve bu durum tüketicileri ithal mallar yerine yerli ürünleri tercih etmeye yönlendirir. Yerli mallara olan talebin artması, istihdamı artırabilir. İthalatın pahalılaşmasıyla birlikte, ithal girdilere bağımlı sektörlerde emeğin maliyeti göreceli olarak düşer, bu da teorik olarak istihdamı artırmalıdır. Ancak, devalüasyon ve ithal girdilerin pahalılaşmasının enflasyona yol açabileceğini ve bunun da toplam talebi daraltarak istihdamda azalmaya neden olabileceğini unutmamak gerekir. Fiyatların aşağı yönde esnek olmadığı varsayımı altında, reel döviz kuru ile üretim ve istihdam arasında negatif bir ilişkinin (reel döviz kuru ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki) olduğu söylenebilir. Ayrıca, ticaret ortaklarının mal fiyatlarının düşmesi gibi dışsal faktörler, kısa vadede ücretlerin ve fiyatların esnek olmaması durumunda işsizliği artırabilir. Bir dış şok ekonomiyi etkilediğinde, döviz kurunu ayarlamak genellikle iç fiyatlar ve ücretlere göre daha kolaydır. Bunun nedeni, kısa vadede nominal ücretler ve fiyatların genellikle aşağıya doğru esnek olmamasıdır. Bu nedenle, dış şoklar sırasında reel döviz kurunu ve dolayısıyla dış ticaret hadlerini değiştirmek daha kolaydır. Bu durum, döviz kuru dalgalanmalarının dış şokları absorbe edebildiği için işsizlik üzerindeki etkilerinin daha sınırlı olabileceği anlamına gelir. Ancak, bu olgu özellikle esnek döviz kuru rejimlerinde daha geçerli bir durumdur

Döviz kuru, sadece işsizliği etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda emek piyasası üzerinde de çeşitli etkilere yol açmaktadır. Döviz kurunun emek piyasası üzerindeki etkileri, büyük ölçüde ihracat ve ithalat yoluyla gerçekleşmektedir. Gerçekten de ithalatın artışı ya da ithal mallarla yerli mallar arasındaki rekabetin artması, işverenlerle işçiler arasındaki ilişkiyi, özellikle de ücret sözleşmelerini/düzenlemelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Rekabet artışı, yazılı olmayan ücret, iş ve çalışma koşullarıyla ilgili birçok hakkın/düzenlemenin rafa kaldırılmasına yol açabilir. Yapılan çalışmalar, ithal ve yerli mallar arasındaki rekabette meydana gelen yüzde 10'luk bir artışın, ücretleri yüzde 1.6 oranında düşürdüğünü ve işsizliği artırdığını ortaya koymaktadır (BratBertrand, 1999). Dolayısıyla, çalışanların ücretlerinin, ticaret ortağı olan ülkelerin emek piyasasının koşullarından etkilendiği söylenebilir. Son yıllarda, birçok ülkede yaşanan döviz krizlerinin de işsizlik üzerinde ciddi etkiler yarattığına tanık olunmaktadır. Krize uğrayan ülkelerde işsizlik oranı, kısa sürede önemli oranlarda yükselmiştir. Örneğin, 1994 yılında yaşadığı kriz nedeniyle Meksika'da, reel döviz kurunda ve işsizlikte büyük bir artış meydana gelmiştir (Bratsiotis ve Robinson, 2002). Meksika Krizi, döviz kuru baskılanması politikasının ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerine çok iyi bir örnektir. 1997 Asya Krizi'nde de Güney Kore'de kapasite kullanım oranı düşmüş, ekonomik hareketlilikte azalma gözlenmiş ve işsizlik artmıştır. İşsizlik oranı, yüzde 2.8'den 1997'de yüzde 7.3'e çıkmıştır. Döviz krizi hem işsizliğe hem de enflasyona yol açmıştır (Song, 2000). Diğer yandan, Avrupa Para Sistemi (EMS) krizleri, etkilenen ülkelerde daha yüksek işsizlik oranları ve ticaret açıkları ile sonuçlanmıştır. Kriz yaşayan ülkelerde işsizlik oranları artış gösterirken, krizden etkilenmeyen ülkelerin çoğunda ise işsizlik azalma eğiliminde olmuştur.

İsveç'te, 1970'li yıllarda doğal işsizlik oranı, denge döviz kurundaki zayıflama, vergi değişiklikleri, aktif işgücü piyasası politikaları ve demografik faktörler gibi etkenlerle yaklaşık yüzde 1.5 oranında yükselmiştir. Ayrıca, 1990'larda İsveç Kronu'nün değer kaybetmesi nedeniyle konjonktürel işsizlikte yüzde 1'lik bir artış yaşanmış ve bu durum, enflasyonda bir yıl içinde yaklaşık yüzde 0.6'lık bir düşüşe neden olmuştur.

3.3.1. Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisine Yönelik İktisadi Teoriler

İşsizlik, iktisat literatüründe farklı ekoller tarafından farklı şekillerde ele alınan önemli bir kavramdır. Klasik iktisatçılar, işsizliği piyasa dengesizliklerinden kaynaklanan geçici bir sorun olarak görürken, Keynesyen iktisatçılar bu durumu talep eksikliğiyle ilişkilendirir ve devlet müdahalesini savunurlar. Monetaristler ise para politikasının işsizliği etkileyebileceğini öne sürer ve para arzının önemine vurgu yaparlar.

3.3.1.1. Klasik ve Neo-Klasik Yaklaşım

Klasik istihdam teorisine göre, piyasaların sürekli olarak temizlendiği ve dolayısıyla sürekli bir denge durumunun var olduğu savunulur. Bu teoriyi benimseyen klasik ve neo-klasik iktisatçılar, ekonominin tam istihdamda dengeye ulaşacağını iddia ederler. Bu nedenle, Klasik ekol işsizliği bir sorun olarak görmemiştir; çünkü işsizlik, onların bakış açısına göre, kişilerin iradi bir karardır (Talas, 1997: 130). Cari ücret düzeyinde iş bulma imkânı geniş olan bir sistemin varlığı, klasik ekonomi yaklaşımına göre, genel olarak yaygın işsizlik olmadığı anlamına gelir. Ancak, sendikalaşmanın etkisiyle işçilerin marjinal verime eşit olmayan ücretlere razı olmamaları ve pazarlık güçlerinin artması, ücretlerin yükselmesine ve dolayısıyla işsizliğin ortaya çıkabileceği görüşünü savunur (Aktan, 1999: 4).

Klasik ekonomi teorisi, işsizliğin temel sebeplerini hükümet müdahaleleri ve ekonomideki tekelleşme olarak görür. Bu bakış açısına göre, hükümetlerin ekonomik faaliyetlere müdahalesi serbest piyasa dinamiklerini bozarak işsizliğe neden olabilir. Aynı zamanda, rekabetin azalması ve firmaların tekelleşmesi de işsizliğin artmasına katkı sağlayabilir. Klasik yaklaşıma göre, serbest piyasa koşullarında müdahaleci politikaların azaltılması, işsizliğin çözümünde kritik bir rol oynar. Hükümetlerin ekonomik yaşama müdahalesinin yerine özel sektöre daha fazla alan bırakması, ekonominin kendi doğal dengesine ulaşmasını sağlayabilir.

Neo-klasik iktisatçılar, klasik modele üretim fonksiyonu ve işgücü talebi gibi yeni kavramlar ekleyerek katkıda bulunmuşlardır. Kısa vadede, emek gibi değişken faktörler ve sabit diğer üretim unsurları altında, Azalan verimler yasası ile girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bu yasa, istihdam arttıkça her bir işçinin kullanabileceği makine sayısının azalması olarak tanımlanır. İşgücü talebi, üretim fonksiyonundan türetilir ve işgücü piyasasında denge, ücretlerdeki değişimlerle

sağlanır. Ücretler denge seviyesinin altına düştüğünde, firmalar arasındaki rekabet ücretlerin artmasına yol açar. Öte yandan, ücretler denge seviyesinin üstüne çıktığında işgücü arzı talebi aşacağı için işçiler arasındaki rekabet ücretlerin düşmesine neden olur. Ücretler denge seviyesine ulaştığında ise tam istihdam sağlanır.

Neo-klasik teori, işsizliği klasik ekol gibi bir sorun olarak görmemekteydi. Ancak 1929 ekonomik buhranı gibi büyük olaylar, bu teorinin geçmişte gerçekleşen ekonomik olayları açıklamada yetersiz kaldığını gösterdi. Fiyatların ve ücretlerin düşürülmesiyle ürün talebinin artacağı, satışların yükseleceği ve ekonominin canlanacağı varsayımları, işsizliğin azalacağı düşüncesiyle birlikte geçersiz hale geldi (Lordoğlu vd., 1999: 280).

Klasik ve Neo-Klasik ekonomi teorileri, işsizlik olgusunu ele alırken odaklarını genellikle işgücü piyasasının belirli dinamiklerine ve ücretlerin belirlenmesine yönlendirirler. Bu yaklaşımlara göre, işsizlik genellikle geçici ve iradi bir durum olarak değerlendirilir. Özellikle, bu görüşlere göre, ücretlerdeki düşüşlerin işsizlik oranlarını artırabileceği ancak bu durumun geçici ve iradi olduğu öne sürülür. Bu yaklaşımlar işsizlik olgusunu daha çok mikroekonomik düzeyde ele alır ve makroekonomik faktörleri dikkate almayabilirler.

3.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım

1929'da Amerika'da başlayan Büyük Buhran, dünya genelinde büyük ekonomik ve sosyal etkilere sahip oldu. Bu ekonomik çöküş, sadece Amerika'yı değil, İngiltere, Almanya ve birçok batı ülkesini de etkiledi. İşsizlik oranları yükseldi ve ekonomik belirsizlikler arttı. Bu dönem, tarih boyunca önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir ve ekonomik krizlerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için önemli bir referans noktası olmuştur (Kazgan, 2009: 218- 219). Buhran döneminde, Klasik Ekolün Say Yasası ve tam istihdam denge prensiplerinin zayıflaması, yeni ekonomi politikalarının doğuşuna yol açtı. Keynes'e göre, ekonominin daima tam istihdamda olması mümkün olmayabilir; eksik istihdam durumlarında denge sağlanabilir. İşsizliğin temel sebebi olarak mal ve hizmetlere olan talebin yetersizliği ve istikrarsızlığı gösterilir. Keynes, işsizliğin kendi kendine çözülmeyeceğini savunarak, aktif iktisat politikalarının kullanılmasının gerekliliğini vurgular.

Keynes'e göre, ekonomide tam istihdam seviyesine ulaşabilmek için devlet müdahalesi gereklidir. Bu müdahaleler arasında, toplam talebi artırmak için yatırım

harcamalarının artırılması önceliklidir. Çünkü yatırım harcamalarındaki artış, gelirleri artırarak tüketim harcamalarını da yükseltir. Ancak gelir artışı olmadan tüketim harcamalarının artması mümkün değildir. Dolayısıyla, toplam talebi canlandırmak için öncelikle yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Keynes'e göre tam istihdam seviyesine ulaşmak için ücretlerin yükseltilmesi de önemlidir, çünkü bu da tüketim harcamalarını artırarak toplam talebi destekler. Bu nedenle, ekonomik politikaların belirlenmesinde toplam talebi artırmak için hem yatırımların teşvik edilmesi hem de ücretlerin yükseltilmesi gibi önlemler göz önünde bulundurulmalıdır (Talas, 1997: 141- 143).

3.3.1.3. Monetarist Yaklaşım

1970'lerde dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk, iktisadi düşüncelere yeni bir bakış açısı kazandırdı. Bu dönemde, Friedman ve Phelps gibi neo-klasik ekonomistler, işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen Phillips Eğrisi modeline yeni bir perspektif getirdiler. Beklenen ve beklenmeyen enflasyon kavramlarını ekleyerek, enflasyon artışının beklenmediği durumlarda işsizliğin azaldığını, ancak beklenen enflasyon artışlarının istihdamı etkilemediğini öne sürdüler. Bu yeni sentez, "Serbest piyasa mekanizması kısa dönemde düşük işsizliğe yol açsa bile uzun dönemde tam istihdam seviyesine ulaşır" prensibine dayanmaktadır. Bu nedenle, hükümetlerin genişletici politikalarla kısa vadeli işsizlik sorunlarını çözebilecekleri ancak uzun vadede bu politikaların etkisiz olduğu ve uzun dönemde işsizliği etkilemedikleri düşünülmektedir (Ünsal, 2009: 35- 36).

3.3.1.4. Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni Klasik iktisat akımı, işsizlik olgusunu açıklamak için iş arama teorisi ve reel konjonktür teorisi gibi önemli yaklaşımlar geliştirmiştir. İş arama teorisine göre hem işverenler hem de işçiler piyasa hakkında eksik bilgiye sahiptirler ve işçiler istedikleri işlere hemen ulaşamazlar. İş bulma sürecinde belirli bir zaman gereklidir ve bu süreçte iş arayışı yapılır. Yeni klasiklere göre, bu durum işsizlik oranlarının yükselmesinde önemli bir etkidir çünkü iş arama süreci, işsizlik durumunu artırır. Bu teoriler, işsizlik olgusunu anlamak ve ekonomik politikalar geliştirmek için önemli bir çerçeve sunar.

Reel konjonktür teorisi, işsizlik sorununu ele alırken teknolojik işsizliği temel alır. Bu teori, teknolojik değişimlerin neden olduğu değişikliklere sebep olan

unsurların arz ve talep kaynaklı olabileceği yeniliğini getirir. Çünkü arz ve talep birbirine bağlıdır ve biri diğerini etkiler. Ekonomik sistemlerin hızlı teknolojik değişimlere anında yanıt vermesi kolay bir süreç değildir (Ataman, 1998: 64- 66). Yeni Klasik ekol, ekonomideki uyum süreçlerinde ortaya çıkan işsizliği reel konjonktür teorisiyle açıklamaya odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, işsizliğin temel nedenlerini reel sektördeki faktörlerde arar ve işsizliğin dönemsel dalgalanmalarını reel ekonomik değişkenlerle ilişkilendirir. Yeni klasikler, işsizliğin yapısal veya dönemsel olduğunu savunarak politika önerilerini bu temele dayandırır ve işsizlik probleminin çözümünde reel sektördeki faktörlerin dikkate alınmasını vurgular.

3.3.1.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

Yeni Keynesyen görüş, işsizliği açıklarken, Keynesyen teorinin ücretlerin düşme yönünde katı olma prensibini kabul eder, ancak bu prensibin neden geçerli olduğunu açıklamaya çalışır. “Neden gayri iradi işsizler ücretlerin düşmesine karşı çıkarlar?” sorusunu ele alarak bu prensibi açıklığa kavuşturmaya çalışır. Bu çerçevede, ücret katılığı modelleri önemli bir rol oynar. İçerdekiler-dışardakiler yaklaşımı ve ücret etkinliği modelleri, bu soruya verilen cevaplardan bazılarıdır. Bu modeller, işsizlik ve ücretler arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olur ve Keynesyen teorinin temel varsayımlarının pratikte nasıl işlediğini daha iyi anlamamıza katkı sağlar (Ataman, 1998: 67- 70). Bu yaklaşımlara kısaca değinmek gerekirse:

Ücret Etkinliği Yaklaşımı, ücretlerin düşme eğilimindeki direncini açıklamak için önemli bir modele dayanmaktadır. Bu modele göre, istem dışı işsizlik, piyasa denge ücretinin üzerinde bir ücret düzeyinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu düzeltmenin tek yolu, ücret düzeyini düşürmektir. Ancak, ücretlerin aşağı yönlü esnekliği sınırlıdır çünkü ücret ile emeğin üretkenliği arasında doğrusal bir ilişki vardır. Başka bir deyişle, emeğin kalitesi ücretin artan bir fonksiyonudur. Bu nedenle, ücretlerde herhangi bir düşüş, emeğin üretkenliğini azaltacak ve maliyetleri artıracaktır. Ücretlerdeki bir düşüş, emeğin maliyetini artırdığından, denge ücret düzeyinin üzerindeki artış, firma için karlı bir noktadır (Bulutay, 1995: 37- 39).

İçerdekiler-Dışardakiler Hipotezi, iş dünyasında önemli bir konsept olarak karşımıza çıkar. Bu yaklaşım, işverenlerin mevcut çalışanlarını korumak ve dışarıdan işe alım maliyetlerini minimize etmek için içerideki işgücünü tercih ettiğini öne sürer. Çalışanlar işten çıkarıldığında, işten ayrılma maliyetleri ve kaybedilen deneyim gibi

faktörler önemli bir rol oynar. Bu durum, işverenlerin mevcut çalışanlarla ücret pazarlığı yapmayı tercih etmelerine ve bu da genellikle ücretlerin yükselmesine neden olur. Sonuç olarak, içerideki güçler ücret belirlemede belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkar. Ancak, dışardakiler ve genel işsizlik oranı da işverenlerin ücret politikalarını etkileyen önemli unsurlardır. Bu nedenle, işgücü piyasasında içeridekiler ve dışardakiler arasındaki dengeyi sağlamak önemlidir (Ataman, 1998: 69- 70).

3.5. Literatür Çalışması: Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisi

Döviz kuru, ekonomik süreçler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İhracat, üretim ve istihdam gibi temel faktörlere doğrudan etki eder. Literatürde uzun süredir üzerinde durulan bir konu, döviz kuru ve enflasyonla işsizlik arasındaki merkezi ilişkidir. Özellikle esnek döviz kuru, para piyasası aracılığıyla emek piyasasını etkiler ve bu konuda geniş bir kabul görmektedir. Ayrıca, döviz kuru, ithalat ve ihracat yoluyla da emek piyasasını etkileyebilir. Teorik olarak, doğal işsizlik oranı ve denge reel döviz kuru, bir dizi ekonomik ve kurumsal faktör tarafından belirlenir. Ancak, literatürdeki tartışmalar ve uygulamalı çalışmalar, reel döviz kurunun işsizlik üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle dışa açık ekonomilerde, reel döviz kurunun, işsizliği belirleyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Bu, tüketicilerin hem yerel hem de uluslararası üretimleri tercih etme esnekliğine sahip olduğu dışa açık ekonomilerde geçerlidir (Bilgin, 2004: 81-82).

Filiztekin (2004) tarafından yapılan çalışmada, 1981-1999 dönemi ele alınarak devalüasyonun üretim sektörü iş gücü alanı ve ücretler üzerinde olumsuz etkileri olduğu belirlenmiştir. Yılmaz (2005) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasında karşılıklı bir nedensellik analizi gerçekleştirilmiş, bu analizin sonuçlarına göre büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Büyüme oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüş, ancak işsizlik oranından büyüme oranına doğru bir ilişki saptanmamıştır. Öztürk ve Demir (2018), Türkiye’de döviz kuru, ihracat ve işsizlik arasındaki ilişkileri Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile incelemiştir. Araştırma, 2010:01-2017:03 dönemini kapsayan aylık verilere dayanmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, döviz kuru ile işsizlik arasında doğrudan bir ilişki saptanmamıştır. Ancak, döviz kurunun işsizlik ve ihracat ile ilişkili olduğu

belirlenmiştir. İşsizlik seviyesi ile ihracat arasında çift yönlü bir ilişki, reel efektif döviz kuruyla ihracat arasında da çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Akcan (2018) tarafından yapılan çalışmada, 2000Q1-2015Q3 verileri kullanılarak işsizlikteki değişimler etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması ile incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, reel kurun işsizlikte meydana gelen farklılığı en doğru açıklayan değişken olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, işsizlik oranının büyüme, enflasyon ve ihracata olan tepkisi pozitif yönde tespit edilmiştir. Kartal vd., (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, dolar ve euro kurlarını etkileyen unsurlar belirlenerek, döviz kuru üzerinde kontrol sağlamak amacı güdülmüştür. Çalışmada ABD Doları/TL ve Euro/TL paritelerini etkileyen faktörlerin MARS metodu kullanılarak analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ABD Doları kurunun öngörülmesinde önemli makroekonomik göstergeler sırasıyla para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik, iç borç, ithalat, enflasyon ve cari açık olarak belirlenmiştir. Euro kur öngörü modeli için ise bütçe açığı, para arzı, yabancı yatırımlar, cari açık, ham petrol ithalatı ve ihracat önemli değişkenler olarak ortaya çıkmıştır.

Güney ve Balkaya (2019) tarafından yapılan çalışmada, reel efektif döviz kuru, fiyat, gelir ve işgücü maliyeti değişkenlerinin işsizlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma, 2005:Q1-2016:Q3 dönemini kapsamaktadır. Uzun ve kısa vadeli ilişkiler ARDL sınır testi ve ECM yöntemiyle öngörülmüştür. Sonuçlar, uzun dönemde gelir düzeyi ile işsizlik arasında olumsuz, işgücü maliyeti ve reel efektif döviz kuru ile işsizlik arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. İstihdamın giderinin kısa dönemde, fiyat seviyesinin ise her iki dönemde işsizlik oranında etkisi olmadığı belirlenmiştir. Ayhan (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Türkiye ekonomisinde işsizliğin makroekonomik belirleyicileri 2005:01-2018:11 dönemi üzerinde ARDL modeli, FMOLS, DOLS ve Eşik regresyon modelleri kullanılarak incelenmiştir. ARDL modeli sonuçlarına göre, sanayi üretiminin işsizliği olumsuz, faiz oranı ve TÜFE'nin ise olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Demirgil (2021) ise makroekonomik değişkenler ile işsizlik arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi olduğunu tespit etmiş ve özellikle döviz kurlarındaki yükselişin işsizliği artırdığına dikkat çekmiştir.

4. DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İŞSİZLİK VE ENFLASYON İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ANALİZ

4.1. Araştırma Yöntemi

Döviz kuru oynaklığının Türkiye ekonomisinde işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik istikrarsızlık göstergeleriyle olan ilişkisinin ortaya konulmak istendiği bu çalışmada ARDL Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto testleri ile analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde veri setlerinin elde edildiği kaynaklar, incelenen değişkenlerin tanımı ve sonuçlardan çıkarım yapmak için kullanılan metodoloji tartışılmaktadır.

4.1.1. Birim Kök

Zaman serisi verileri analiz edilirken prosedür gereği değişkenlerin durağanlık özelliklerine dikkat edilmeli; bu nedenle bu çalışmada değişkenlerin birim kök varlığı ADF birim kök testi kullanılarak araştırılmıştır. Ayrıca sağlamlık amacıyla PP birim kökü kullanılmıştır. Daha sonra söz konusu değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem dinamiklerini modellemek için ARDL modeli oluşturulmuştur. Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi ayrıca nedensellik bağının varlığını ve nedenselliğin yönünü araştırmak için de kullanılmıştır.

4.1.1.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Makroekonomik seriler çoğu zaman düzeyde durağan değildir ve $I(0)$ olarak kullanıldığında sahte bir regresyona yol açacaktır (Granger ve Newbold, 1974). Bu nedenle serilerin durağanlık özellikleri birim kök testleri ile araştırılmaktadır. Durağan zaman serisi veri kümeleri, zaman içerisinde değişmeyen istikrarlı bir ortalamaya ve varyansa sahiptir. Zamandaki trendler, mevsimsellik ve döngüsel dalgalanmalar serilerin istikrarını kaybetmesine neden olur ve bu nedenle durağan olmayan seriler olarak adlandırılır (Gujarati ve Porter, 1999).

Genişletilmiş Dickey-Fuller, Dickey-Fuller birim kök testinden farklı olarak serideki otokorelasyon probleminin üstesinden gelmek için kullanılır ve bağımlı değişkenin gecikmeli versiyonu DF denkleminde eklenir (Dickey ve Fuller, 1979).

ADF birim kök testinin denklemi aşağıdaki gibi belirtilebilir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.3)$$

Burada üç denklem sunulmaktadır; Bunlardan ilki olan ΔY serisi, otokorelasyon problemini ortadan kaldıracak şekilde gecikmeli değeri ve farklılaştırılmış formu ile açıklanmaktadır. İlk denklem hem sabit hem de trend olarak deterministik bir parça taşımadığından rastgele bir süreç üzerine kurulmuştur. Birinci denklemden farklı olarak ikinci denkleme sabit dahil edilirken, son denklem hem sabitin deterministik terimlerinden hem de trendden oluşmaktadır.

ADF birim kök testlerinde aşağıdaki iki hipotez test edilmektedir.

$H_0. \delta = 0$: Birim kök vardır.

$H_a. \delta < 0$: Birim kök yoktur.

H_0 hipotezine göre seri birim kök içerdiğinden seri durağan değildir. Alternatif hipotez H_a serinin birim kök içermediğinden dolayı durağan olduğunu söylemektedir (Dickey ve Fuller, 1979).

4.1.1.2. Philips-Peron (PP) Birim Kök Testi

Phillips ve Perron (1988), geleneksel Dickey-Fuller yöntemini değiştirerek hata terimleri arasındaki otokorelasyonu dikkate alan parametrik olmayan bir test ortaya koymuşlardır. Philips & Perron birim kök testi, ADF testinin yenilenmiş halidir ve bu dönüşüm, parametre bağımlılığını asimptotik olarak ortadan kaldırır. İşlemden regresyon denkleminde değil test istatistiklerine dönüşüm yapılır (Phillips ve Perron, 1988).

Philips-Perron birim kök testi için aşağıdaki denklem dikkate alınmalıdır.

$$Y_t = \alpha^*_0 + \alpha^*_1 y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4.4)$$

$$Y_t = \tilde{\alpha}_0 + \tilde{\alpha}_1 y_{t-1} + \tilde{\alpha}_2 \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \varepsilon_t \quad (4.5)$$

Denklemde T gözlem sayısını, ε ise saf hata sürecini temsil etmektedir.

Yöntem, beklenen hata terimlerinin ($E(\varepsilon_t) = 0$) olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak PP veri üretme sürecinin temel varsayımı ile $y_t = y_{t-1} + \varepsilon_t$ α^*_0 ve α^*_1 katsayıları test istatistikleri aracılığıyla test edilir (Phillips ve Perron, 1988).

4.1.2. ARDL Modeli

Değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkilerin varlığını test etmek için kullanılan çeşitli yöntemler vardır; ekonometrik analizde kullanılan en bilinen yaklaşımlar arasında Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) testi tarafından önerilen eş bütünleşme testi, Engle ve Granger (1987) eş bütünleşme testi ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi tekniği yer alır.

Eş-bütünleşme analizi yapılırken Pesaran ve Shin (1995) tarafından geliştirilen modelden yararlanılarak farklı entegrasyon derecelerine sahip değişkenlerin eş-bütünleşme özelliği gözlemlenebilmektedir. ARDL olarak bilinen yöntem, analizde değişkenler arasındaki eş-bütünleşme varlığını ortaya çıkarmak için kullanılırken, modelde I(0) ve I(1) entegre olan her iki değişkenin bir karışımı yer almaktadır. Çalışmanın bu metodolojiyi uygulamasının ana nedeni bu üç noktada özetlenebilir. İlk olarak model, küçük boyutlu örnek veri kümeleri durumunda uygundur (Pesaran vd., 2001). İkinci olarak, ARDL modeli değişkenler arasındaki hem uzun hem de kısa vadeli bağlantıları yakalayabilir ve son olarak, söz konusu değişkenler hem I (0) hem de (1)'in bir kombinasyonu olduğunda model daha iyi bir tahmincidir.

Bu çalışma durumunda ARDL ($p, q1, q2$) modeli şu şekilde belirtilebilir:

$$\begin{aligned} \Delta LNISZLK_t = & \alpha + \sum_{i=j}^p \phi \Delta LNISZLK_{t-1} + \sum_{i=j}^{q1} \beta \Delta LNRKUR_{t-1} + \sum_{i=j}^{q2} \delta \Delta LNOYN_{t-1} \\ & + \sum_{i=j}^{q3} \theta \Delta LNM2_{t-1} + \sum_{i=j}^{q4} \vartheta \Delta LNFAIZ_{t-1} + \sum_{i=j}^{q5} \varphi \Delta LNGDP_{t-1} + \\ & \lambda LNISZLK_{t-1} + \lambda LNRKUR_{t-1} + \lambda LNOYN_{t-1} + \lambda LNM2_{t-1} + \lambda LNFAIZ_{t-1} \\ & + \lambda LNGDP_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (4.6)$$

$$\begin{aligned} \Delta LNINFL_t = & \alpha + \sum_{i=j}^p \phi \Delta LNINFL_{t-1} + \sum_{i=j}^{q1} \beta \Delta LNRKUR_{t-1} + \sum_{i=j}^{q2} \delta \Delta LNOYN_{t-1} \\ & + \sum_{i=j}^{q3} \theta \Delta LNM2_{t-1} + \sum_{i=j}^{q4} \vartheta \Delta LNFAIZ_{t-1} + \sum_{i=j}^{q5} \varphi \Delta LNGDP_{t-1} + \\ & \lambda LNISZLK_{t-1} + \lambda LNRKUR_{t-1} + \lambda LNOYN_{t-1} + \lambda LNM2_{t-1} \\ & + \lambda LNFAIZ_{t-1} + \lambda LNGDP_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (4.7)$$

LN doğal logaritmik işareti olmak üzere, Δ fark operatörünü, α sabit terimi temsil ederken ϕ , β ve δ kısa vadeli tahminlerin katsayı parametrelerini, λ ise uzun vadeli tahmin ediciyi temsil eder. ε ise oluşturulan modelin hata terimidir.

4.1.3. Bounds Testi

Eşbütünleşme bağlantısının varlığını incelemek için Sınır testi uygulanır ve katsayıların genel anlamlılığı test edilir. Sınır testi üst ve alt sınırları belirler; bu nedenle, hesaplanan F istatistiği kritik değerin alt sınırının altında bir değer ise, entegrasyonsuz H_0 kabul edilir. Benzer şekilde, hesaplanan F istatistiklerine bağlı olarak kritik değerin üst sınırını aşan bir değer varsa, bu durumda H_0 reddedilir ve söz konusu değişkenlerin eş-bütünleşik olduğu söylenir (Pesaran vd., 2001).

Eş-bütünleşme ilişkisi sağlandıktan sonra bir sonraki adım olarak hata düzeltme modeli spesifikasyonuna geçilebilir. Kısa dönem dinamik modeli aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

$$\begin{aligned} \Delta LNISZLK_t = & \alpha + \sum_{i=j}^p \phi \Delta LNISZLK_{t-1} + \sum_{i=j}^{q1} \beta \Delta LNRKUR_{t-1} + \\ & \sum_{i=j}^{q2} \delta \Delta LNOYN_{t-1} + \sum_{i=j}^{q3} \theta \Delta LNM2_{t-1} + \sum_{i=j}^{q4} \vartheta \Delta LNFAIZ_{t-1} + \\ & \sum_{i=j}^{q5} \phi \Delta LNGDP_{t-1} + \lambda ECM_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (4.8)$$

$$\begin{aligned} \Delta LNINFL_t = & \alpha + \sum_{i=j}^p \phi \Delta LNINFL_{t-1} + \sum_{i=j}^{q1} \beta \Delta LNRKUR_{t-1} + \\ & \sum_{i=j}^{q2} \delta \Delta LNOYN_{t-1} + \sum_{i=j}^{q3} \theta \Delta LNM2_{t-1} + \sum_{i=j}^{q4} \vartheta \Delta LNFAIZ_{t-1} + \\ & \sum_{i=j}^{q5} \phi \Delta LNGDP_{t-1} + \lambda ECM_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (4.9)$$

Yukarıdaki modellerde α sabit terimi temsil eder ve ϕ , β ve δ kısa vadeli tahminlerin katsayı parametreleridir. Bu durumda hata düzeltme teriminin önüne yerleştirilen λ terimi sistemdeki uzun vadeli dengesizlik düzeltmesini ifade etmektedir. Yorumlanabilir bir tahmin olabilmesi için ECM teriminin katsayısının negatif ve anlamlı olması gerekir (Engel ve Granger, 1987).

4.1.4. Toda Yamamoto Nedensellik Testi

Nedensellik ilişkisinin analizi için çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmaktadır. Toda-Yamamoto'ya (1995) göre bu yaklaşım, sıklıkla uygulanan geleneksel Granger nedensellik prosedürüne göre daha üstündür; çünkü maksimum gecikme uzunluğu, değişmeyen ve dolayısıyla tutarlı ve güvenilir çıkarımlar sağlayan

VAR sistemine göre ayrıntılı olarak belirlenir. Toda ve Yamamoto nedensellik testinin bu yöntemi, geleneksel Granger'ın (1969) nedensellik dışı hipotezinden değiştirilmiş bir Wald istatistiğinin (MWALD) uygulanmasını içerir. VAR modeli kurulduktan sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik tekniği kullanılarak araştırılmaktadır.

Toda-Yamamoto'nun (1995) nedensellik analizi, Granger nedenselliğini araştırmak için düzeltilmiş VAR modeline dayalı olarak geliştirilmiştir. Toda-Yamamoto testinde, dahil edilen gecikmelerin uzunluğunun (k) ve maksimum entegrasyon sırasının ($dmax$) belirlenmesi önemlidir. Bu iki değer $k+dmax$ belirlendikten sonra VAR modeli tahmin edilir ve nedensellik de test edilebilir.

Toda Yamamoto nedensellik testini gerçekleştirmek için VAR $k+dmax$ modeli aşağıdaki gibi belirtilebilir.

$$Y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (4.10)$$

$$X_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (4.11)$$

Modeller için sıfır hipotezi ($H_0 \beta_{1i} = 0$) X değişkeninin Granger'ın Y değişkenine neden olmadığını ifade eder; diğer bir deyişle X'ten Y'ye doğrudan bir nedensellik yoktur. Alternatif hipotez ($H_1 \beta_{1i} \neq 0$), X değişkeninin Y'nin Granger nedeni olduğunu, diğer bir ifadeyle X'ten Y'ye giden bir nedensellik olduğunu gösterir.

4.2. Veri Seti ve Model

Araştırmada kullanılan veri setleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'dan alınmıştır. Veriler, erişilebilirliklerini yansıtmak üzere çeyreklik sıklıkta olup 2014 ve 2023 dönemini kapsamaktadır. Bu nedenle, analize dahil edilen tüm değişkenler, belirtilen süre içinde eksik veri olmadan 40 çeyreklik veri setine sahiptir. Bağımlı değişken olarak reel efektif döviz kuru (RKUR) kullanılmıştır. Diğer bağımlı değişkenler ise ekonomik ilerlemeyi temsil eden ve harcamalar yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurt içi hasıla (GDP), para arzını ifade eden M2 para arzı verisi, faiz oranını yansıtan bir ay vadeli mevduatlara uygulanan faiz oranı (FAIZ) ve döviz kuru oynaklığını ölçen standart sapma yöntemine göre hesaplanmış volatilité serisi (VOL) olarak belirlenmiştir. Modellere bağımsız değişken olarak yer alan INFL değişkeni,

tüketici fiyat endeksini temsil eden enflasyon oranının bir ölçüsüdür, ISZLK değişkeni ise işsizliği yansıtan temel işgücü göstergelerindeki işsizlik oranının ifade etmektedir. Sonuçlar bölümünde, seri içindeki dağılımı azaltmak ve yüzde olarak yorum yapabilmek amacıyla tüm değişkenlerin logaritmik formülasyonları kullanılmıştır.

Araştırma modelinde yer alan iktisadi değişkenlere ait tanımlar Tablo 4.1'deki gibidir.

Tablo 4.1. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Tanım	Kod
İşsizlik	İşsizlik oranı	ISZLK
Enflasyon	Tüketici fiyat endeksi	INFL
Döviz kuru	Reel efektif döviz kuru	RKUR
Oynaklık	Volatilité değeri	VOL
Para arzı	M2 para arzı	M2
GSYİH	GSYİH	GDP
Faiz	Faiz oranı	FAIZ

Araştırma kapsamında tahmin edilmesi için oluşturulan model Denklem 4.12 ve Denklem 4.13'teki gibidir.

$$\log(\text{ISZLK}_t) = \alpha + \beta_1 \text{VOL}_t + \beta_2 \log(\text{RKUR}_t) + \beta_3 \log(\text{M2}_t) + \beta_4 \log(\text{FAIZ}_t) + \beta_5 \log(\text{GDP}_t) + \varepsilon_t \quad (4.12)$$

$$\log(\text{INFL}_t) = \alpha + \beta_1 \text{VOL}_t + \beta_2 \log(\text{RKUR}_t) + \beta_3 \log(\text{M2}_t) + \beta_4 \log(\text{FAIZ}_t) + \beta_5 \log(\text{GDP}_t) + \varepsilon_t \quad (4.13)$$

Denklemden yer alan t zaman serisinin zaman boyutunu (ay) ifade etmektedir. α terimi denklemin sabit terimi iken, ε denklemin hata terimini ifade etmektedir. Değişkenlerin başında yer alan log terimi ise değişkenin modelde doğal logaritması ile yer aldığını göstermektedir.

Araştırmanın hipotezleri ise şu şekildedir;

H_0 : İşsizliğin ve enflasyonun düşürülmesinde döviz kuru oynaklığının olumsuz etkisi vardır.

H_1 : İşsizliğin ve enflasyonun düşürülmesinde döviz kuru oynaklığının olumlu etkisi vardır.

4.3. Tanımlayıcı İstatistikler

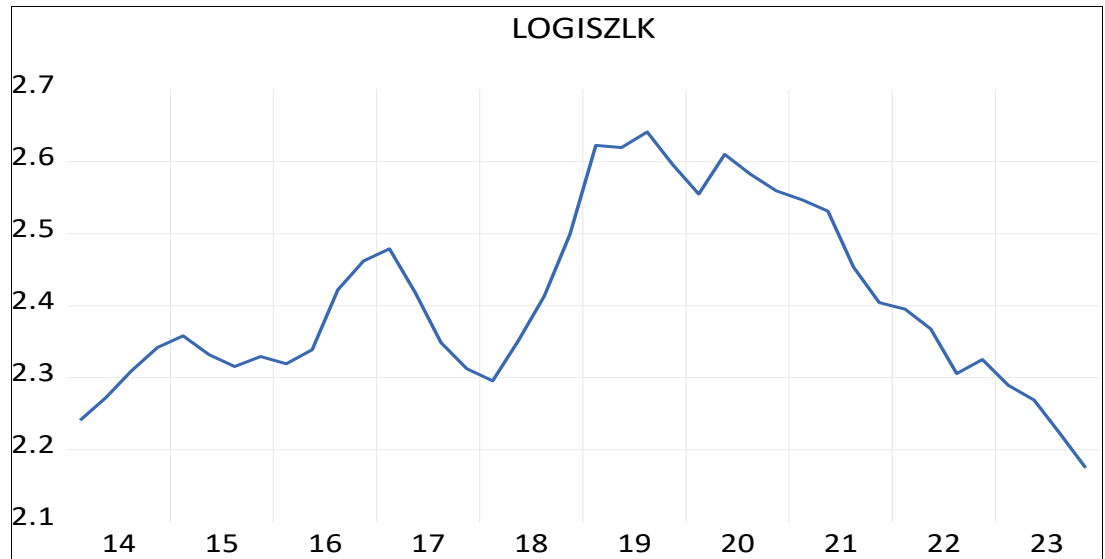
Araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler Tablo 4.2'deki gibidir.

Tablo 4.2. Değişkenlerin Betimsel Analizleri

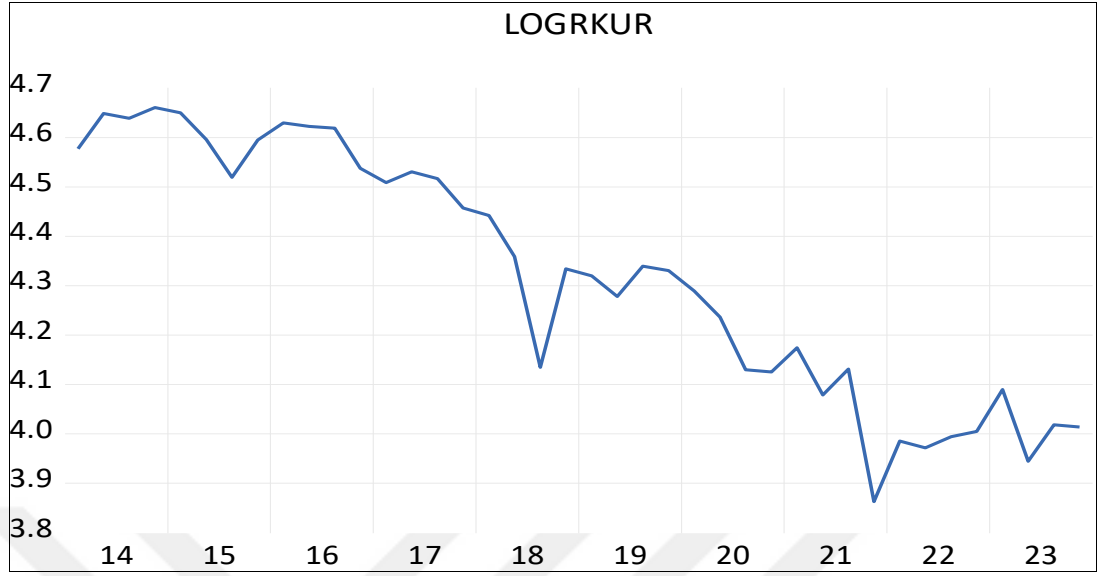
Test İstatistiği	LISZLK	LRKUR	LINFL	LM2	LGDP	LFAIZ
Ortalama	2.4057	43224	6.1002	21.6345	20.9295	2.5477
Maksimum	2.6412	4.6605	7.4983	23.3345	22.8552	3.6457
Minimum	2.1748	3.8630	5.4599	20.6593	19.9337	2.0373
Standart Sapma	0.1256	0.24996	0.5704	0.7806	0.8042	0.3877
Skewness: Çarpıklık	0.3900	-0.1545	0.9751	0.6956	0.9540	0.7077
Kurtosis: Basıklık	2.0584	1.6223	2.9042	2.3559	2.3559	2.8548
Jarque-Bera	2.4914	3.3223	6.3541	3.9177	6.0972	3.3746
J.B. Prob	0.2877	0.1899	0.0418	0.1410	0.0474	0.1850
Gözlem Sayısı	40	40	40	40	40	40

Tablo 4.2'de değişkenlere ait 40 gözlemden oluşan çeyrek zaman serileri gösterilmektedir. Basıklığı temsil eden Kurtosis değerlerinin 3'ten küçük olması normal dağılım grafiklere yatay olması anlamına gelmektedir. Değişkenlerin daha çok homojen bir dağılım sergilediği görülmektedir. LRKUR değişkeni haricinde diğer değişkenlerin (LISZLK, LINFL, LM2, LFAIZ, LGDP) çarpıklık değerinin pozitif olması bu değişkenlerin dağılımının hafifçe sağa doğru çarpık şeklinde olduğu göstermektedir. Jarque-Bera istatistiğine ait olasılık değerinin %5'ten büyük olması serilerin normal dağıldığını temsil etmektedir.

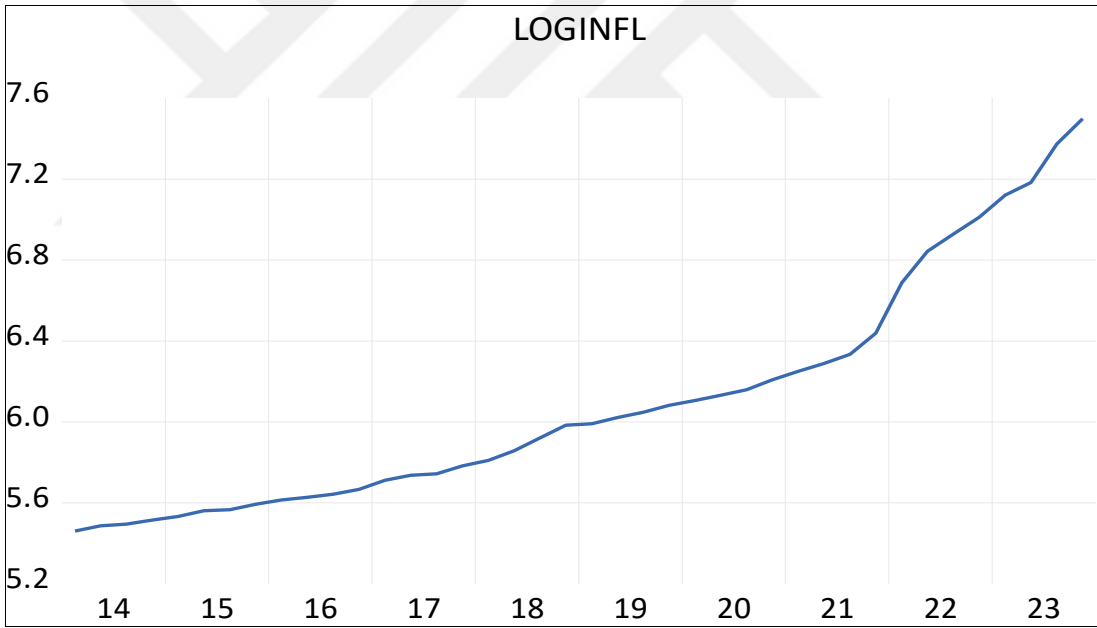
4.4. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

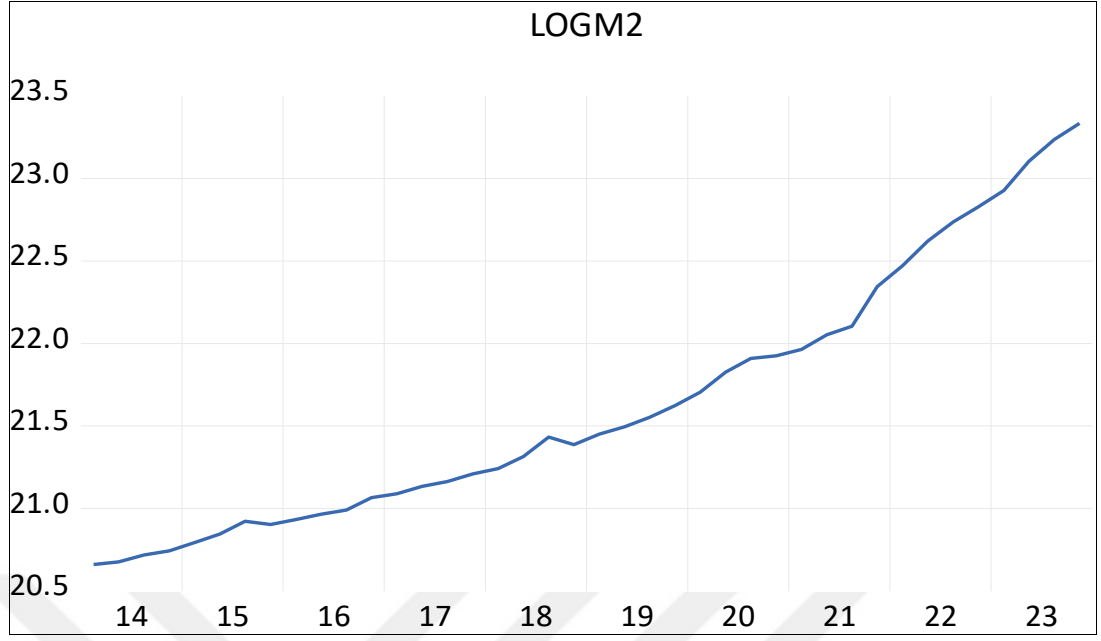
Şekil 4.1. İşsizlik

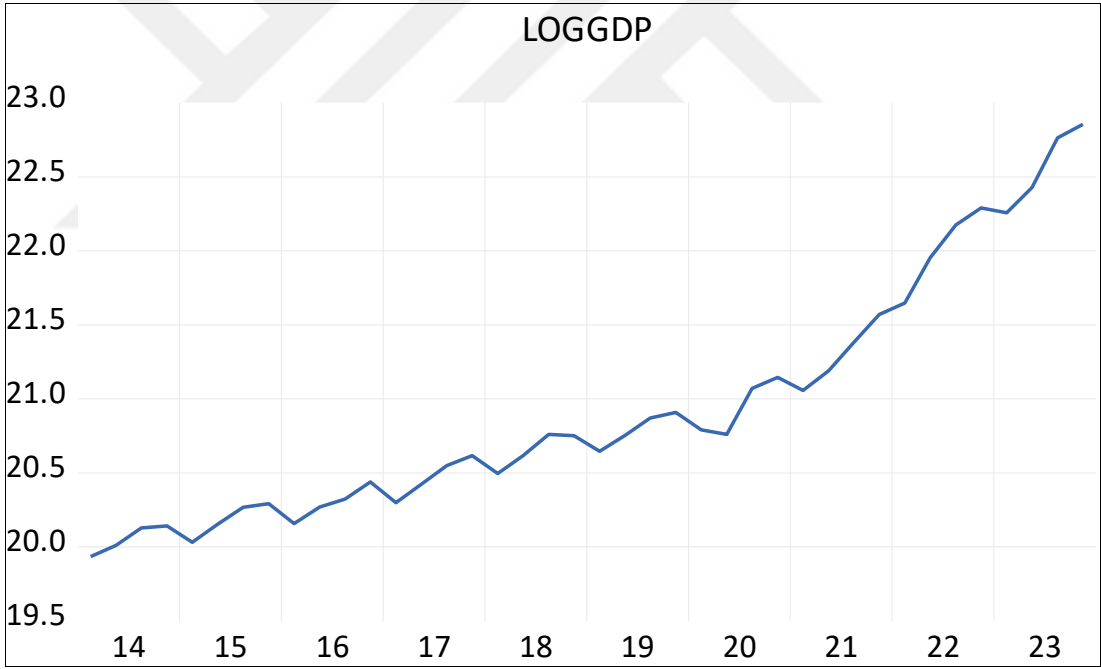
Şekil 4.2. Reel Kur

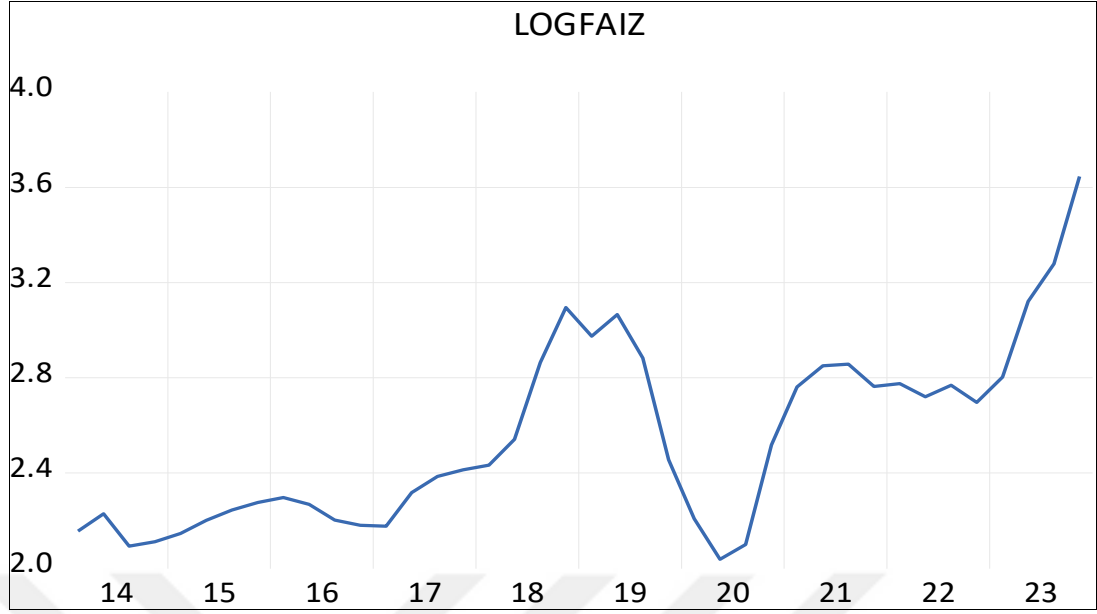
Şekil 4.3. Enflasyon

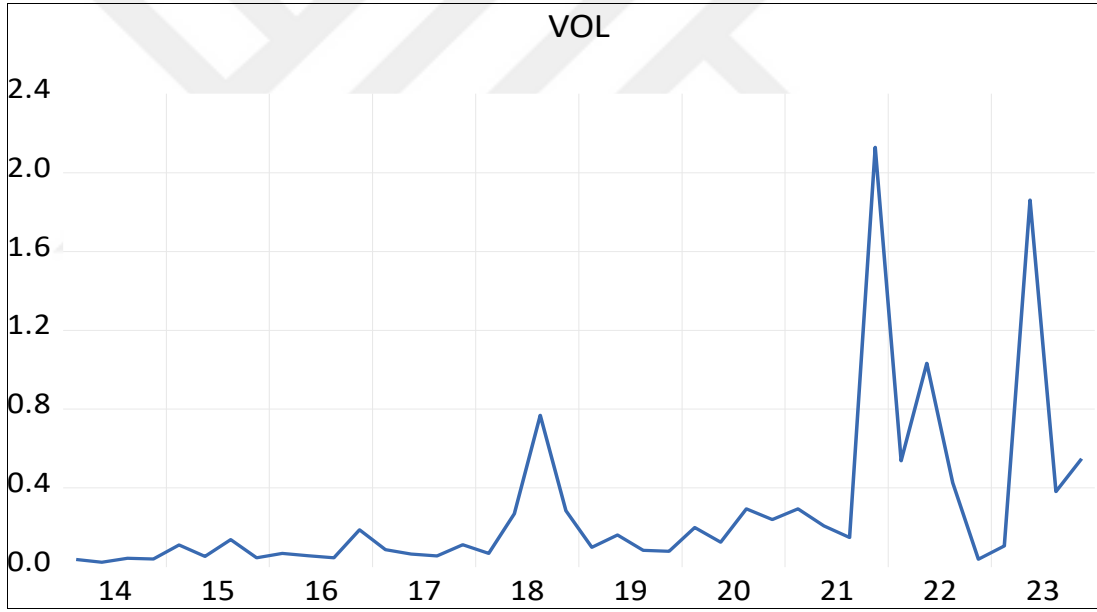
Şekil 4.4. Para Arzı

Şekil 4.5. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Şekil 4.6. Faiz

Şekil 4.7. Volatilite

Modellerde yer alan değişkenlerin logaritmik değerlerinin alınması ekonometrik analizlere herhangi olumsuz bir durum yüklememekte aksine analiz sonuçlarının daha kolay yorumlanabilmesini sağlamaktadır.

Grafikler incelendiğinde M2 para arzı ve enflasyonun benzer trende sahip olduğu görülmektedir. Bu durum para arzı artışının enflasyona yol açmasıyla açıklanabilir. Pozitif trende sahip diğer değişken GDP değişkenidir. Bu durum ekonomilerin temel hedefinin büyümeyi istikrarlı ve bir önceki döneme göre arttırma

hedefinden kaynaklanır. RKUR değişkeninin ise tersine azalan bir trende sahip olduğu görülmektedir. Bu ise nominal kurdaki artışa fiyatlar genel düzeyindeki artışların eşlik etmesiyle açıklanabilir. Türkiye’de enflasyondan dolayı kurun satıl alım gücünde düşmektedir. İşsizlik ve faiz değişkeninin ise herhangi bir trende sahip olmadığı tamamen uygulanan para ve maliye politikalarındaki değişimlere göre şekil aldığı söylenilebilir.

4.5. Ekonometrik Analizlerden Elde Edilen Bulgular

4.5.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi, istatistiksel bir teknik olup değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılır. Özellikle iki değişken arasındaki ilişkiyi anlamak veya bir değişkenin diğerini ne kadar etkilediğini belirlemek için korelasyon analizleri kullanılır. Ayrıca, bu yöntemle değişkenler arasındaki ilişkinin doğası, yani ilişkinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu, açıklanır. Değişkenler arasındaki bu ilişkinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizi bulguları Tablo 4.3’te sunulmuştur.

Tablo 4.3. Korelasyon Analizi Bulguları

	ISZLK	INFL	VOL	RKUR	M2	FAIZ	GDP
ISZLK	1.000	-0.162	0.058	-0.109	-0.090	-0.045	-0.183
INFL	-0.162	1.000	0.627	-0.884	0.992	0.756	0.994
VOL	0.058	0.627	1.000	-0.789	0.669	0.590	0.636
RKUR	-0.110	-0.884	-0.789	1.000	-0.924	-0.705	-0.888
M2	-0.090	0.992	0.668	-0.924	1.000	0.735	0.989
FAIZ	-0.045	0.756	0.590	-0.705	0.735	1.000	0.757
GDP	-0.184	0.994	0.636	-0.888	0.989	0.757	1.000

Tablo 4.3 incelendiğinde döviz kuru ile işsizlik ve enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. İşsizlik reel kur ilişkisi (-0.110) zayıf iken reel kur ve enflasyon arasındaki var olan negatif ilişki (-0.884) güçlüdür. Reel kur ile enflasyon arasındaki negatif ilişkinin güçlü olması döviz kuru artışlarının enflasyonu düşürme eğiliminde olduğunu düşündürebilir. Bununla birlikte döviz kuru oynaklığı ile işsizlik arasındaki zayıf pozitif ilişki ve oynaklık ile enflasyon arasındaki pozitif güçlü ilişki, döviz kuru oynaklığının işsizlik üzerinde sınırlı bir etkisi olabileceğini ancak enflasyon üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğunu öne sürüyor olabilir. Bu ilişkilerin anlamı ve önemi, ekonomik koşullara ve birçok değişkenin bir arada değerlendirilmesine bağlı olarak değişebilir.

4.5.2. Birim Kök Testi Sonuçları

Reel döviz kurunun ve seçilen diğer değişkenlerin durağanlık özellikleri ADF ve PP birim kök testleriyle incelenmiştir. ADF ve PP birim kök testi sonuçları, olasılık değeri dikkate alınarak yorumlanmıştır. ADF ve PP'nin mutlak değeri, kritik değerden küçükse, H_0 hipotezi reddedilmeyecek ve seride birim kök bulunduğu serinin durağan olmadığı söylenilir. Eğer ADF ve PP'nin mutlak değeri, verilen kritik değerden büyükse, serinin birim kök içerdiğini belirten alternatif hipotez (H_1) kabul edilir ve serinin durağan olmadığı kabul edilir (Dickey ve Fuller, 1979). ADF ve PP birim kök testine ait sonuçlar Tablo 4.4 ve Tablo 4.5'te gösterilmiştir

Tablo 4.4. ADF Birim Kök Testi Bulguları

	ADF Birim Kök Testi İstatistikleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend ve Sabitli
LISZLK	-0.4178 (0.5260)	-1.5111 (0.5173)	-1.1543 (0.9056)
Δ LISZLK	-3.4800 (0.0009)	-3.4419 (0.0155)	-3.7967 (0.0277)
LRKUR	-1.7423 (0.0772)	-0.7119 (0.8317)	-4.2933 (0.0081)
Δ LRKUR	-8.7928 (0.0000)	-9.1732 (0.0000)	-9.0285 (0.0000)
LINF	2.3444 (0.9945)	5.9404 (1.0000)	1.7901 (1.0000)
Δ LINFL	-12.2130 (0.0000)	-2.5973 (0.0000)	-4.0133 (0.0166)
VOL	-1.8982 (0.0558)	-3.4383 (0.0155)	-5.3305 (0.0005)
Δ VOL	-6.4638 (0.0000)	-5.5764 (0.0001)	-5.5282 (0.0004)
LM2	8.3719 (1.0000)	4.8822 (1.0000)	0.6095 (0.9993)
Δ LM2	-0.9143 (0.3137)	-4.1694 (0.0023)	-6.1141 (0.0001)
LFAIZ	0.7073 (0.8639)	-1.2241 (0.6540)	-3.1531 (0.1092)
Δ LFAIZ	-2.8786 (0.0052)	-2.5973 (0.0357)	-3.0968 (0.1216)
LGDP	1.3489 (0.9525)	1.2234 (0.9977)	-0.4069 (0.9834)
Δ LGDP	-5.7270 (0.0020)	-6.7542 (0.0000)	-8.9785 (0.0000)

Tablo 4.4 incelendiğinde LISSZLK değişkeninin düzeyde durağan olmadığı (prob>0.10) ancak birinci farkı alındığında sabitli, sabitli & trendli ve sabitsiz model tahmininde durağanlaştığı görülmektedir. Ayrıca çalışmanın bağımsız değişkenlerinden biri olarak alınan LRKUR, LGDP ve LFAIZ değişkeninin de düzeyde durağan olmadığı (prob>0.10) ancak birinci farkı alındığında (sabitli, sabitli

& trendli ve sabitsiz modelde) durağanlaştığı görülmektedir. Ancak LINFL ve VOL değişkeninin ise düzey değerlerinde durağan olduğu (prob< 0.01) görülmektedir.

Tablo 4.5. PP Birim Kök Testi Bulguları

	PP Birim Kök Testi İstatistikleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend ve Sabitli
LISZLK	-0.2307 (0.5967)	-1.4057 (0.5696)	-0.7941 (0.9575)
ΔLISZLK	-3.4979 (0.0009)	-3.4549 (0.0150)	-3.8101 (0.0268)
LRKUR	-1.9229 (0.0530)	-2.8230 (0.0674)	7.5059 (1.0000)
ΔLRKUR	-2.61996 (0.0102)	-3.1536 (0.0309)	-4.4745 (0.0052)
LINF	4.2682 (1.0000)	5.1883 (1.0000)	1.3395 (0.9999)
ΔLINF	-1.1066 (0.2388)	-2.4983 (0.1238)	-3.9191 (0.0208)
VOL	-1.6961 (0.0847)	-3.3469 (0.0194)	-5.7779 (0.0001)
ΔVOL	-13.1679 (0.0000)	-20.6519 (0.0001)	-21.8439 (0.0000)
LM2	5.7078 (1.0000)	8.0298 (1.0000)	1.2493 (0.9999)
ΔLM2	-1.7309 (0.0790)	-4.2562 (0.0018)	-6.1153 (0.0001)
LFAIZ	1.0936 (0.9258)	-0.8121 (0.8045)	-2.0638 (0.5491)
ΔLFAIZ	-3.0182 (0.0035)	-3.0830 (0.0364)	-3.2029 (0.0991)
LGDP	3.6472 (0.9525)	4.2605 (1.0000)	1.2145 (0.9999)
ΔLGDP	-4.1718 (0.0001)	-5.5186 (0.0000)	-7.1874 (0.0000)

Tablo 4.5'te PP birim kök testlerinin bulguları sunulmaktadır. Tabloya göre çalışmanın bağımlı değişkenlerinden LISSZLK değişkeninin düzeyde durağan olmadığı (prob>0.10) ancak birinci farkı alındığında (sabitli, sabitli & trendli ve sabitsiz modelde) durağanlaştığı görülmektedir. Ayrıca çalışmanın bağımsız ve ana değişkenlerinden biri kabul edilen LRKUR, LGDP ve LFAIZ değişkeninin de düzeyde durağan olmadığı (prob>0.10) ancak birinci farkı alındığında (sabitli, sabitli & trendli ve sabitsiz modelde) durağanlaştığı görülmektedir. Çalışmanın yine bağımlı ve bağımsız değişkenlerinden olan LINFL ve VOL değişkeninin ise düzey değerlerinde durağan olduğu (prob< 0.01) görülmektedir.

Kısacası, tüm durağanlık testleri sonuçları değişkenlerin birinci farklarındaki durağanlık özelliğini doğruluyor. Bu da değişkenlerin gelecekteki analizler ve tahminler için güvenilir bir temel olabileceğini göstermektedir.

4.5.3. ARDL Eş-bütünleşme Sonuçları

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının ortaya konulmasında ARDL sınır testinden yararlanılmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 4.6'da sunulmuştur.

Tablo 4.6. Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Birinci Model)

Bağımlı Değişken: LISZLK				
Yöntem: ARDL				
Örneklem dönemi: 2014Q1 2023Q4				
Gözlemler: 40				
Maksimum bağımlı gecikme: 4 (otomatik seçim)				
Model seçim kriteri: Akaike bilgi kriteri (AIC)				
Dinamik regresörler (4 gecikmeli otomatik): LRKUR VOL LFAIZ LGDP LM2				
Değerlendirilen model: 12500				
Seçilen model: ARDL(4, 0, 3, 4, 0, 4)				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
LISZLK(-1)	0.765275	0.186683	4.099328	0.0009
LISZLK(-2)	-0.417698	0.260981	-1.600491	0.1303
LISZLK(-3)	0.263037	0.313437	0.839203	0.4145
LISZLK(-4)	-0.408793	0.234655	-1.742104	0.1020
LRKUR	-0.216069	0.124849	-1.730647	0.1040
VOL	0.029764	0.015470	1.923986	0.0735
VOL(-1)	0.039710	0.013601	2.919647	0.0106
VOL(-2)	0.022077	0.012463	1.771458	0.0968
VOL(-3)	0.033052	0.012781	2.585962	0.0207
LFAIZ	-0.141141	0.069969	-2.017185	0.0619
LFAIZ(-1)	0.029639	0.100048	0.296251	0.7711
LFAIZ(-2)	-0.046000	0.095057	-0.483917	0.6354
LFAIZ(-3)	-0.053798	0.097074	-0.554201	0.5876
LFAIZ(-4)	0.203005	0.067429	3.010637	0.0088
LGDP	-0.202294	0.071377	-2.834163	0.0126
LM2	-0.800661	0.317837	-2.519096	0.0236
LM2(-1)	-0.061249	0.296753	-0.206398	0.8393
LM2(-2)	0.229384	0.274369	0.836040	0.4163
LM2(-3)	-0.189066	0.273779	-0.690579	0.5004
LM2(-4)	1.053987	0.281044	3.750260	0.0019
C	2.608408	1.082679	2.409217	0.0293

Tablo 4.6 (devamı). Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Birinci Model)

Bağımlı Değişken: LISZLK				
Yöntem: ARDL				
Örneklem dönemi: 2014Q1 2023Q4				
Gözlemler: 40				
Maksimum bağımlı gecikme: 4 (otomatik seçim)				
Model seçim kriteri: Akaike bilgi kriteri (AIC)				
Dinamik regresörler (4 gecikmeli otomatik): LRKUR VOL LFAIZ LGDP LM2				
Değerlendirilen model: 12500				
Seçilen model: ARDL(4, 0, 3, 4, 0, 4)				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
R-squared	0.982122	Mean dependent var		2.418511
Adjusted R-squared	0.958285	S.D. dependent var		0.125443
S.E. of regression	0.025621	Akaike info criterion		-4.199629
Sum squared resid	0.009846	Schwarz criterion		-3.275909
Log likelihood	96.59331	Hannan-Quinn criter.		-3.877226
F-statistic	41.20164	Durbin-Watson stat		2.393350
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tablo 4.6’da sunulan modelde, bağımlı değişken “LISZLK” (işsizlik oranı) olarak belirtilmiştir. Model ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4) olarak belirlenmiş ve seçimi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır. Modelde dinamik regresör olarak LRKUR VOL LFAIZ LGDP LM2 değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca, LISZLK (-1) değişkeni, bağımlı değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahiptir, olasılık değeri %1>0.0009. Yani, ISZLK değişkeninin bir önceki dönemdeki değerinin artmasıyla bağımlı değişkenin artma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Döviz kuru oynaklığı (VOL; -1, -3) değişkeni, bağımlı değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahiptir, olasılık değeri (%10, %5 ve %1) >0.0735, 0.0106, 0.0207). FAIZ değişkeninin işsizlik üzerinde negatif etkiye; FAIZ (-4) değişkeninin ise işsizlik üzerinde pozitif etkiye sahiptir, olasılık değeri (%10 ve %5) >0.0619, 0.0088. LGDP ve LM2 değişkeni LISZLK üzerinde negatif anlamlı etkiye sahiptir, olasılık değeri %5> 0.0126, 0.0236). LOGM2 (-4) ise pozitif etkiye sahiptir, olasılık değeri %5> 0.0019).

Tablo 4.7. Eşbütünleşme Testi Sonuçları (İkinci Model)

Bağımlı Değişken: LINFL				
Yöntem: ARDL				
Örnekleme Dönemi: 2014Q1 2023Q4				
Gözlemler: 40				
Maksimum bağımlı gecikme: 4 (otomatik seçim)				
Model seçim kriteri: Akaike bilgi kriteri (AIC)				
Dinamik regresörler (4 gecikmeli otomatik): LRKUR VOL LFAIZ LGDP LM2				
Değerlendirilen model: 12500				
Seçilen model: ARDL(4, 4, 3, 4, 3, 4)				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
LINFL(-1)	-0.199447	0.238989	-0.834545	0.4282
LINFL(-2)	-0.316493	0.233211	-1.357115	0.2118
LINFL(-3)	-0.069498	0.267381	-0.259921	0.8015
LINFL(-4)	0.644339	0.254119	2.535585	0.0350
LRKUR	0.248135	0.082549	3.005916	0.0169
LRKUR(-1)	0.209037	0.117760	1.775111	0.1138
LRKUR(-2)	-0.076047	0.132946	-0.572011	0.5830
LRKUR(-3)	-0.409579	0.123216	-3.324072	0.0105
LRKUR(-4)	-0.137368	0.117286	-1.171219	0.2752
VOL	0.003913	0.008232	0.475267	0.6473
VOL(-1)	0.031871	0.010715	2.974483	0.0177
VOL(-2)	0.039656	0.011697	3.390131	0.0095
VOL(-3)	0.010352	0.007088	1.460474	0.1823
LFAIZ	0.081648	0.047631	1.714173	0.1248
LFAIZ(-1)	-0.100030	0.076265	-1.311611	0.2260
LFAIZ(-2)	-0.082249	0.076953	-1.068823	0.3163
LFAIZ(-3)	-0.034170	0.053609	-0.637393	0.5417
LFAIZ(-4)	0.097711	0.029409	3.322546	0.0105
LGDP	0.213568	0.067938	3.143571	0.0137
LGDP(-1)	0.341169	0.063321	5.387940	0.0007
LGDP(-2)	0.266454	0.049963	5.333015	0.0007
LGDP(-3)	0.153206	0.057841	2.648746	0.0293
LM2	0.419074	0.142499	2.940889	0.0187
LM2(-1)	0.048303	0.316935	0.152408	0.8826
LM2(-2)	-0.523843	0.263886	-1.985109	0.0824
LM2(-3)	-0.501744	0.262347	-1.912518	0.0922
LM2(-4)	0.211990	0.236210	0.897465	0.3957
C	-6.105048	3.076205	-1.984603	0.0825
R-squared	0.999934	Mean dependent var		6.168145
Adjusted R-squared	0.999709	S.D. dependent var		0.561277
S.E. of regression	0.009571	Akaike info criterion		-6.408764
Sum squared resid	0.000733	Schwarz criterion		-5.177138
Log likelihood	143.3577	Hannan-Quinn criter.		-5.978893
F-statistic	4458.125	Durbin-Watson stat		2.190754
Prob(F-statistic)	0.000000			

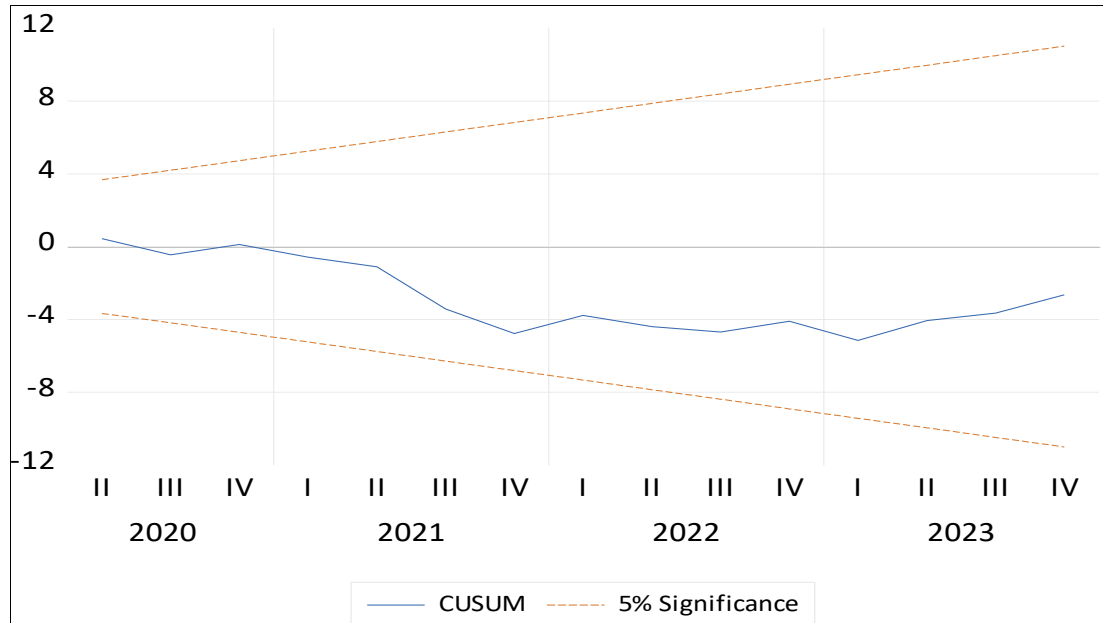
Tablo 4.7’de sunulan modelde, bağımlı değişken “LINFL” (enflasyon oranı) olarak belirtilmiştir. Model ARDL (4, 4, 3, 4, 3, 4) olarak belirlenmiş ve seçimi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır. Modelde dinamik regresör olarak LRKUR VOL LFAIZ LGDP LM2 değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca, LISZLK (-1) değişkeni, bağımlı değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahiptir, olasılık değeri %1>0.0009. Yani, ISZLK değişkeninin bir önceki dönemdeki değerinin artmasıyla

bağımlı değişkenin artma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Döviz kuru oynaklığı (VOL; -1, -3) değişkeni, bağımlı değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahiptir, olasılık değeri (%10, %5 ve %1) >0.0735, 0.0106, 0.0207). FAİZ değişkeninin işsizlik üzerinde negatif etkiye; FAİZ (-4) değişkeninin ise işsizlik üzerinde pozitif etkiye sahiptir, olasılık değeri (%10 ve %5) >0.0619, 0.0088. LGDP ve LM2 değişkeni LISZLK üzerinde negatif anlamlı etkiye sahiptir, olasılık değeri %5> 0.0126, 0.0236). LM2 (-4) ise pozitif etkiye sahiptir, olasılık değeri %5> 0.0019).

4.5.3.1. CUSUM ve CUSUMQ Testi Sonuçları

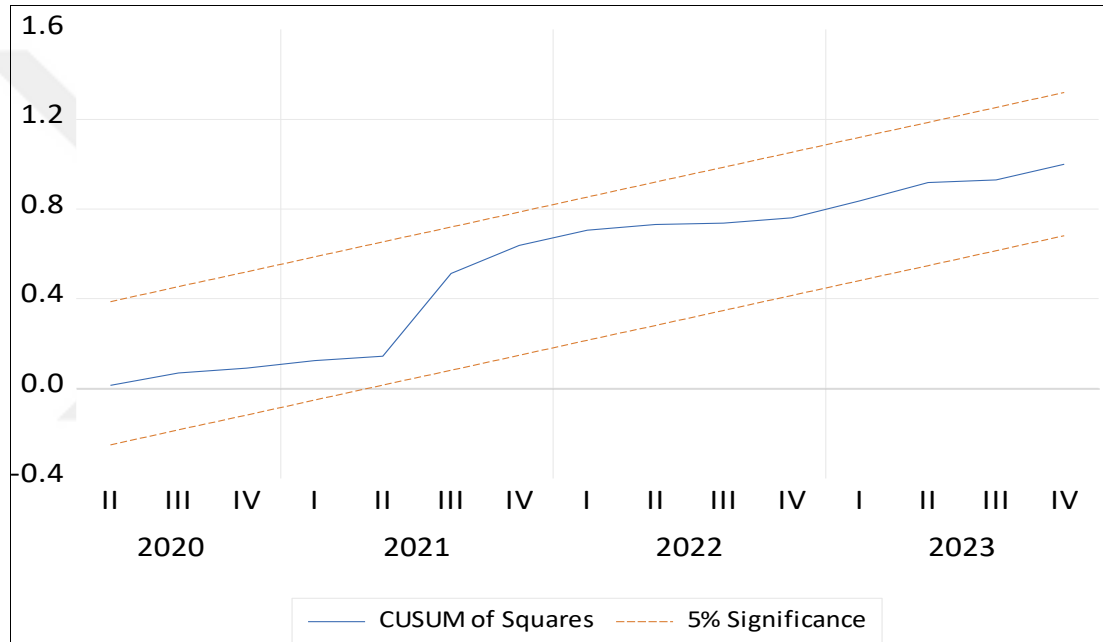
CUSUM (Cumulative Sum) ve CUSUMQ (Cumulative Sum of Squares) testleri, parametre değişimlerini tespit etmek için kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Bu testler, özellikle zaman serilerinde parametre değişikliklerini belirlemek için kullanılır. CUSUM testi, belirli bir noktadan itibaren kümülatif bir toplamın değerini izler. Eğer bu kümülatif toplam belirli bir eşiği aşarsa veya altına düşerse, bu durumda parametre değişikliği olduğu düşünülür. CUSUMQ testi ise CUSUM testine benzer, ancak toplamların kareleri üzerinden hesaplanır. Bu sayede, CUSUMQ testi, daha büyük değişikliklerin daha belirgin hale gelmesini sağlar.

Aşağıdaki Şekil 4.8, Şekil 4.9, Şekil 4.10 ve Şekil 4.11’de birinci ve ikinci modele ait CUSUM ve CUSUMQ testine ait sonuçlar sunulmuştur.

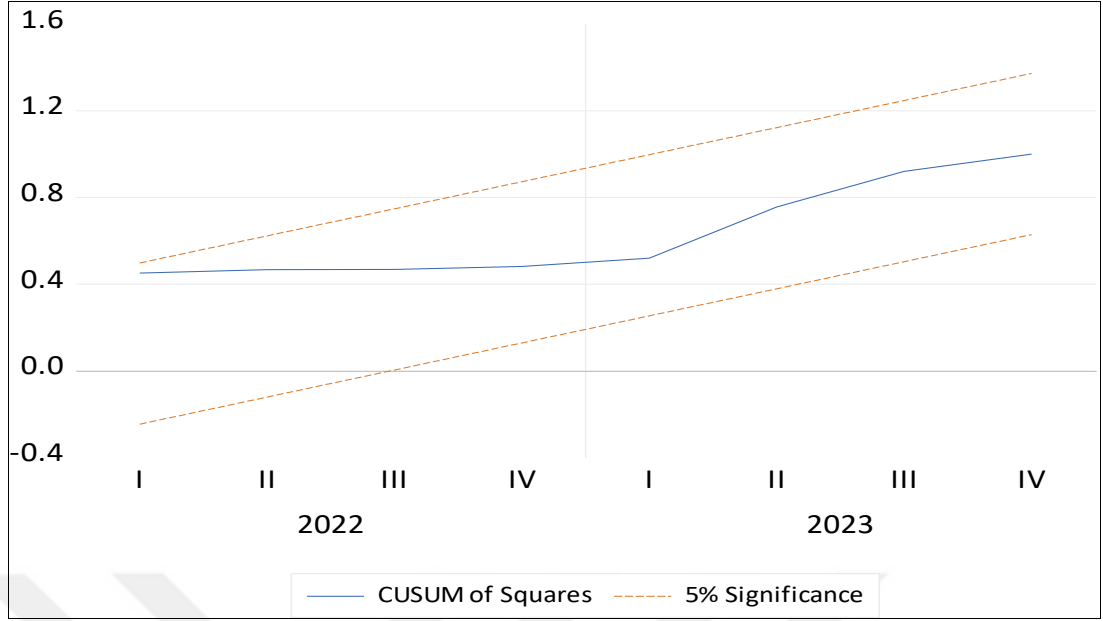
Şekil 4.8. ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4) Modeli için CUSUM Testi Sonucu (Birinci Model)

Şekil 4.8 ve 4.9’da Birinci Modele ait CUSUM ve CUSUM kare testlerine ilişkin grafikler sunulmuştur. Bu testler, parametre tahminlerinin zaman içindeki istikrarını değerlendirmek için kullanılır. Grafikteki kırmızı çizgiler, %95 güven aralığını temsil eder. Eğer parametre tahminleri bu güven aralığında, yani kırmızı çizginin içinde ise, bu durum, istikrarlı bir parametre tahmini olduğunu gösterir. Mavi düz çizgi, parametre tahminlerini temsil eder. Grafik 8 ve 9’a göre parametre tahminleri istikrarlıdır ve güven aralığı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla birinci model için CUSUM testi ve CUSUM kare testi sonuçlarına dayanarak, parametre tahminlerinin istikrarlı olduğu ve modelin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

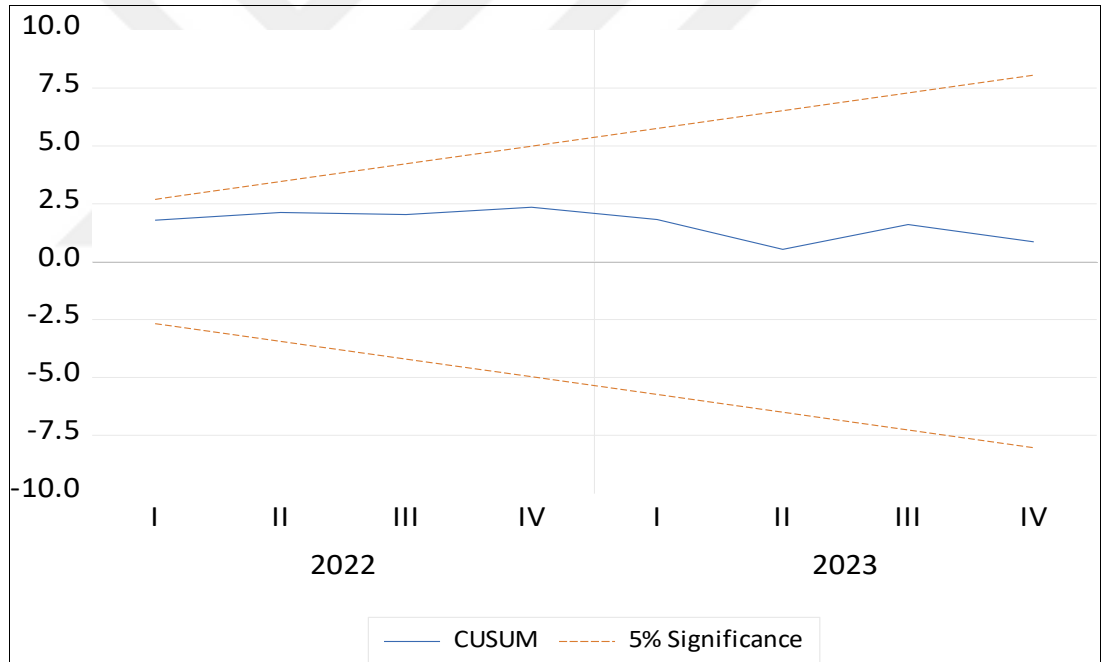

Şekil 4.9. ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4) Modeli için CUSUMSQ Testi Sonucu (Birinci Model)

Şekil 4.10 ve 4.11’de İkinci modele ait CUSUM ve CUSUM kare testlerine ilişkin grafikler sunulmuştur. Buna göre parametre tahminleri temsil eden mavi çizgi güven aralığının temsil eden kırmızı çizginin içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda parametre tahminleri istikrarlıdır ve güven aralığı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla ikinci model için CUSUM testi ve CUSUM kare testi sonuçlarına dayanarak, parametre tahminlerinin istikrarlı olduğu ve modelin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Şekil 4.10. ARDL (4, 4, 3, 4, 3, 4) Modeli için CUSUM Testi Sonucu (İkinci Model)

Şekil 4.11. ARDL (4, 4, 3, 4, 3, 4) Modeli için CUSUMSQ Testi Sonucu (İkinci Model)

4.5.4. ARDL Modeli Sonuçları

4.5.4.1. ARDL Modeli için Hata Düzeltme Katsayısı

EC (Error Correction) yani hata düzeltme terimi, değişkenlerin etkilerinden bağımsız olarak, verilerin geçmiş hatalarını düzeltmek için kullanılan bir düzeltme mekanizmasıdır. Bu terim, denklemin istatistiksel uyumunu artırmaya yardımcı olur.

Seçilen birinci ve ikinci ARDL modeli, bağımlı değişken olan LISZLK ve LINFL'yi açıklamak için kullanılan değişkenlerin kombinasyonunu içermektedir.

Test sonucunda, D(LISZLK) değişkeninin D(VOL), D(LFAIZ) ve D(LM2) değişkenlerine bağımlı olduğu görünmektedir. Bu durumda, döviz kuru oynaklığı, faiz ve para arzı değişkenlerin uzun dönemde işsizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu söylenilebilir. D(VOL) değişkeninin D(LISZLK) üzerinde pozitif; D(VOL -1, -2, -3)) değişkenlerinin ise D(LISZLK) üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu söylenilebilir. Bu sonuç, çoğunlukla döviz kuru oynaklığı arttıkça işsizliğin azalış yönünde seyredeceğinin bir işaretidir.

D(LFAIZ) ve D(LFAIZ (-1,-2,-3)) değişkenlerinin ve D(LM2) ve D(LM2 (-1, -2, -3))'ün D(LISZLK) üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, faiz oranları ve para arzı ile işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu gösterir. Sonuç olarak, verilen ARDL modeli ve sınır testi sonuçlarına göre; döviz kuru oynaklığı, faiz ve para arzı değişkenlerinin uzun dönemde işsizlik oranının etkilediği görülmektedir.

Tablo 4.8. Koşullu Hata Düzeltme (Birinci Model)

Bağımlı Değişken: D(LISZLK)				
Seçilen Model: ARDL (4, 0, 3, 4, 0, 4)				
Sabitlik: Sabit ve trend yok.				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
C	2.608408	1.082679	2.409217	0.0293
LISZLK(-1)*	-0.798178	0.147536	-5.410064	0.0001
LRKUR**	-0.216069	0.124849	-1.730647	0.1040
VOL(-1)	0.124604	0.041107	3.031230	0.0084
LFAIZ(-1)	-0.008294	0.055100	-0.150533	0.8823
LGDP**	-0.202294	0.071377	-2.834163	0.0126
LM2(-1)	0.232395	0.076383	3.042499	0.0082
D(LISZLK(-1))	0.563454	0.138046	4.081652	0.0010
D(LISZLK(-2))	0.145756	0.188013	0.775243	0.4502
D(LISZLK(-3))	0.408793	0.234655	1.742104	0.1020
D(VOL)	0.029764	0.015470	1.923986	0.0735
D(VOL(-1))	-0.055129	0.020343	-2.710013	0.0161
D(VOL(-2))	-0.033052	0.012781	-2.585962	0.0207
D(LFAIZ)	-0.141141	0.069969	-2.017185	0.0619
D(LFAIZ(-1))	-0.103208	0.066638	-1.548789	0.1423
D(LFAIZ(-2))	-0.149207	0.061600	-2.422176	0.0286
D(LFAIZ(-3))	-0.203005	0.067429	-3.010637	0.0088
D(LM2)	-0.800661	0.317837	-2.519096	0.0236
D(LM2(-1))	-1.094305	0.320077	-3.418878	0.0038
D(LM2(-2))	-0.864921	0.311842	-2.773588	0.0142
D(LM2(-3))	-1.053987	0.281044	-3.750260	0.0019

Test sonucunda, D(LINFL) değişkeninin D(VOL), D(LFAIZ), D(LGDP) ve D(LM2) değişkenlerine bağımlı olduğu görünmektedir. Bu durumda, döviz kuru

oynaklığı, faiz oranı, ekonomik büyüme ve para arzı değişkenlerin uzun dönemde enflasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu söylenilebilir. D(LRKUR) ve D(LRKUR (-1, -2)) ve D(LGDP) değişkenlerinin D(LIFL) üzerinde pozitif; D(VOL (-1)) ve D(LGDP (-1, -2)) değişkenlerinin ise D(LINFL) üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu söylenilebilir. Bu sonuç, çoğunlukla döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme arttıkça enflasyonun azalış yönünde seyredeceğinin bir işaretidir.

D(LFAIZ (-3)) değişkeninin D(LINFL) üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Faiz oranlarındaki artış enflasyonun düşürebilmektedir şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan D(LM2) ve D(LM2 (-1))'ün D(LINFL) üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, para arzı ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermekte ve para arzındaki artışın enflasyon oranlarını yükselteceği şeklinde yorumlanmaktadır. Sonuç olarak, verilen ARDL modeli ve sınır testi sonuçlarına göre; döviz kuru oynaklığı, faiz oranı ve ekonomik büyüme ve para arzı değişkenlerinin uzun dönemde işsizlik oranının etkilediği görülmektedir.

Tablo 4.9. Koşullu Hata Düzeltme (İkinci Model)

Bağımlı Değişken: D(LINFL)				
Seçilen Model: ARDL(4, 4, 3, 4, 3, 4)				
Sabitlik: Sabit ve trend yok				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
C	-6.105048	3.076205	-1.984603	0.0825
LINFL(-1)*	-0.941099	0.244142	-3.854722	0.0048
LRKUR(-1)	-0.165822	0.149891	-1.106281	0.3008
VOL(-1)	0.085791	0.029847	2.874364	0.0207
LFAIZ(-1)	-0.037088	0.069573	-0.533084	0.6085
LGDP(-1)	0.974397	0.167288	5.824682	0.0004
LM2(-1)	-0.346220	0.247964	-1.396251	0.2002
D(LINFL(-1))	-0.258348	0.177637	-1.454359	0.1839
D(LINFL(-2))	-0.574841	0.237112	-2.424346	0.0416
D(LINFL(-3))	-0.644339	0.254119	-2.535585	0.0350
D(LRKUR)	0.248135	0.082549	3.005916	0.0169
D(LRKUR(-1))	0.622994	0.139516	4.465390	0.0021
D(LRKUR(-2))	0.546947	0.122710	4.457236	0.0021
D(LRKUR(-3))	0.137368	0.117286	1.171219	0.2752

Tablo 4.9 (devamı). Koşullu Hata Düzeltme (İkinci Model)

Bağımlı Değişken: D(LINFL)				
Seçilen Model: ARDL(4, 4, 3, 4, 3, 4)				
Sabitlik: Sabit ve trend yok				
Değişkenler	Katsayı	Std. hata	t-istatistik	Prob.*
D(VOL)	0.003913	0.008232	0.475267	0.6473
D(VOL(-1))	-0.050008	0.017571	-2.846036	0.0216
D(VOL(-2))	-0.010352	0.007088	-1.460474	0.1823
D(FAIZ)	0.081648	0.047631	1.714173	0.1248
D(LFAIZ(-1))	0.018707	0.048334	0.387038	0.7088
D(LFAIZ(-2))	-0.063542	0.038462	-1.652064	0.1371
D(LFAIZ(-3))	-0.097711	0.029409	-3.322546	0.0105
D(LGDP)	0.213568	0.067938	3.143571	0.0137
D(LGDP(-1))	-0.419660	0.082049	-5.114777	0.0009
D(LGDP(-2))	-0.153206	0.057841	-2.648746	0.0293
D(LM2)	0.419074	0.142499	2.940889	0.0187
D(LM2(-1))	0.813597	0.197603	4.117331	0.0034
D(LM2(-2))	0.289754	0.282998	1.023870	0.3359
D(LM2(-3))	-0.211990	0.236210	-0.897465	0.3957

4.5.4.2. ARDL Modeli için Uzun Dönem Tahminleri

Tablo 4.10’da yer alan verilere göre, işsizlik (LISZLK) ile reel kur (LRKUR), faiz (FAIZ) ve ekonomik büyüme (GDP) arasındaki uzun dönem ilişkisi ifade eden katsayı değerleri sırasıyla -0.2707, -0.0103 ve -0.2534 olarak belirlenmiştir. Bu katsayı değerleri, reel kur değerinin, faiz oranlarının ve ekonomik büyümenin artmasıyla işsizlik oranının azalacağı yönündeki bir ilişkiyi öngörmektedir. Ancak bu değişkenlerde FAIZ katsayısının istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer taraftan döviz kuru oynaklığını temsil eden VOL değişkeninin ve para arzı değişkeninin (M2) katsayı işareti sırasıyla 0.1561 ve 0.2911’dir. Bu pozitif katsayı işaretleri istatistiki açıdan anlamlıdır. Gerek döviz kuru oynaklığının artması gerekse para arzındaki artışlar Türkiye ekonomisinde işsizlik oranları üzerinde artış yönünde baskı yapmaktadır.

Tablo 4.10. Uzun Dönem Katsayılar (Birinci Model)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LKUR	-0.270703	0.141947	-1.907069	0.0758
VOL	0.156110	0.043649	3.576495	0.0028
LFAIZ	-0.010392	0.068081	-0.152637	0.8807
LGDP	-0.253445	0.085277	-2.972000	0.0095
LM2	0.291156	0.082674	3.521756	0.0031
C	3.267951	1.242862	2.629376	0.0190

$$EC = LISZLK - (-0.2707*LRKUR + 0.1561*VOL - 0.0104*LFAIZ - 0.2534*LGDP + 0.2912*LM2 + 3.2680)$$

Tablo 4.10’da yer alan verilere göre, enflasyon (LINFL) ile döviz kuru oynaklığı (VOL) ve ekonomik büyüme (LGDP) arasındaki uzun dönem ilişkiyi ifade eden katsayı değerleri sırasıyla 0.0911 ve 1.0353 olarak belirlenmiştir. Bu katsayı değerleri, döviz kuru oynaklığının ve ekonomik büyümenin artmasıyla enflasyon oranının artacağı yönündeki bir ilişkiyi göstermektedir.

VOL değişkeninin uzun dönem katsayısı 0.0911 olarak tespit edilmiştir. Bu, VOL ile enflasyon arasındaki pozitif ilişkiyi ifade etmektedir. Uzun dönemde, döviz kuru oynaklığı arttıkça, enflasyonunda artacağını ifade etmektedir. Ayrıca, bu katsayının istatistiksel olarak anlamlı olduğu olasılık değerlerinden de anlaşılmaktadır. Bu bulgular, döviz kuru oynaklığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin güvenilir bir şekilde belirlenebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan LGDP değişkeninin uzun dönem katsayısı 1.0353 olarak tespit edilmiştir. Bu, ekonomik büyüme (LGDP) ile enflasyon arasındaki pozitif ilişkiyi ifade etmektedir. Uzun dönemde, ekonomik büyüme arttıkça, enflasyonunda artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, bu katsayının istatistiksel olarak anlamlı olduğu olasılık değerlerinden de anlaşılmaktadır. Bu bulgular, ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin güvenilir bir şekilde belirlenebileceğini göstermektedir.

Tablo 4.10 ve Tablo 4.11’deki EC ifadesi, ISZLK ve INFL değişkenin bağımsız değişkenlerle ilişkisini ifade eder. Bu ifade, yukarıda gösterildiği gibi hesaplanır ve ISZLK ile INFL değişkenin tahmini değerini sunar.

Tablo 4.11. Uzun Dönem Katsayılar (İkinci Model)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LRKUR	-0.176200	0.191924	-0.918073	0.3854
VOL	0.091161	0.044333	2.056285	0.0738
LFAIZ	-0.039409	0.081687	-0.482444	0.6424
LGDP	1.035382	0.322934	3.206175	0.0125
LM2	-0.367889	0.337670	-1.089491	0.3077
C	-6.487144	1.806173	-3.591652	0.0071

$$EC = LINFL - (-0.1762*LRKUR + 0.0912*VOL - 0.0394*LFAIZ + 1.0354*LGDP - 0.3679*LM2 - 6.4871)$$

Tablo 4.12. ARDL Sınır Testi Sonuçları (Birinci Model)

F-Bounds Test		Null Hypothesis: No levels relationship		
Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
F-statistic k	6.386428 5	10%	2.08	3
		5%	2.39	3.38
		2.5%	2.7	3.73
		1%	3.06	4.15
Actual Sample Size	36	Asymptotic: n=1000		
		Finite Sample: n=40		
		10%	2.306	3.353
		5%	2.734	3.92
		1%	3.657	5.256
		Finite Sample: n=35		
		10%	2.331	3.417
		5%	2.804	4.013
		1%	3.9	5.419

ARDL modelinin en önemli aşamalardan biri F-sınır ve t-sınır testleridir. Sınır testi, uzun dönemdeki nedensellik ilişkilerini belirlemek için gerekli olanı yapmaya çalışır. Tablo 4.12 ve Tablo 4.13'te birinci ve ikinci modele ait sınır testi sonuçlarına göre F-istatistiği değeri sırasıyla 6.386 ve 7.699 olarak belirlenmiş ve kritik değerlerle karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, en az bir katsayının sıfır olmayan bir değere sahip olduğunu ve dolayısıyla bir seviye ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, ARDL Sınır Testi sonuçları, en az bir seviye ilişkisinin var olduğunu ve bu nedenle modellerin doğru bir şekilde belirlendiğini göstermektedir. Bu da döviz kuru, döviz kuru oynaklığı, para arzı, faiz oranı ve ekonomik büyüme değişkenlerinin işsizlik ve ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.13. ARDL Sınır Testi Sonuçları (İkinci Model)

F-Bounds Test		Null Hypothesis: No levels relationship		
Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
F-statistic k	7.699959 5	10%	2.08	3
		5%	2.39	3.38
		2.5%	2.7	3.73
		1%	3.06	4.15
Actual Sample Size	36	Asymptotic: n=1000		
		Finite Sample: n=40		
		10%	2.306	3.353
		5%	2.734	3.92
		1%	3.657	5.256
		Finite Sample: n=35		
		10%	2.331	3.417
		5%	2.804	4.013
		1%	3.9	5.419

4.5.4.3. ARDL Modeline Ait Kısa Dönem Tahminleri

Tablo 4.14 ve Tablo 4.15'te birinci ve ikinci model için hata düzeltme modeline ait kısa dönem regresyon sonuçları sunulmuştur. Bu tablolarda, hata düzeltme katsayısı olarak bilinen $ECt-1$ 'in değeri -0.798 ve -0.941 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.14. Kısa Dönem Katsayıları (Birinci Model)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LISZLK(-1))	0.563454	0.104712	5.380999	0.0001
D(LISZLK(-2))	0.145756	0.135310	1.077198	0.2984
D(LISZLK(-3))	0.408793	0.140803	2.903289	0.0109
D(VOL)	0.029764	0.008151	3.651560	0.0024
D(VOL(-1))	-0.055129	0.010822	-5.094048	0.0001
D(VOL(-2))	-0.033052	0.007389	-4.473281	0.0004
D(LFAIZ)	-0.141141	0.043080	-3.276260	0.0051
D(LFAIZ(-1))	-0.103208	0.050906	-2.027394	0.0608
D(LFAIZ(-2))	-0.149207	0.043182	-3.455276	0.0035
D(LFAIZ(-3))	-0.203005	0.052766	-3.847290	0.0016
D(LM2)	-0.800661	0.169933	-4.711626	0.0003
D(LM2(-1))	-1.094305	0.152989	-7.152836	0.0000
D(LM2(-2))	-0.864921	0.196085	-4.410959	0.0005
D(LM2(-3))	-1.053987	0.181455	-5.808518	0.0000
CointEq(-1)*	-0.798178	0.100892	-7.911194	0.0000
R-squared	0.874169	Mean dependent var		-0.004640
Adjusted R-squared	0.790282	S.D. dependent var		0.047284
S.E. of regression	0.021654	Akaike info criterion		-4.532962
Sum squared resid	0.009846	Schwarz criterion		-3.873162
Log likelihood	96.59331	Hannan-Quinn criter.		-4.302674
Durbin-Watson stat	2.393350			

Hata düzeltme mekanizmasının etkin şekilde işlemesi için, bu katsayının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, hata düzeltme katsayısının beklenildiği gibi negatif bir değere sahip olması, sistemdeki dengesizliklerin zaman içinde düzelmeye meyilli olduğunu göstermektedir. CointEq(-1)* katsayısıyla ilişkilendirilen t-istatistiği değerleri -7.9111 ve -9.7120 olarak hesaplanmış ve bu da istatistiksel olarak güvenilirdir. Bu sonuçlar, hata düzeltme mekanizmasının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve modelin dengelenme sürecini etkin bir şekilde yakaladığını göstermektedir.

Tablo 4.15. Kısa Dönem Katsayıları (İkinci Model)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LINFL(-1))	-0.258348	0.090009	-2.870235	0.0208
D(LINFL(-2))	-0.574841	0.107526	-5.346064	0.0007
D(LINFL(-3))	-0.644339	0.139564	-4.616807	0.0017
D(LRKUR)	0.248135	0.041980	5.910815	0.0004
D(LRKUR(-1))	0.622994	0.069463	8.968685	0.0000
D(LRKUR(-2))	0.546947	0.082371	6.640056	0.0002
D(LRKUR(-3))	0.137368	0.064913	2.116192	0.0672
D(VOL)	0.003913	0.003596	1.087953	0.3083
D(VOL(-1))	-0.050008	0.007292	-6.857599	0.0001
D(VOL(-2))	-0.010352	0.003038	-3.408055	0.0092
D(LFAIZ)	0.081648	0.020613	3.960970	0.0042
D(LFAIZ(-1))	0.018707	0.025633	0.729803	0.4863
D(LFAIZ(-2))	-0.063542	0.020107	-3.160138	0.0134
D(LFAIZ(-3))	-0.097711	0.016009	-6.103458	0.0003
D(LGDP)	0.213568	0.029157	7.324662	0.0001
D(LGDP(-1))	-0.419660	0.057764	-7.265052	0.0001
D(LGDP(-2))	-0.153206	0.037760	-4.057355	0.0036
D(LM2)	0.419074	0.093220	4.495553	0.0020
D(LM2(-1))	0.813597	0.127466	6.382849	0.0002
D(LM2(-2))	0.289754	0.114200	2.537239	0.0349
D(LM2(-3))	-0.211990	0.129370	-1.638633	0.1399
CointEq(-1)*	-0.941099	0.096900	-9.712080	0.0000
R-squared	0.992745	Mean dependent var		0.055102
Adjusted R-squared	0.981863	S.D. dependent var		0.053720
S.E. of regression	0.007235	Akaike info criterion		-6.742097
Sum squared resid	0.000733	Schwarz criterion		-5.774391
Log likelihood	143.3577	Hannan-Quinn criterion		-6.404342
Durbin-Watson stat	2.190754			

4.5.4.4. Diognastik Testler

Güvenilir bir sonuca ulaşabilmek için, uydurulmuş otoregresif modelin sonuçlarının tüm teşhis testlerinden başarıyla geçtiğinden emin olunmalıdır. Bunlar arasında seri otokorelasyonun, heteroskedasitenin olmadığı ve artıkların normal bir dağılıma sahip olduğunun doğrulanması da önemlidir (Gerlach vd., 1999). Bu nedenle, kullanılan ARDL modelinin bu testlerden geçmiş olması, güvenilir çıkarımların yapılabileceğini göstermektedir. Tanı testinin sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

4.5.4.4.1. Serial Korelasyon

Tablo 4.16. Serial Korelasyon Testi Sonuçları

Birinci Model (4, 0, 3, 4, 0, 4)			
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test.			
F testi	1.1097	Prob F(1,14)	0.3100
İkinci Model (4, 4, 3, 4, 3, 4)			
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test.			
F testi	0.0978	Prob F(1,7)	0.7635

Tablo 4.16’da bulunan sonuçlara göre, seri korelasyon olmadığını belirten sıfır hipotezi için elde edilen ki-kare istatistiğinin p değeri %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için, bu hipotez reddedilemez. Bu da modelinizde seri korelasyon sorunu yaşanmadığını gösterir. Seri korelasyon, regresyon modelindeki hatalar arasında sistematik bir ilişki olduğunda ortaya çıkar ve bu durumda tahmincilerin doğruluğunu etkileyebilir. Ancak, sıfır hipotezinin reddedilememesi, bu tür bir ilişkinin modelinizde bulunmadığına işaret eder.

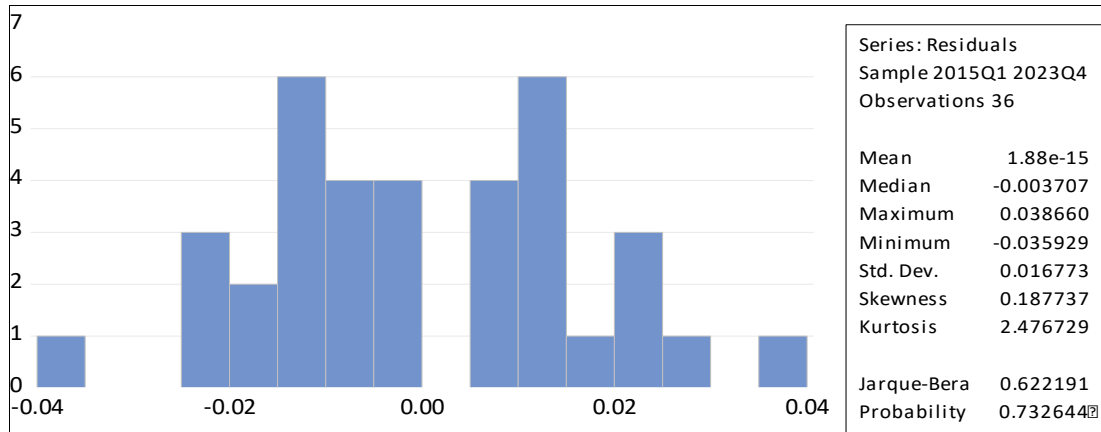
4.5.4.4.2. Heteroskedasticity Test

Tablo 4.17. Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi Sonuçları

Birinci Model (4, 0, 3, 4, 0, 4)			
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey			
F testi	Prob F(20,15)	0.9355	0.5633
Obs R ²	Prob Chi-Square (20)	19.9813	0.4591
İkinci Model (4, 4, 3, 4, 3, 4)			
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey			
F testi	Prob F(27,8)	0.9383	0.5849
Obs R ²	Prob Chi-Square (27)	27.3608	0.4445

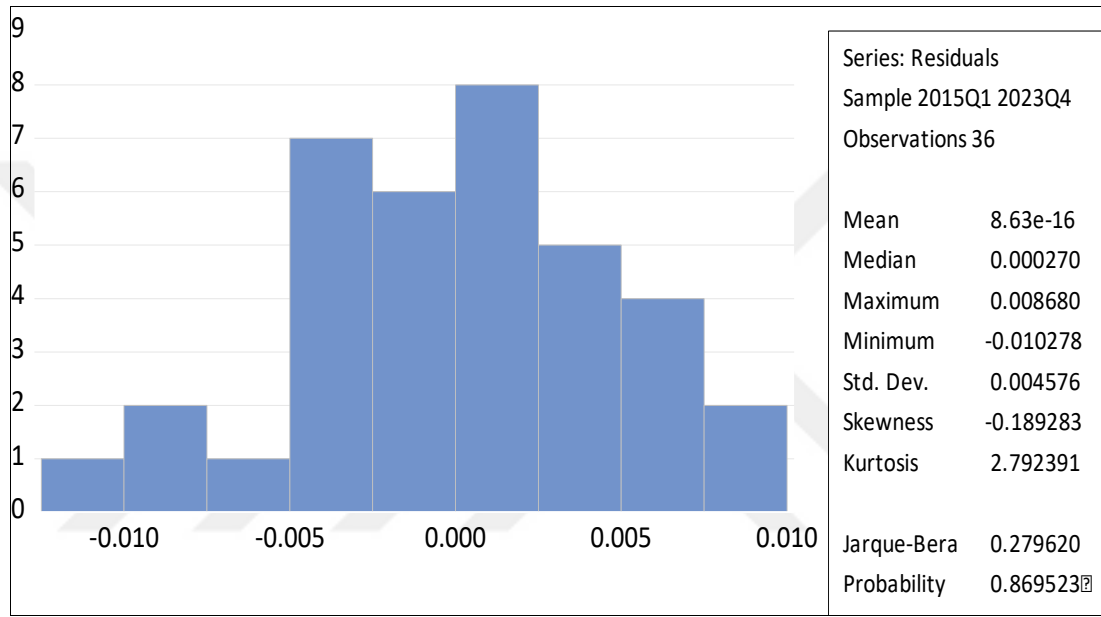
Tablo 4.17’nin verdiği sonuca göre, Breusch-Pagan-Godfrey’in değişen varyans testi için elde edilen p değerleri %5 anlamlılık düzeyinden (alfa = 0.05) daha yüksek olduğu için, takılan modelde heteroskedastisite sorunu bulunmamaktadır. Bu, regresyon modelinde gözlemlenen değişen varyansların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlamına gelir. Bu durumda, modelinizin varsayımlarından biri olan homoskedastisite (değişen varyansın olmaması) varsayımının ihlal edilmediği söylenebilir.

4.5.4.4.3. Normallik Testi

Şekil 4.12. Normallik Histogram Dağılım (Birinci Model)

Normallik testinde sıfır hipotez, artıkların normal bir şekilde dağıldığını ifade ederken, alternatif hipotez ise artıkların normal dağılıma sahip olmadığını belirtir. Dolayısıyla, normallik testi sonuçlarına göre, birinci ve ikinci model için elde edilen p değerleri %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan, sıfır hipotez reddedilemez ve artıkların normal dağılıma sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu durumda, regresyon modelinizin varsayımlarından biri olan hata terimlerinin normal dağılımı varsayımının geçerli olduğu söylenebilir.

Şekil 4.13. Normallik Histogram Dağılım (İkinci Model)

4.6. Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Toda-Yamamoto testi uygulama aşamasında, optimal gecikme değeri ve maksimum bütünleşme derecesi ($k + dmax$) VAR modeline dahil edilerek analiz gerçekleştirilmektedir. Durağanlık analizi sonuçlarına göre, RKUR I(1), M2 I(1), ISZLK I(1), GDP I(1), FAIZ I(1) serileri birinci dereceden entegre iken, VOL I(0) ve INF I(0) serileri durağan olarak tespit edilmiştir; dolayısıyla $dmax = 1$ olarak belirlenmiştir. Optimum gecikme uzunluğu, bilgi kriterlerine dayalı olarak belirlenmektedir. VAR modeline uygun gecikme değerlerine, maksimum bütünleşme derecesi eklenerek model tanımlanmaktadır. Böylece, uygun gecikme değerlerine maksimum bütünleşme derecesinin eklenmesiyle model oluşturulmuş ve tahminler gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar ise Tablo 4.18’de aktarılmıştır.

Tablo 4.18. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

İlişkinin Yönü	Gecikme Değeri	t-Statistic	Prob.
LGDP → LINFL	2	0.2531	0.8019
LINFL → LGDP		0.1837	0.8555
LFAIZ → LINFL	2	-0.0344	0.9727
LINFL → LFAIZ		-1.1116	0.2751
LM2 → LINFL	3	-3.0943	0.0046
LINFL → LM2		0.16468	0.8704
LRKUR → LINFL	2	3.2836	0.0026
LINFL → LRKUR		0.2783	0.7827
VOL → LINFL	1	3.6658	0.0009
LINFL → VOL		1.9331	0.0618
LGDP → LISZLK	3	0.6874	0.4971
LISZLK → LGDP		-0.6007	0.5525
LFAIZ → LISZLK	2	-1.5833	0.1238
LISZLK → LFAIZ		-2.2622	0.0311
LM2 → LISZLK	2	0.9109	0.3696
LISZLK → LM2		-0.1555	0.8775
LRKUR → LISZLK	2	0.1898	0.8507
LISZLK → LRKUR		-0.6949	0.4924
VOL → LISZLK	1	0.9156	0.3665
LISZLK → VOL		-0.6128	0.5442
LFAIZ → LGDP	3	-0.5792	0.5672
LGDP → LFAIZ		0.4741	0.6392
LM2 → LGDP	1	2.3377	0.0256
LGDP → LM2		0.7524	0.7524
LRKUR → LGDP	3	-0.2165	0.8302
LGDP → LRKUR		-0.4989	0.6219
VOL → LGDP	2	0.0494	0.9609
LGDP → VOL		0.8971	0.3768
LM2 → LFAIZ	2	-1.2726	0.2129
LFAIZ → LM2		0.2177	0.8291
LRKUR → LFAIZ	2	1.0107	0.3202
LFAIZ → LRKUR		-0.1052	0.9169
VOL → LFAIZ	2	0.0610	0.9518
LFAIZ → VOL		-0.9498	0.3498
LRKUR → LM2	1	-0.0736	0.0337
LM2 → LRKUR		3.62910	0.9418
VOL → LM2	1	-0.4965	0.6228
LM2 → VOL		-0.0782	0.9381
VOL → LRKUR	2	1.9473	0.0609
LRKUR → VOL		-2.0225	0.0521

Yukardaki tabloda yer alan sonuçları yorumlarken, özellikle p-değerleri, t-istatistikleri ve gecikme değerlerine odaklanmak önemlidir. Bu sonuçları ayrı ayrı ele alırsak;

- ✓ LM2 → LINFL: Bu ilişkinin gecikme değeri 3 ve p-değeri 0.0046, bu da %1 güven düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğunu gösterir. Bu, M2 para arzının enflasyonu etkileyebileceğini göstermektedir.
- ✓ LRKUR → LINFL: Gecikme değeri 2 ve p-değeri 0.0026 olan bu ilişki de anlamlıdır. Bu sonuç, döviz kuru değişikliklerinin enflasyon üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.
- ✓ VOL → LINFL: Burada p-değeri 0.0009 ile çok anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Bu, döviz kuru oynaklığının enflasyonu etkileyebileceğini göstermektedir.
- ✓ LINFL → VOL: Burada p-değeri 0.0618 ile %10 güven düzeyinde anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Bu, enflasyonun döviz kuru oynaklığını etkileyebileceğini göstermektedir.
- ✓ VOL → LRKUR: Burada p-değeri 0.0609 ile sınırda anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir, bu da döviz kuru oynaklığının döviz kuru üzerinde etkili olabileceğine işaret eder.
- ✓ LRKUR → VOL: Burada p-değeri 0.0521 ile sınırda anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir; bu da reel döviz kurlarının döviz kuru oynaklığının bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir.
- ✓ LM2 → LGDP: Gecikme değeri 1 ve p-değeri 0.0256 ile burada anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. M2 para arzının gayri safi yurtiçi hasılayı (GDP) etkileyebileceğini gösteriyor.
- ✓ LRKUR → LM2: Gecikme değeri 1 ve p-değeri 0.0337 ile bu ilişki de anlamlıdır. Bu, döviz kuru değişimlerinin para arzını etkileyebileceğini düşündürmektedir.
- ✓ LISZLK → LFAIZ: Gecikme değeri 1 ve p-değeri 0.0311 ile burada anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. İşsizlik oranlarının faiz oranlarını etkileyebileceğini gösteriyor.

Tablo 4.18'e göre para arzından enflasyona doğru nedenselliğin olmadığını içeren H_0 hipotezi, reel kurdan enflasyona doğru nedenselliğin olmadığını içeren H_0

hipotezi ve döviz kuru oynaklığından enflasyona doğru nedenselliğin olmadığını içeren H_0 hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir deyişle Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre Türkiye’de para arzı, reel döviz kurları ve döviz kurlarındaki oynaklıklar kısa dönemde enflasyon oranını etkilemektedir. Diğer taraftan döviz kuru oynaklığının da enflasyon oranlarının bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir. Yani döviz kuru oynaklığından enflasyona doğru bir nedenselliğin olmadığını içeren H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Tabloya göre döviz kuru oynaklığından reel döviz kuruna ve reel döviz kurundan oynaklığa doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezleri reddedilmiştir. Yani bu sonuç iki değişkenin de birbirinin belirleyicisi olduğunu veya birbirini etkileyebileceğini göstermektedir. Para arzından ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiş ve para arzının GDP’nin bir belirleyicisi olduğuna karar verilmiştir. Diğer taraftan reel kurun para arzının bir nedeni olmadığını açıklayan H_0 hipotezi ve işsizlik oranlarının faizin bir nedeni olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonucun anlamı ise reel kur para arzının ve işsizlik oranı faiz oranının belirleyicisidir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde döviz kuru oynaklığının enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yapılan analizler ve literatür incelemeleri, döviz kuru oynaklığının makroekonomik değişkenler üzerinde çok boyutlu ve karmaşık etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, enflasyonun ve işsizliğin döviz kuru oynaklığı üzerinde belirgin etkiler yaratabileceği gibi, döviz kuru oynaklığının da bu iki önemli makroekonomik değişkeni etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Özellikle yüksek döviz kuru oynaklığının ithalat maliyetleri üzerinden enflasyonist baskılar yarattığı, bunun da ekonomik belirsizlikleri artırarak işsizlik oranlarını olumsuz etkileyebileceği belirlenmiştir.

Döviz kuru oynaklığı, yatırım ve üretim kararları üzerinde doğrudan etkiler yaratarak işsizlik oranlarında artışa yol açabilmektedir. Bu bulgu, döviz kuru dalgalanmalarının yalnızca finansal piyasalar üzerinde değil, reel sektör üzerinde de ciddi sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, döviz kuru oynaklığının istikrarsız ekonomik yapılar üzerinde daha büyük etki yaratma potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, döviz kuru politikalarının makroekonomik göstergelerle uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Döviz kuru oynaklığının kontrol altına alınması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istikrar için hayati bir rol oynamaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, döviz kuru oynaklığının enflasyon üzerindeki etkisinin işsizlik üzerindeki etkisinden daha zayıf olduğunu göstermektedir. Döviz kurundaki ani dalgalanmalar, ithalat maliyetlerini artırarak enflasyonist baskılar yaratmaktadır. Bu bağlamda, döviz kuru artışlarının enflasyonu düşürmek yerine enflasyonu artırabileceği, bunun da para politikalarının etkinliğini azaltabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, reel kur ile işsizlik arasındaki negatif ilişki, döviz kuru artışlarının işsizlik oranlarını kısa vadede sınırlı ölçüde etkileyebileceğini, ancak uzun vadede istihdam üzerinde daha büyük bir baskı oluşturabileceğini göstermektedir.

Çalışma ayrıca, para arzı, faiz oranları ve ekonomik büyüme gibi diğer makroekonomik değişkenlerin işsizlik ve enflasyon üzerindeki etkilerini de incelemiştir. Kısa vadede para arzı artışının enflasyon üzerinde güçlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, genişletici para politikalarının, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonu artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya

koymaktadır. Faiz oranları ile ilgili olarak ise, faiz artışlarının enflasyonu düşürücü etkiler yaratabileceği gözlemlenmiştir. Ancak kısa vadede faiz oranlarının işsizlik üzerindeki etkisi, uygulanan politikalara ve dönemin ekonomik şartlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Uzun vadede ekonomik büyüme ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Büyümenin hızlandığı dönemlerde enflasyon oranlarının da artma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde büyüme ve enflasyon arasındaki dengeyi sağlamak için daha dikkatli politikalar uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Büyüme hedefleri ile enflasyon kontrolü arasındaki hassas denge, Türkiye'nin ekonomik yapısının kırılganlığı göz önüne alındığında daha da kritik bir hale gelmektedir.

Sonuç olarak, döviz kuru oynaklığının Türkiye ekonomisinde işsizlik ve enflasyon gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde anlamlı etkiler yarattığı görülmüştür. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'nin ekonomik istikrarını koruyabilmesi için para ve maliye politikalarının daha dikkatli ve uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, döviz kuru oynaklığının daha etkin bir şekilde kontrol edilmesi hem enflasyon hem de işsizlik oranlarını stabilize etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için bu tür değişkenlerin etkileşimlerinin daha derinlemesine analiz edilmesi ve politika yapıcılar tarafından dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aghion, P., Bacchetta, P., Ranciere, R., & Rogoff, K. (2009). Exchange Rate Volatility and Productivity Growth: The Role of Financial Development. *Journal of Monetary Economics*, 56 (4), 494-513.
- Akdamar F. & Özçelik, M. (2018). Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Ekonomisi 2003-2017 Dönemi Uygulaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (1), 35-50.
- Akcan, A. T. (2018). Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik ile İlişkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (31), 263-285.
- Aktan, C. C. (1999). *Talep Yönlü İktisat Teorisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Albayrak, Ş. G. (2012). *Reel Döviz Kuru Oynaklığının Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1992–2008)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alptekin, V. (2016). *Makro Ekonomi*. Konya: Eğitim Yayınevi. [Adobe Acrobat Reader Sürümü]. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023.
- Amstad, M., & Fischer, A. M. (2010). Monthly Pass-Through Ratios. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 34 (7), 1202-1213.
- Arbatlı, E. C. (2003). **Exchange Rate Pass-Through in Turkey: Looking for Asymmetries**, Central Bank Review, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey, 3 (2), 85-124.
- Arı, A. (2010). Dalgalanma Korkusu ve Döviz Kuru Geçiş Etkisi. *Journal Of Yasar University*, 17 (5), 2832- 2841.
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 59–72.
- Atgür, M., & Altay, O. (2015). Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013) (Relationship Between. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22 (2), 521-533.
- Aydoğan, E. (2004). 1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11 (1), 91-110.
- Ayhan, A. D. (2008). *Kur Rejimlerinin Makroekonomik Değişkenlerin Oynaklığına Etkisi: Türkiye Örneği*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ayhan, F. (2008). *İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayhan, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyicisi Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 235-252.

- Ayhan, F. (2016). *Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baş, G., & Kara, M. (2020). Türkiye’de Döviz Kuru ile Sorunlu Krediler İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Kaskas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (22), 997-1023.
- Berdiev, A. N., Kim, Y., & Vechang, C. P. (2012). The Political Economy of Exchange Rate Regimes in Developed and Developing Countries. *European Journal of Political Economy*, 28 (1), 38-53.
- Bertrand, M. (1999). From The Invisible Handshake to the Invisible Hand How Import Competition Changes The Employment Relationship. *NBER Working Paper Series*, No. 6900, January 1999.
- Berument, H. (2002). *Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Türkiye Örneği*. Erişim Adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/7142108.pdf>. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023.
- Berument, H., & Pasaogullari, M. (2003). Effects of The Real Exchange Rate on Output and Inflation: Evidence from Turkey. *The Developing Economies*, 41 (4), 401-435.
- Bilgin, M. H., & Karabulut, G. (2003). *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Ekonomiye Etkileri*. (Yayınlanmamış Çalışma). TÜGİAD Ekonomi Ödülleri 2002, İkincilik Ödülü, İstanbul.
- Bilgin, M. H. (2004). Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 80-94.
- Bocutoğlu, E. (2021). *Makro İktisat Teoriler ve Politika*. 15. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bozdağlıoğlu, E. Y., & Yılmaz, M. (2017). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994 – 2014 Yılları Arası Bir İnceleme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2 (3), 1-20.
- Bratsiotis, G., & Robinson, W. A. (2002). *Economic Fundamentals and Self-Fulfilling Crises: Some Evidence From Mexico*. Centre for Growth and Business Cycle Research, School of Economic Studies, University of Manchester.
- Bulut, E. (2005). *Döviz Ekonomisi*. Ankara: Platin Yayınları
- Bulut, V. (2011). *Türkiye’de İşsizlik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Çözümlemesi ile İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Bursalı, O. B. (2020). *Döviz Kuru Riski ve Yönetimi*. Bursa: Dora
- Büyükkakın, F., Cengiz, V., & Türk, A. (2009). Parasal Aktarım Mekanizması: Türkiye’de Döviz Kuru Kanalınnın Var Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 171-191.

- Cengiz, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7 (4), 1-17.
- Çatalbaş, G. K. (2007). Türkiye’de Para Arzı ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Parametrik Olmayan Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 197-212.
- Çepni, E. (2008). *Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çiçek, M. (2005). Dezenflasyon Sürecinde Türkiye’de Enflasyonun Uzun ve Kısa Dönem Dinamiklerinin Modellenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12 (1), 107-126.
- Damar, O. A. (2010). *Türkiye’de Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Yayınlar.
- Demir, M., & Değer, O. (2015). Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 604, 7-21.
- Demirhan, O. (2015). *İşsizlikle Mücadelede Sosyal Güvenlik Uygulamaları: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirgil, B. (2021). Makroekonomik Değişkenler ile İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 13-21.
- Deniz, Ç. (2004, Şubat). *Rasyonel Beklentiler, Döviz Kuru Modelleri: Uzun Dönem Türkiye Ampirik Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74 (366a), 427-431.
- Dilbaz Alacahan, N. (2011). *Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi ve Türkiye Uygulaması*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları
- Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş*. 23. Basım, Bursa: Ekin Yayın.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö., & Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 405-425.
- Dolores, R. M. (2009). Exchange Rate Pass-Through In Central and East European Countries: Do Inflation and Openness Matter?. *Eastern European Economics*, 47 (4), 42-61.
- Dominguez, K. M. (1986). Are Foreign Exchange Forecasts Rational?: New Evidence from Survey Data. *Economics Letters*, 21 (3), 277-281.

- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). **Makroekonomi**. (Çev. S. Ak, M. Fisunoğlu, E. Yıldırım, R. Yıldırım). İstanbul: Akademi.
- Duygulu, A. A. (1998). Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13 (I), 107-118.
- Edwards, S. (2006). **The Relationship Between Exchange Rates and Inflation Targeting Revisited**. Working Papers Central Bank of Chile 409, Central Bank of Chile.
- Engel, C., & Hakkio, C. S. (1993). Exchange Rate Regimes and Volatility. **Economic Review-Federal Reserve Bank of Kansas City**, 78 (3), 43-58.
- Engle, R., & Granger, C. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. **Econometrica**, 55, 251-276.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. **Econometrica: Journal Of The Econometric Society**, 55 (2), 251-276.
- Erdoğan, N. (1995) **Uluslararası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi ve Çağdaş Finansal Teknikler**. İstanbul: Kent Matbaacılık.
- Erdoğan, S. (2020). Enflasyon ve Döviz Kurları Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2005- 2018). **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 6 (1), 61-77.
- Ergin, A. (2015). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği. **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8 (3), 13-29.
- Ergin, A., & Berkman, A. N. (2016). Enflasyon ve Döviz Kuru Teorileri. (Ed. Nadir Eroğlu, Halil İbrahim Aydın ve Cüneyt Yenal Kesbiç). **Para-Banka ve Finans** (95-119). Ankara: Orion Kitabevi.
- Ersungur, Ş. M., Doru, Ö., & Aslan, M. B. (2017). Türkiye’de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 31 (3), 451-460.
- Ertek, T. (2008). **Makroekonomiye Giriş**. (Ed. P. D. Ertek). Makroekonomiye Giriş içinde (364). İstanbul: Beta.
- Ertem, Ü. (2013). **Uluslararası Finansman**. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ertürk, E. (2018). **Döviz Ekonomisi**. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Friedman, M. (1970). **The Counter-Revolution in Monetary Theory**. IEA Occasional Paper, No. 33, Institute of Economic Affairs. First Published By the Institute of Economic Affairs, London.
- Filiztekin, A. (2004). **Exchange Rates and Employment in Turkish Manufacturing**. İstanbul: Sabancı University/Faculty of Arts and Social Sciences.
- Gerlach, K., & Steiner, M. J. (1999). Adaptive Detection of Range Distributed Targets. **IEEE Transactions on Signal Processing**, 47 (7), 1844-1851.

- Girginer, N., & Yenilmez, F. (2005). Türkiye’de Enflasyonun Ekonometrik Olarak İncelenmesi (1982-2002). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 101-116.
- Gordon, R. J. (1981). Inflation, Flexible Exchange Rates, and the Natural Rate of Unemployment (No. w0708). *National Bureau of Economic Research, Inc.*
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37 (3), 424-438.
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal Of Econometrics*, 2 (2), 111-120.
- Gök, A. (2006). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *Marmara Üniversitesi İ.B.B.F Dergisi*, XXI (1), 131-145.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (1999). *Essentials of Econometrics*. 2nd Edition, McGraw-Hill, New York.
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 91-105.
- Güneş, F. D. (2019). *İşsizlik ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bandırma: Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güney, A. (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *Kamu-İş Dergisi*, 10 (4), 135-159.
- Güney, A., & Balkaya, E. (2019). Gelir, Fiyat, Reel Efektif Döviz Kuru ve İşgücü Maliyetlerinin İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bir ARDL Yaklaşımı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8 (21), 80-105.
- Gür, N. (2016). Uluslararası Finansal Kurumlar. (Ed. N. Eroğlu, H. Dinçer ve Ü. Hacıoğlu). *Uluslararası Finans Teori ve Politika*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Günlük-Şenesen, G. G., & Şenesen, Ü. (2001). Reconsidering Import Dependency in Turkey: the Breakdown of Sectoral Demands with Respect to Suppliers. *Economic Systems Research*, 13 (4), 417-428.
- Güven, E. T. A., & Uysal, D. (2013). Türkiye’de Döviz Kurlarındaki Değişme ile Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5 (9), 141-156.
- Hakses, M. (2018). *Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Kırılmalı Beşli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hançer, S., & Turan, T. (2019). *Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Himmels, C., & Kirsanova, T. (2018). Discretionary Policy in a Small Open Economy: Exchange Rate Regimes and Multiple Equilibria. *Journal of Macroeconomics*, 56, 53-64.

- Işık, N., Acar, M., & Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 325-340.
- Ito, T., & Sato, K. (2006). *Exchange Rate Changes and Inflation in Post-Crisis Asian Economies: VAR Analysis of the Exchange Rate Pass-Through*. No: 12395, NBER Working Papers, National Bureau of Economic Research, Inc.
- İncekara, A., & Mutlugün, B. (2015). *İktisada Giriş*. (Ed. A. İ. Mutlugün). İktisada Giriş içinde, (451). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- İslatince, H. (2007). İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 205-216.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 231-254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—With Appucations to The Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52 (2), 169-210.
- Kartal, M., Depren, S. K., & Depren, Ö. (2018). Türkiye’de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: MARS Yöntemi ile Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 209-229.
- Kaygısız, A. D. (2018). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Enflasyon Üzerindeki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği. *Internetonial Review of Economics and Management*, 6 (2), 117-137.
- Kaygısız, A. D., & İşcan, H. (2019). Türkiye’de Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: 2009-2017 Uygulaması. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 577-604.
- Kendirli, S., & Çankaya, M. (2016). The Effect of Currency Rate and Inflation on BIST Banking Index. *Manas Journal of Social Sciences*, 5 (3), 216-227.
- İyibozkurt, E. (2001). *Uluslararası İktisat Teori-Politika-Uygulama*. [Adobe Acrobat Reader Sürümü]. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>. Erişim Tarihi: 08 Eylül 2023.
- Jasova, M., Moessner, R., & Takáts, E. (2016). Exchange Rate Pass-Through: What Has Changed Since the Crisis?. *International Journal of Central Banking*, 15 (3), 27-55.
- Kara, H., & Ögünç, F. (2008). Inflation Targeting and Exchange Rate Pass – Through: The Turkish Experience. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44 (6), 52-66.
- Karabulut, Ş. (2019). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 171-184.
- Karaçor, Z., Özer, H., & Saraç, T. B. (2011). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama 1988- 2007. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 29-44.
- Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi*. Kırklareli: Beta

- Kaykusuz, M. (2012). *Yöneticiler İçin Finansal Yönetim ve Finansal Piyasalar*. Ekin Basım Yayın. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>.
- Kazgan, G. (2009). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. On dördüncü Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Korkmaz, S., & Bayır, M. (2015). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Yurtiçi Fiyatlara Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4), 69-85.
- Kılıçarslan, E. (2016). *Döviz Kuru ve Makroekonomik Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.
- Korhonen, L., & Wachtel, P. (2006). A Note on Exchange Rate Pass-Through in CIS Countries. *Research in International Business and Finance*, 20, 215-226.
- Kurt, Ü. (2018). *Döviz Piyasası*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Leigh, D., & Rossi, M. (2002). *Exchange Rate Pass-Through in Turkey*. Erişim Adresi: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02204.pdf>. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023.
- Levy-Yeyati, E., & Sturzenegger, F. (2003). To Float or to Fix: Evidence on The Impact of Exchange Rate Regimes on Growth. *American Economic Review*, 93 (4), 1173-1193.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N., & Törüner, M. (1999). *Çalışma İktisadi*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Menon, J. (1996). The Degree and Determinants of Exchange Rate Pass-Through: Market Structure, Non-Tariff Barriers and Multinational Corporations. *The Economic Journal*, 106 (435), 434-444.
- Mucuk, M. (2015). *Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması*. 2. Baskı. Konya: Billur Yayınevi.
- Obstfeld, M. Cooper, R., & Krugman, P. (1985). Floating Exchange Rates: Experience and Prospects. *Brookings Papers On Economic Activity*, 1985 (2), 369-464.
- Oksay, P. (2001). *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Oktayer, A. (2010). Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. *Maliye Dergisi*, 158 (1), 431-447.
- Orhan, O. & Erdoğan, S. (2008). *İktisada Giriş*. Üçüncü Baskı, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Özçiçek, Ö. (2007). Nominal Kur Oynaklığı ve Türkiye’de Sermaye Yatırımı Üzerindeki Etkisi. *Anadolu University Journal of Social Sciences/Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 73-84.
- Özçiçek, Ö. (2010). Döviz Kuru Hareketlerinin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Sektörel Analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 313-327.

- Özdemir, K. A., & Şahinbeyoğlu, G. (2000). *Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. Ankara: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği*. Erişim Adresi: <https://Core.Ac.Uk/Download/Pdf/7061456.Pdf>. Erişim Tarihi: 22 Eylül 2023.
- Öztürk Ö., & Erbay E. (2018). Üniversite Mezunu Kadınların İşsizlik Süreçlerinin Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 125-148.
- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar. *Cumhuriyet University Journal of Economics & Administrative Sciences (JEAS)*, 11 (1), 157-191.
- Öztürk, S., & Demir, H. (2018). Döviz Kuru, İhracat ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 2 (1), 30-43.
- Parasız, İ. (1999). *Para Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2010). *İktisada Giriş Prensipler ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>. Erişim Tarihi: 22 Eylül 2023.
- Parasız, İ., & Yıldırım, K. (1994). *Uluslararası Finansman Teori ve Uygulama Dışa Açık Makro Ekonomiye Giriş*. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>. Erişim Tarihi: 11 Eylül 2023.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis*. Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Polat, A., Dücan, M. E., & Balcıoğlu, E. (2016). Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye'nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 4 (1), 161-188.
- Rüzgar, M. E. (2017). *Döviz Kuru ve Enflasyonun Temel Belirleyicileri: Türkiye İçin Zaman Serisi Örneği (2005-2016)*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakal, G. (2016). *İşgücü Piyasalarında Beşeri Sermaye İhtiyacının Karşılansında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Saygılı, H., Saygılı, M. & Yılmaz, G. (2010). *Türkiye için Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri*. Working Papers 1012, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Schiller, B. R. (2010). *The Macro Economy Today*. New York: McGraw-Hill/Irwin

- Sekmen, F., & Ravanoğlu, G. A. (2020). The Modelling of Exchange Rate Volatility Using Arch-Garch Models: The Case of Turkey. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 834-843.
- Sever, E., & Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7 (13), 264-283.
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. 12. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. (Ed. H. Seyidoğlu) *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* İçinde (290). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Uluslararası Finans*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Song, M. S. (2000). Korea's Fast Recovery: The Role of Macroeconomic Policies and Reform Programs. *Social Sciences*, 410.
- Şahin, D. (2018). Türkiye'de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (20), 391-408.
- Şahinoğlu, T., Özden, K., Başar, S., & Aksu, H. (2010). Türkiye'de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı. *Sosyo-Ekonomi*, 11 (11), 27-46.
- Taban, A., & Şengür, M. (2016). Türkiye'de Enflasyonun Kaynağının Belirlenmesine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 47 (Ocak-Haziran), 47-64.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi: Çalışma Ekonomisi*. Yedinci Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Teker, S. (1999). *Faiz Oranı ve Döviz Kuru Riski Yönetimi*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66 (1-2), 225-250.
- Tosunbaş, A. S. (2004). *Döviz Kurlarındaki Değişimin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunca, Z. (2011). *Makro İktisat*. İstanbul: Geçit Kitapevi.
- Uğur, B. (2021). Reel Efektif Kurun Durağanlığı: BRIC ve Türkiye. *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23 (41), 225-237.
- Uğurlu Yazıcı, H. (2018). *Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1960-2015)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın: Bartın Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluatam, Ö. (1981). *Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963- 1978)*. Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

- Ülgen, G. (2010). *Makro İktisat*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.
- Ünsal, E. (2009). *Makro İktisat*. Sekizinci Baskı. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yalçın, Ö. (2014). *Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve İşsizlikle Mücadele’de Uygulanan Politikalar ve Bu Politikaların Genel Değerlendirilmesi: Karabük İli Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, K. (2012). *Uluslararası Finansman*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Yalta, A. Y. (2020). *Para Teorisi ve Politikası*. Türkiye Bilimler Akademisi, Açık Ders Malzemeleri Projesi. Erişim Adresi: [http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yyalta/files/para-teorisi-kitap-surumu-\(s1,1\).pdf](http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yyalta/files/para-teorisi-kitap-surumu-(s1,1).pdf). Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023.
- Yaman, D. (2012). *Döviz Kuru Oynaklığının Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Teori ve Uygulama*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, O. (2020). *Genç İşsizlik Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Giresun: Giresun Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ö. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (2), 63-76.
- Yılmaz, K. Ç. (2019). *Beer Yaklaşımıyla Denge Döviz Kurundan Sapma: Türkiye ve Brics Ülkeleri Analizi*. Erişim Adresi: <https://Library.Dogus.Edu.Tr/Index.Php>. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023.
- Yılmaz, M. (2016). *Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zabun, F. (2020). *Türkiye’de Enflasyon Nedenleri ve Sonuçları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ziraatbankası. (2018). *Ziraatbank.com*. <https://www.Ziraatbank.Com.Tr/Tr/Fiyatlar-Ve-Oranlar>. Erişim Tarihi: 06.09.2023

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : SAMSA, Hasan
Uyruğu : T.C.
ORCID : 0009-0005-5848-1462

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı	2024
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İktisat Bölümü	2019

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
....		...

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....

Hobiler

...

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hasan SAMSA
Öğrenci No	20920002048
Anabilim Dalı	İktisat
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Enflasyon ve İşsizlik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	114
İntihal Tespit Programı	TURNITIN
Benzerlik Oranı (%)	%9
Tarih	10.09.2024

*** Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:**

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV	Hasan SAMSA
İmza		
		Tarih